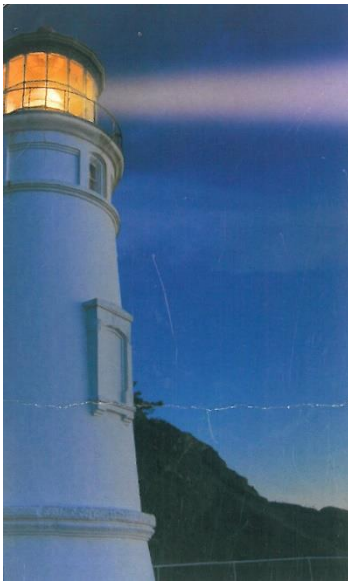

Mei-in-oar ien (Met elkaar één)

Betekenisvolle relaties binnen en buiten de christelijke gemeente

Afstudeeropdracht voor opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Christelijke Hogeschool Ede

In opdracht van de hervormde gemeente Twijzelerheide

Mei-in-oar ien (Met elkaar één)

Betekenisvolle relaties binnen en buiten de christelijke gemeente

Toelichting van de titel:

Mei-inoar: Elkaar nabij zijn

Mei-inoar ien: Met elkaar één, het lichaam van Christus

Mei-in oar: Nabij zijn met een ander (oar)

Mei-in oar ien: Het verlangen de ander (oar) deel te laten nemen in het ene lichaam van Christus.

Auteur:	Wiebe Feddema
Studentnummer:	121433
Opdrachtgever:	ds. G. Timmer
Begeleider:	J.M. Abrahamse
Beoordelaar:	S. van der Heijden-Geerts

Voorwoord

In september van het jaar 2014 begon voor mij een stage in de hervormde PKN gemeente in Twijzelerheide. Wat volgde was een lange periode van betrokkenheid bij deze gemeente, waarbij de verschillende taken in de gemeente bijdroegen aan mijn leerproces, en ik vanuit de opleiding kon bijdragen aan het werk in de gemeente. Nu in juli van 2017 rond ik mijn studie af met een afstudeerproject in de hervormde gemeente van Twijzelerheide. Thema van dit afstudeerproject is *Betekenisvolle relaties*.

Een avond met de kerkenraad is de aanleiding geweest om te zoeken naar de binding van gemeenteleden tussen 18 en 50 jaar. Zij worden gemist in de gemeente, maar missen zij ook de gemeente? Hoe is de onderlinge relatie tussen meelevende leden en niet-meelevenden? In dit onderzoek ging ik op zoek naar de rol die betekenisvolle relaties idealiter zouden hebben in de christelijke gemeente. Daarna onderzocht ik hoe deze relaties liggen in Twijzelerheide. Zijn er relaties met mensen die niet meeleven met de gemeente? Hoe worden deze relaties ervaren? En hoe zou de gemeente van Twijzelerheide het aangaan en onderhouden van betekenisvolle relaties kunnen stimuleren? Aan het einde van dit rapport worden aanbevelingen gedaan voor de praktijk van de hervormde gemeente van Twijzelerheide om via betekenisvolle relaties aanwezig te kunnen zijn bij mensen in het dorp.

Bij aanvang van mijn stage in september 2014, bad de toenmalige predikant ds. Bos met mij. In het gebed bad hij dat er momenten van verwondering mochten komen. Momenten waarop je zeker weet: God, hier bent U aan het werk! Zo'n moment van verwondering kwam tijdens de periode van afstuderen, ongeveer een week na het bespreken van het projectplan belde ik met de voorzitter om nog wat dingen af te stemmen. Al snel hoorde ik de verwondering in de stem van de voorzitter: 'Er heeft zich een predikant beroepbaar gesteld voor onze gemeente!' Dit terwijl ik wist dat de gemeente zich nog aan het bezinnen was over een nieuw te beroepen predikant. Verwondering en dankbaarheid overvielen mij toen ik hoorde dat ds. Timmer (toen nog consulent van deze gemeente) zich na afloop van een gesprek over het projectplan geroepen voelde naar deze gemeente. Een moment van verwondering voor mij, God, hier bent U aan het werk! Daarmee was mijn afstudeeropdracht nog niet afgerond, maar al wel de toon gezet.

Mijn woord van dank richt ik in de eerste plaats aan de verschillende mensen die meegewerkt hebben aan het onderzoek, zowel leden van de gemeente als niet-leden, bedankt voor de openheid en ook kwetsbaarheid tijdens de interviews. Ook wil ik de kerkenraad bedanken voor het meedenken en bepalen van het meest urgente thema voor de gemeente aan de start van dit afstudeerproject. Een bijzonder woord van dank aan ds. Timmer die als opdrachtgever gedurende mijn denkproces geholpen heeft bij reflecteren op het proces en bij het opzetten van het en uitwerken van de interviews. Mijn afstudeerbegeleider Jan Martijn Abrahamse wil ik danken voor de hulp bij het opzetten van de lijn van dit rapport en het verscherpen van de uitkomsten. Zijn feedback op deelproducten hebben bijgedragen aan het resultaat van dit onderzoek.

Wiebe Feddema,

Driezum, juli 2017

Samenvatting

Dit rapport presenteert een onderzoek naar de betekenisvolle relaties die er zijn tussen de meelevende gemeenteleden en niet-meelevenden. Hierin wordt gezocht naar stimulerende factoren om het aangaan van betekenisvolle relaties tussen meelevende en niet-meelevenden te bevorderen. Een betekenisvolle relatie is een relatie waarin ervaringen en gevoelens worden gedeeld, een ontmoeting van hart tot hart. Het onderzoek bevat een verkenning van de positie van de hervormde gemeente van Twijzelerheide in de context waarin zij staat. Vervolgens worden theologen Stefan Paas, Tomáš Halík en Samuel Wells besproken. Hieruit komen vier belangrijke inzichten naar voren over de plek van betekenisvolle relaties in de gemeente, en de opdracht en houding die daarbij horen. De gemeente van Jezus Christus: moet mensen betrekken bij de verzoening, kent een verzoenende houding als manier van leven, zet zich in om relaties binnen en buiten de gemeente te verdiepen en tot slot zet zich in voor de verzoening van conflicten.

Vervolgens wordt gekeken naar de onderlinge binding in het leven op het platteland. En hoe de binding van jongvolwassenen aan de kerkelijke gemeente kan worden bevorderd. Met behulp van een kwalitatief onderzoek worden de betekenisvolle relaties die er onderling zijn tussen meelevende leden en niet-meelevenden onderzocht. Wat werkt stimulerend of remmend voor de onderlinge relaties? Het onderzoek presenteert een aantal aanbevelingen: Aansluiten bij sociale groepen waar veel niet-meelevende leden deel van uitmaken, stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties benutten, antwoord bieden op remmende factoren en pastorale vragen en tot slot antwoord bieden op de partijvorming die er kan zijn in de gemeente.

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting.....	2
Inhoud	3
1 Inleiding	6
1.1 Leeswijzer	7
2 Twijzelerheide, dorp en kerk in beeld	8
2.1 Het dorp Twijzelerheide en haar bewoners	8
2.2 De hervormde gemeente in Twijzelerheide	9
2.2.1 Identiteit van de hervormde gemeente	9
2.2.2 Leden en vergrijzing	10
2.3 Onderling verband dorp en kerk	11
2.3.1 Kenmerkt zich door ontgroening en vergrijzing:	11
2.3.2 Plattelandsbevolking is gemiddeld lager opgeleid	11
2.3.3 Sociale cohesie is van oudsher hoog	12
2.4 Conclusie en probleemstelling	12
3 Betekenisvolle relaties aangaan	14
3.1 Definitie van betekenisvolle relatie.....	14
3.2 Stefan Paas: De plek van betekenisvolle relaties in de gemeente	15
3.2.1 Onderlinge relaties in de gemeente van Christus	15
3.2.2 Avondmaal als brandpunt in de gemeenschap van Christus	16
3.2.3 De uitstraling van de gemeenschap van Christus naar buiten:	16
3.2.4 Missionair kerk-zijn in een dorp	17
3.2.5 Conclusie en samenvatting.....	19
3.3 Tomáš Halík: Relaties aangaan met de Zacheüßen van onze tijd	20
3.3.1 Zacheüßen nabij zijn	20
3.3.2 Geen zeker geloof, maar met een geduldig en levend geloof in dialoog met ongeloof	20
3.3.3 Reactie op Zacheüs die zich afzet tegen kerk en geloof geduld bewijzen	21
3.3.4 Weg van verzoening	22
3.3.5 Conclusie en samenvatting.....	23
3.4 Samuel Wells: Nabij zijn en de waarde van verzoening	24
3.4.1 Redding uit een ongewenste hoek.....	24
3.4.2 Verzoening als Gods doel	25
3.4.3 De perfecte relatie.....	26

3.4.4	Conclusie en samenvatting.....	29
3.5	Tussenreflectie op theorie bij deelvraag 1	29
3.5.1	Mensen betrekken bij de verzoening.....	30
3.5.2	Verzoenende houding als manier van leven	30
3.5.3	Verdieping van relaties binnen en buiten de gemeente	30
3.5.4	Verzoening van conflicten	31
4	Bevorderende factoren voor onderlinge verbondenheid in de gemeente.....	32
4.1	Sociale binding op het platteland.....	32
4.1.1	Verschillende typen dorpsbewoners geeft verschillende gradaties van binding.....	32
4.1.2	Onderlinge relaties in het dorp:	33
4.1.3	Conclusie en samenvatting.....	34
4.2	Binding van jongvolwassenen met de kerk	34
4.2.1	Kerverlaters en kerkschuivers in Gouda.....	35
4.2.2	Betrokkenheid tussen jongvolwassenen en kerkenraad.....	35
4.2.3	Betrokkenheid jonge gezinnen aan de kerk in Kootwijk	36
4.2.4	Conclusie en samenvatting.....	36
4.3	Organische groepen en tussenplaatsen	37
4.4	Tussenreflectie op deelvraag 2.....	38
5	Resultaten uitgevoerde Interviews	39
5.1	Inleiding interviews	39
5.2	Onderzoeksopzet interviews	39
5.3	Meelevende gemeenteleden	40
5.3.1	Aangaan of onderhouden relaties met niet-meelevend leden:.....	40
5.3.2	Stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties van meelevende leden	41
5.3.3	Negatieve associaties van meelevende leden over de gemeente	44
5.3.4	Tips voor de kerkenraad van meelevende leden:	45
5.4	Niet-meelevende gemeenteleden.....	45
5.4.1	Positie van niet-meelevenden ten opzichte van de hervormde gemeente	45
5.4.2	Stimulerende factoren voor een betekenisvolle relatie met meelevende leden	46
5.4.3	Niet-meelevenden over partijvorming/conflict	48
5.4.4	Remmende factoren voor betekenisvolle relaties met meelevende leden of de kerk.	49
5.4.5	Pastorale moeite van niet meelevenden	50
5.5	Conclusie en samenvatting meelevend en niet meelevend.....	51
5.5.1	Sociale oriëntatie op Twijzelerheide en op de hervormde gemeente	52

5.5.2	Stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties	52
5.5.3	Remmende factoren.....	53
5.5.4	Partijvorming en conflict in de gemeente	53
5.5.5	Pastoraat onder niet-meelevenden	54
5.5.6	Conclusie vanuit de praktijk	54
6	Conclusie en aanbevelingen voor de praktijk.....	54
6.1	Sociale cohesie onder niet-meelevende leden in Twijzelerheide	55
6.2	Stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties	55
6.3	Antwoord op remmende factoren en pastorale vragen	56
6.4	Verzoening van partijvorming en conflict	57
7	Bibliografie.....	58
Bijlage 1 interviewopzet van meelevende leden en niet-meelevenden		1
Interview meelevende leden.....		2
Interviewopzet niet-meelevenden		4
Bijlage 2 Bevindingen uitkomsten interviewrondes.....		1

1 Inleiding

Op het CHE symposium *Practice what you preach* gaf theoloog Stefan Paas zijn visie voor de toekomst van de kerk anno 2025. In de kerk van 2025 en daarna ziet hij en de rol van predikanten en kerkelijk werkers steeds meer als parttime baan. De kerk zal verder krimpen, een leider van de kerk zal meer een ondernemer en pionier moeten zijn, iemand die zoekt naar nieuwe manieren om het goede nieuws van het Evangelie te verbinden met het leven van alle dag. In de hervormde gemeente in Twijzelerheide is deze krimp duidelijk zichtbaar: werd in 2011 werd nog een voltijd predikant bevestigd, nu in 2017 werd ds. Timmer bevestigd met een aanstelling van 0,5 fte.

Deze krimp is duidelijk zichtbaar in het aantal meelevende leden. Er treedt een vergrijzing op in de gemeente. De leden die de gemeente heeft in de leeftijdsgroep tussen 18 en 50 jaar leven steeds minder met de gemeente mee, ook zijn er mensen die zich uitschrijven. Dit trekt de kerkenraad zich aan: Is er nog verbinding met de generaties beneden de 50 jaar, en hoe is deze verbinding? Kortom hoe zijn de onderlinge relaties? Dit is belangrijk om te onderzoeken omdat de hervormde gemeente haar visie wil waarmaken: *Als hervormde gemeente van Twijzelerheide stralen we vanuit de verkondiging van Gods Woord eenheid in Christus uit.*

De onderlinge verbinding en het uitstralen van de visie zal het beste lukken via relaties van meelevende leden. Een missionaire religie zoekt volgens Stefan Paas contact met mensen die anders denken en leven (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015). Daarnaast benadrukt Paas het belang van feedback voor een kerk die iets wil uitstralen naar haar omgeving. Feedback is onderdeel van serieuze zending. Dit onderzoek heeft als doelstelling om in beeld te brengen hoe de relaties tussen meelevende leden en niet-meelevende leden zijn. Daarbij wordt gezocht naar welke elementen stimulerend zijn een betekenisvolle relatie. Omdat vooral de groep 18-50 jaar wordt gemist in de gemeente, wordt deze groep van de niet-meelevende leden onderzocht. Van meelevende leden wordt minder gelet op de leeftijd: ieder lid kan betekenisvolle relaties aangaan. Vanuit een evaluatie van deze onderlinge waardering worden aan de kerkenraad aanbevelingen gedaan om betekenisvolle relaties tussen betrokken gemeenteleden met de randleden bevorderen. De hoofdvraag die in dit rapport wordt beantwoord is:

Op welke wijze kan de kerkenraad van de hervormde gemeente van Twijzelerheide het aangaan van betekenisvolle relaties tussen meelevende leden en niet-meelevenden (18-50 jaar) stimuleren om te zorgen dat de verbondenheid tussen betrokken leden en randleden wordt bevorderd?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden is het onderzoek opgedeeld in een literatuuronderzoek en een praktijkonderzoek. In het literatuuronderzoek beantwoord ik deelvragen 1 en 2:

1. Waarom zouden betrokken gemeenteleden (praktisch)theologisch gezien betekenisvolle relaties moeten aangaan met randleden en buitenkerkelijken, en wat betekent het aangaan van een betekenisvolle relatie (praktisch)theologisch gezien?
2. Welke factoren zijn volgens recente onderzoeken bevorderend om de verbondenheid van (jong)volwassenen 18-50 jaar met de gemeente te bevorderen?

In het praktische onderzoek voer ik interviews uit met meelevende gemeenteleden en niet-meelevenden. Met de interviews geef ik antwoord op de deelvragen 3 en 4:

3. Welke factoren hebben een stimulerend effect voor betrokken leden om betekenisvolle relaties aan te gaan met randleden of buitenkerkelijken?
4. Welke factoren hebben een stimulerend effect voor randleden om betekenisvolle relaties aan te gaan met betrokken leden van de hervormde gemeente?

Met de antwoorden op deelvragen 1 t/m 4 zal in een evaluatie de theorie met de praktijk worden verbonden om daarmee de hoofdvraag te beantwoorden en daarmee ook deelvraag 5:

5. Hoe verhouden de resultaten uit het literatuuronderzoek zich tot de uitkomsten van het praktijkonderzoek? Welke aanbevelingen kunnen er vanuit praktijk en theorie gedaan worden aan de hervormde gemeente van Twijzelerheide om het aangaan van betekenisvolle relaties tussen betrokken gemeenteleden (18-50 jaar) en randleden te stimuleren?

Eerst is het literatuuronderzoek uitgevoerd om met de uitkomsten daarvan te gebruiken als input voor de opzet van de interviews. In het literatuuronderzoek is gezocht naar de plek van relaties in de gemeente en hoe de gemeente dit uit zou moeten stralen. Wat is het theologische ideaal.

In het kwalitatief onderzoek is vervolgens gezocht naar stimulerende factoren voor het aangaan of onderhouden van betekenisvolle relaties. Ook was er ruimte om remmende factoren bespreekbaar te maken. Om deze factoren te vinden zijn interviews gehouden met twee doelgroepen: meelevende leden en niet-meelevenden (niet alle geïnterviewde niet-meelevenden zijn lid van de gemeente). Voor elke doelgroep is een interviewopzet gemaakt. Aan meelevende leden is gevraagd naar betekenisvolle relaties die zij hebben met niet-meelevenden. Verder werd hen gevraagd of zij het nodig vinden om relaties aan te gaan of te onderhouden met niet-meelevenden. Aan niet-meelevenden is gevraagd naar betekenisvolle relaties die er zijn met meelevende gemeenteleden. Daarnaast is gevraagd naar hoe zij hun positie ten opzichte van de kerk ervaren. Met het kwalitatief onderzoek is als het ware feedback opgehaald. Hoe zijn de onderlinge relaties en op welke wijze kunnen deze worden bevorderd? Maar ook welke remmende factoren belemmeren de onderlinge relaties?

1.1 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de context van het dorp Twijzelerheide en de positie van de hervormde gemeente in het dorp besproken, dit hoofdstuk vormt de aanleiding en probleemstelling van dit onderzoek.

In hoofdstuk 3 beantwoord ik deelvraag 1. Eerst verken ik het begrip betekenisvolle relatie, en vervolgens behandel ik drie theologen over de plek die relaties innemen binnen en buiten de gemeente. In paragraaf 3.1 behandel ik het boek *Vreemdelingen en Priesters* van de Protestantse theoloog Stefan Paas, in paragraaf 3.2 wordt het boek *Geduld met God* van de rooms-katholieke priester Tomáš Halík behandeld, en in paragraaf 3.4 bespreek ik het boek *A Nazareth Manifesto* van Anglicaanse priester Samuel Wells. In paragraaf 3.5 reflecteer ik op de studie van deze drie theologen en kom ik tot 4 belangrijke kenmerken over de plek van betekenisvolle relaties in de gemeente en de opdracht en houding die daarbij horen.

In hoofdstuk 4 beantwoord ik deelvraag 2. Vanuit onderzoek van het SCP en meer praktisch theologisch onderzoek vanuit de CHE haal ik helpende inzichten uit sociologie, psychologie en van de huidige cultuur van (jong)volwassenen.

In hoofdstuk 5 komen meelevende gemeenteleden en niet-meelevenden zelf aan het woord. Dit hoofdstuk behandelt de uitgevoerde interviews. In paragraaf 5.5 wordt hiervan een conclusie en samenvatting gegeven: Hoe is de sociale oriëntatie op het dorp? Wat zijn stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties? Wat zijn remmende factoren? Ook worden belangrijke zaken over partijvorming en pastoraat in de gemeente genoemd. Tot slot worden in hoofdstuk 6 de vondsten uit het praktijkonderzoek verbonden met de conclusies uit het literatuuronderzoek. In dit hoofdstuk worden eindconclusies getrokken en aanbevelingen gedaan voor de kerkenraad om te komen tot het stimuleren van betekenisvolle relaties tussen meelevende leden en niet-meelevenden.

2 Twijzelerheide, dorp en kerk in beeld

In dit hoofdstuk schets ik de context van het dorp Twijzelerheide en de situatie van de hervormde gemeente aldaar. Twijzelerheide is een dorp in het noordoosten van Friesland in de gemeente Achtkarspelen. Wat kenmerkt Twijzelerheide en haar bewoners? En wat is de situatie van de hervormde gemeente in dit dorp? Voor welke uitdagingen staat deze kerkgemeenschap in de context waarin zij staat? Kortom, dit hoofdstuk bevat de aanleiding van het onderzoek.

2.1 Het dorp Twijzelerheide en haar bewoners

Zoals ik hierboven schreef ligt Twijzelerheide in de gemeente Achtkarspelen, het dorp ligt aan de rand van Achtkarspelen en grenst in het noordwesten aan De Westereen (gemeente Dantumadiel) en in het noorden aan Zwagerbosch (gemeente Kolummerland). Twijzelerheide is ontstaan op de schrale heidegrond net als de karakteristieke heidedorpen Harkema en Boelenslaan. De eerste bewoners waren arm en leefden in spitketen en plaggenhutten. Tegenwoordig is het een stuk welvarender, al moet gezegd worden dat de gemeente Achtkarspelen tot één van de relatief armste gebieden van Nederland wordt gerekend. De laatste cijfers van het Fries Sociaal Planbureau laten zien dat Achtkarspelen in 2013 10,8% huishoudens had met een laag inkomen. Twijzelerheide ligt dicht tegen buurdorp Zwagerbosch aan, en de dorpen delen voorzieningen als scholen, sportvelden, verenigingen en kerken. Het dorp Twijzelerheide telt ca. 1835 inwoners en Zwagerbosch 620 (Fries Sociaal Planbureau, 2016). De bebouwing in de dorpen is een onregelmatig bebouwde structuur.

Dankzij industrie in Drachten en eigen gemeente is de bevolking sinds de WOII met ruim de helft toegenomen. Harkema en Surhuisterveen zijn de belangrijkste centra van industriële werkgelegenheid. Kootstertille en Gerkesklooster/Stroobos zijn belangrijk voor handel in bouw materiaal en scheepsbouw door hun ligging aan het Prinses Margrietkanaal (De Bosatlas van Fryslân, 2009).

Als het gaat om de dorps context is Twijzelerheide te typeren als gesloten platteland. Gesloten platteland wordt door het Sociaal Cultureel Planbureau als volgt omschreven:

Het gesloten platteland bestaat uit kleine, afgelegen dorpen met een beperkt voorzieningenaanbod. In vergelijking met de bewoners van andere plattelandstypen zijn de mensen naar binnen gericht. Er komen maar weinig stedelingen wonen en de bewoners hebben een relatief laag inkomen en opleidingsniveau. Veel bewoners zijn lid van een geloofsgenootschap en nemen deel aan lokale culturele tradities. Verder is samenhang in de buurt sterk en voelen bewoners zich veilig, gelukkig en weinig eenzaam. Tegenover etnische minderheden, die er bijna niet zijn, nemen ze een gesloten houding aan.

(SCP, 2008, pp. 11-12 & 16)

Het voorzieningenaanbod in Twijzelerheide is gering, mensen zijn hiervoor aangewezen op het naburige dorp De Westereen. Het dorp is sterk 'naar binnen' gericht en er woont weinig import. Ook de beide geloofsgenootschappen, de gereformeerde kerk en de hervormde gemeente, zijn naar binnen gericht. Dat wil zeggen dat de kerngemeente vooral op eigen leden is gericht en niet zo naar buiten. Beiden maken zij overigens deel uit van de landelijke PKN.

Van oudsher is Twijzelerheide een arbeidersomgeving, mensen zijn vooral gewend om onder leiding iemand te werken, dit komt tot uiting in het gevoel van onbekwaamheid dat je onder hen aantreft als het gaat om het betrekken van een bestuurdersfunctie in het dorp of kerk. De dorpsbewoners zijn vooral doeners, met de handen kunnen zij zich goed redden. Mensen zijn eerlijk en uitgesproken.

In 2013 werd Twijzelerheide door marktplaats uitgeroepen tot handelshoofdstad (Marktplaats perskamer, 2017), het lage inkomen en mogelijk de werkloosheid zorgt ervoor dat de mensen ondernemend zijn, ze zoeken manieren om handel te drijven of starten zelf een eenmansbedrijf. De onderlinge samenhang in Twijzelerheide is vooral te kenmerken in subgroepen in het dorp, of als het gaat om thema's waarin men een gezamenlijk belang heeft.

2.2 De hervormde gemeente in Twijzelerheide

In onderstaande paragrafen omschrijf ik kort de identiteit van de hervormde gemeente en de ontwikkelingen daarin. Daarna geef ik een situatie van het ledenbestand, de vergrijzing hieruit blijkt onder meelevende leden en de zorgen die hieruit ontstaan bij de kerkenraad.

2.2.1 Identiteit van de hervormde gemeente

De hervormde gemeente (PKN) van Twijzelerheide is een gemeente van leden uit de dorpen Twijzelerheide, Zwagerbosch en zuid-Zwaagwesteinde (ten zuiden van spoorbaan). Naast deze drie kerndorpen zijn diverse voorkeursleden uit andere rondom liggende gemeenten lid van deze gemeente. De hervormde gemeente van Twijzelerheide heeft nog erg het volkskerkkarakter. Dat wil zeggen dat er een kerngemeente is met een brede rand. Er is enige vorm samenwerking met de gereformeerde kerk in het dorp: enkele keren per jaar gezamenlijke moderamenvergadering, de kerk-, school- en gezinsdienst, gezamenlijke diensten bij kerkelijke feesten, en een gezamenlijke evangelisatiecommissie. Naast de samenwerking, zijn er ook spanningen merkbaar. In het verleden was er een gezamenlijk jeugdwerk, dit is later gestrand. En als er een dienst in het gereformeerde kerkgebouw is, zijn er een aantal hervormden die niet komen en andersom is dit ook het geval.

De gemeente staat in het dorp en de omgeving bekend als een orthodoxe gemeente, die naar binnen gericht is. Dit heeft ook mensen aangetrokken van buiten het eigen dorp, en tegelijk ook mensen uit eigen dorp buiten gehouden.

In de afgelopen jaren is in de gemeente in verandering. Deze overgang is te typeren met de typeringen van gemeente-zijn die Stoppels beschrijft in zijn boek *Voor de verandering* (Stoppels, 2009). De gemeente verandert van een klassiek calvinistisch profiel naar een oecumenisch missionair-diaconaal profiel. Van intern gericht – prediking centraal, klassieke belijdenisgeschriften en sobere liturgie – naar een gemeente die dienstbaar present wil zijn in de lokale samenleving, met meer ruimte voor minder betrokken leden en onderlinge ontmoeting. Om met de metaforen van Hendriks te spreken van een naar binnen gericht Ark-model, naar een meer gastvrije gemeente, het herbergmodel (Hendriks, 2008). Binnen de gemeente uit zich dit in de brede bezinning op diaconie, de eredienst en liturgie. De kerkenraad wil de onderlinge verbinding tussen betrokken leden en randleden stimuleren en lijkt zich bewust te zijn dat het superieure 'zo hoort het' karakter niet passend is voor deze tijd. Ze wil uitnodigend en uitdagend zijn voor de mensen in de omgeving. De gemeente bevindt zich in de overgangssituatie. Het risico in deze situatie is dat een aantal mensen snel over wil naar een nieuwe situatie en dat een aantal mensen terug wil naar de oude situatie. De kerkenraad en een deel van de gemeente is gericht op *challenge*, terwijl een groot deel van de gemeente is gericht op *comfort* (Stoppels, 2009, p. 106).

De gemeente heeft als visie: "Als hervormde gemeente van Twijzelerheide stralen we vanuit de verkondiging van Gods Woord eenheid in Christus uit" (Twijzelerheide, 2016). Verkondiging staat duidelijk centraal, maar de gemeente wil dit ook uitstralen. De kerngemeente wil haar eenheid naar haar randleden uitstralen, maar ook daarbuiten. In dit rapport onderzoek ik hoe de onderlinge relaties tussen de kern van de gemeente en de rand (tot verder daarbuiten) zijn. En hoe deze onderlinge relaties gestimuleerd kunnen worden.

2.2.2 Leden en vergrijzing

Zoals ik al schreef heeft de hervormde kerk van Twijzelerheide nog sterk het volkskerkarakter. Een kerngemeente met een brede rand. Van de 447 leden van die de gemeente telt, wonen er 395 in Twijzelerheide, Zwagerbosch of in het zuiden van De Westereen.

Hoewel er afgelopen jaren veel leden zich hebben laten uitschrijven, blijkt uit gesprekken dat veel niet-meelevende leden toch lid willen blijven. Er zijn zelfs een aantal leden die niet door de gemeente benaderd willen worden, maar toch lid willen blijven van de gemeente (deze 46 leden zijn niet meegerekend in de statistieken).

Meelevende leden zijn van mening dat de rest van het dorp zowel rand als niet-leden ten diepste bij de hervormde gemeente horen. Het is waar dat er veel mensen zijn die, zelfs als ze geen lid meer zijn van de kerk, toch ergens nog een lijntje hebben en onderhouden met de kerk. Dit lijntje kan ook negatief zijn, een lijntje dat is doorgeknipt, maar telkens opnieuw ter sprake komt als het gaat over geloven en de kerk.

In de gemeente is duidelijk een vergrijzing zichtbaar. Gemeentelieden beneden de 50 jaar worden gemist worden binnen de gemeente, zowel in de zondagse kerkdiensten als bij verschillende activiteiten van de gemeente als Emmaüscursus, Bijbel-, lees- en gebedskring en gemeenteavonden. In de ledenregistratie wordt dit beeld bevestigd (zie hiervoor Tabel 2-1 Overzicht leden naar leeftijd en type lid).

ledenlijst sept-16	Leeftijd											
	0-18 jaar		18-35 jaar		35-50 jaar		50-65 jaar		65-70 jaar		70+ jaar	
Type lid												
belijdend lid	0	0%	3	5%	17	23%	54	42%	17	50%	43	47%
dooplid	27	52%	47	71%	39	53%	31	24%	7	21%	14	15%
geboortelid	25	48%	16	24%	18	24%	44	34%	10	29%	35	38%
Totaal	52	12%	66	15%	74	17%	129	29%	34	8%	92	21%
Totaal aantal leden												447

Tabel 2-1 Overzicht leden naar leeftijd en type lid

Wat opvalt in de tabel is dat het aantal belijdende leden afneemt naarmate de leden jonger zijn. Boven de 50 jaar heeft meer dan 40% van de leden belijdenis gedaan. Onder de 50 loopt dit drastisch terug. Hoewel ook niet-belijdende leden betrokken kunnen zijn, bevestigt dit beeld wel de zorg van de kerkenraad in de praktijk van samenkomsten en activiteiten.

De kerkenraad stelt zich hierbij verschillende vragen: 'Waarom blijft slechts een kleine groep beneden de 50 jaar betrokken?' 'En waarom blijft het overgrote deel van hen weg?' 'Hoe is hun relatie tot de kerk?' 'Wat vinden niet-meelevende leden van de kerkdiensten?' 'Hoe laten we hen op de juiste manier weten dat we hen missen?' 'Hoe betrekken we hen weer bij de gemeente?' 'We moeten met hen in gesprek komen.' Voor het voortbestaan van de gemeente zijn deze vragen erg relevant en urgent.

Bij het contact met de kerkenraad is gevraagd naar de definitie van betrokken leden en randleden. De kerkenraad gaf aan niet te willen spreken van betrokken leden en randleden, maar van meelevende leden, en niet-meelevende leden. Hoewel tussen meelevende leden en niet-meelevende leden veel verschillende gradaties van betrokkenheid zijn te vinden, is voor dit onderzoek deze scherpe tweedeling aangehouden.

2.3 Onderling verband dorp en kerk

Hieronder wordt een nadere typering gegeven van het maatschappelijk en kerkelijk leven in plattelandsdorpen. Deze kenmerken vind ik bij Brouwer in zijn bijdrage over de continuïteit van een kerkgemeenschap (Brouwer, 2007). De relevante kenmerken vergelijk ik hieronder met de situatie in de hervormde gemeente van Twijzelerheide.

2.3.1 Kenmerkt zich door ontgroening en vergrijzing:

In Tabel 2-2 is een overzicht opgenomen van het percentage bewoners per leeftijdscategorie. In Achtkarspelen verschilt de vergrijzing niet wezenlijk van het provinciaal of landelijk gemiddelde. Kerkelijk is wel zichtbaar dat er minder mensen lid zijn van de hervormde gemeente Twijzelerheide naarmate de leeftijd daalt. In de kerkelijke gemeente is de vergrijzing dus extra aanwezig.

Percentage van bevolking in leeftijdscategorie	Leden Hervormde gemeente Twijzelerheide (Peildatum 10-12-2016)	Achtkarspelen (Fries Sociaal Planbureau, 2016)	Nederland (Fries Sociaal Planbureau, 2016)
tot 18 jaar	10,8	22,6	20,1
18 tot 25 jaar	7,1	7,5	8,6
25 tot 45 jaar	16,6	23,7	24,8
45 tot 65 jaar	36,5	27,9	28,2
65+	28,9	18,2	18,2

Tabel 2-2 Verhoudingen naar leeftijd in percentages

Een paar zaken die hierbij opvallend zijn en die belangrijk zijn voor het navolgend onderzoek:

- Achtkarspelen heeft een hoog percentage jongeren beneden de 18 jaar.
- Ouderen vanaf 45 jaar zijn sterk vertegenwoordigd zijn in de kerkelijke gemeente.
- De groepen tot 18 jaar en de groep van 25 tot 45 jaar zijn sterk ondervertegenwoordigd binnen de kerkelijke gemeente.
- De groep 18 – 25 staat wel in verhouding tot de bevolkingsverdeling in Achtkarspelen.
- Uit de ledenadministratie van de hervormde gemeente blijkt dat de afgelopen 5 jaar 61 leden uitgeschreven zijn uit de gemeente, dat betekent echt uitgeschreven en niet overgeschreven naar een andere gemeente. Van 29 van hen is aan de hand van de doopdatum de leeftijd ingeschat. Aanname is dat het jaar van doopbediening ook het geboortjaar is. Van de uitgeschreven doopleden valt 52% in de leeftijdsgroep 25 tot 45 jaar, en 28% in de leeftijdsgroep 18 tot 25 jaar. Dit is een zorgelijke ontwikkeling.

Deze punten bevestigen dat jongere leden beneden de 50 jaar zich in mindere mate verbonden voelen aan de hervormde gemeente. De genoemde leeftijdsgroepen zijn wel aanwezig in de regio van Twijzelerheide, hier ligt dus een kans om als gemeente de verbinding te zoeken.

2.3.2 Plattelandsbevolking is gemiddeld lager opgeleid

Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Achtkarspelen is gemiddeld veel lager dan landelijk en blijft ook achter bij het gemiddelde van Fryslân.

Bron: (Fries Sociaal Planbureau, 2016)	Laag	Middel	Hoog
Achtkarspelen	28,1%	50%	21,4%
Fryslân	24,6%	48,3%	25,8%

Nederland	22,5%	42,2%	34,4%
-----------	-------	-------	-------

Tabel 2-3

Mensen die hoger opgeleid zijn of een vooraanstaande rol hebben in het dorp krijgen sneller een invloedrijke positie binnen de kerk of vereniging. Lager opgeleide mensen zijn praktisch ingesteld en hebben vaker een gevoel van minderwaardigheid. Richting leiding of hoger opgeleide mensen kijken zij op, ze laten zich sturen. Hierin is wel een verschuiving. Jongere generaties kijken over het algemeen meer buiten de dorpscontext, door opleiding (zowel MBO als HBO) zijn zij meer georiënteerd op het moderne stadsleven. Ouders en kerk(leiding) hebben niet vanzelfsprekend het gezag over of zij wel of niet naar de kerk gaan, of mee doet in het verenigingsleven. Jongere generaties kiezen zelf wat bij hen past.

Veel mensen voelen zich ongeschikt voor een rol in de kerk, terwijl ze deze met enige toerusting of training best zouden kunnen vervullen, dit laat mensen beter tot hun recht komen. Er is een verschil tussen de jongere iets hoger opgeleide generatie en de oudere generatie in de manier waarop zij aankijken tegen gezag. Aan de jongere generatie kan meer ruimte en verantwoordelijkheid worden gegeven.

2.3.3 Sociale cohesie is van oudsher hoog

Participatie in vrijwilligerswerk is hoog. Dit geldt voor Twijzelerheide gedeeltelijk. Men heeft nog regelmatig contact met buurtgenoten. Maar sportclubs, verenigingen en kerken binnen het dorp, hebben moeite om besturen en vrijwilligersposten bezet te houden, vrijwilligers zijn meestal ouderen. Het bezetten van de ambten binnen de gemeente gaat moeizaam, dit terwijl het vinden van hulpkosten voor meer praktische taken binnen korte termijn klaar was.

De sociale cohesie is een kans in deze dorpscontext, men wil er bij horen en een bijdrage leveren, maar men wil geen grotere verantwoordelijkheden dragen. Met de juiste aandacht voor begeleiding en toerusting is het mogelijk om mensen meer verantwoordelijkheid te geven.

Later onderzoek van het SCP laat zien dat het platteland meer gaat lijken op de stad (SCP, 2008): Plattelandsbewoners zijn steeds meer individualistisch in hun denken en doen. Doordat de welvaart landelijk stijgt, stijgt ook het opleidingsniveau en daarmee de waarde die men hecht aan privacy (men is minder afhankelijk van elkaar), autonomie en zelfontplooiing. Jongere generaties kiezen steeds meer zelf aan welke activiteiten zij deelnemen, in zowel kerk als dorp. Het besef van eigen vrijheid en autonomie sijpelt dus pas later door naar een dorp als Twijzelerheide. De trend van kerkverlating is hier ook pas later op gang gekomen. Volgens theoloog Wim Dekker ging de kerkverlating in veel plekken in Nederland gepaard met een stroom van publicaties over de frustraties van een knellende kerk. Dit mag de kerk zich aantrekken, de kerk heeft te veel macht willen uitoefenen en daarmee niet de vrijheid van geloof of ongeloof gelaten (Dekker, Marginaal en missionair; kleine theologie voor een krimpende kerk, 2011). Mensen van hervormd Twijzelerheide mogen zich ook afvragen of zij zich hieraan schuldig hebben gemaakt.

2.4 Conclusie en probleemstelling

In dit hoofdstuk heb ik uitgewerkt hoe de hervormde gemeente van Twijzelerheide is te typeren in de context waarin zij staat. De visie van de gemeente is: *'Als hervormde gemeente van Twijzelerheide stralen we vanuit de verkondiging van Gods Woord eenheid in Christus uit'*.

Twijzelerheide is te typeren als een gesloten platteland, dit houdt in dat ontwikkelingen van buiten zich pas een tijd later voltrekken in dorp. Mensen zijn gemiddeld lager opgeleid en voelen zich al snel

minderwaardig voor bestuursfuncties in dorp of kerk. Mensen zijn vooral doeners. Ze zijn eerlijk en zeggen waar het op staat. In Twijzelerheide zijn veel kleine ondernemers.

Naast de hervormde gemeente kent het dorp nog de gereformeerde kerk, waar tot op zekere hoogte samenwerking mee is. De gemeente staat in het dorp en de omgeving bekend als een orthodoxe gemeente die behoorlijk 'naar binnen' gericht is. Ondanks het 'naar binnen' gerichte heeft de gemeente nog een brede rand van niet-meelevende leden, wat het volkskerkkarakter typeert. Gevolg van het naar binnen gerichte is dat er een grote kloof ontstaat tussen de kerngemeente en de rand. De kerk moet onderkennen dat zij niet mag spreken vanuit een machtspositie, geen dingen opleggen aan de niet-gelovige bevolking. De gemeente is zich hiervan bewust en in de gemeente is een verschuiving waar te nemen naar een gemeente die dienstbaar present wil zijn in de lokale samenleving, met meer ruimte en openheid. De kerkenraad en een deel van de gemeente wil uitnodigend en uitdagend zijn voor de mensen in de omgeving.

De hervormde gemeente is een vergrijzende gemeente. Beneden de 50 zijn er weinig betrokken gemeenteleden, er blijkt zelfs uit de ledenadministratie dat een grote groep zich heeft uitgeschreven. Jongvolwassenen zijn anders opgegroeid, en gemiddeld hoger opgeleid dan hun ouders. Ze willen zelf keuzes te maken en zich niet onderwerpen aan het gezag van ouders of kerk. De kerkenraad wil met hen in gesprek komen, ze staan open voor feedback. Wat is de oorzaak van de kloof? Hoe kan gestimuleerd worden dat er weer een onderlinge verbinding komt? De sociale cohesie is een kans in de hervormde gemeente van Twijzelerheide, men wil een bijdrage leveren, maar geen grotere verantwoordelijkheden dragen, aandacht en begeleiding hierin kan de mensen hierin ondersteunen. Concluderend kan gezegd worden dat er dus kansen en uitdagingen liggen om opnieuw verbinding te zoeken met mensen die zijn afgehaakt of juist met hen die nooit zijn aangehaakt. Hiermee komen we tot de hoofdvraag van dit onderzoek, met de daarop volgende deelvragen:

Op welke wijze kan de kerkenraad van de hervormde gemeente van Twijzelerheide het aangaan van betekenisvolle relaties tussen betrokken leden en randleden (18-50 jaar) stimuleren om te zorgen dat de verbondenheid tussen betrokken leden en randleden wordt bevorderd?

Vooronderzoek en literatuuronderzoek:

1. Waarom zouden betrokken gemeenteleden (praktisch)theologisch gezien betekenisvolle relaties moeten aangaan met randleden en buitenkerkelijken, en wat betekent het aangaan van een betekenisvolle relatie (praktisch)theologisch gezien?
2. Welke factoren zijn volgens recente onderzoeken bevorderend om de verbondenheid van (jong)volwassenen 18-50 jaar met de gemeente te bevorderen?

Onderzoek in de praktijk:

3. Welke factoren hebben een stimulerend effect voor betrokken leden om betekenisvolle relaties aan te gaan met randleden of buitenkerkelijken?
4. Welke factoren hebben een stimulerend effect voor randleden om betekenisvolle relaties aan te gaan met betrokken leden van de hervormde gemeente?

Evaluatie van literatuur en praktijk:

5. Hoe verhouden de resultaten uit het literatuuronderzoek zich tot de uitkomsten van het praktijkonderzoek? Welke aanbevelingen kunnen er vanuit praktijk en theorie gedaan worden aan de hervormde gemeente van Twijzelerheide om het aangaan van betekenisvolle relaties tussen betrokken gemeenteleden (18-50 jaar) en randleden te stimuleren?

3 Betekenisvolle relaties aangaan

Hoe de onderlinge relaties tussen meelevende leden en niet meelevende leden of buitenkerkelijken zijn is erg interessant. Voor ik dit ga onderzoeken volgt eerst de meer theoretische deelvraag: Waarom zouden betrokken gemeenteleden (praktisch)theologisch gezien betekenisvolle relaties moeten aangaan met randleden en buitenkerkelijken, en wat betekent het aangaan van een betekenisvolle relatie praktisch theologisch gezien? Daarvoor volgt eerst een verkenning van het begrip 'betekenisvolle relatie' en vervolgens een nader onderzoek hoe dit theologisch een plek zou kunnen hebben in de gemeente. Hiervoor ga ik beurtelings te rade bij drie theologen die zich elk bezig hebben gehouden met deze vragen in diverse contexten, te weten: Stefan Paas, Samuel Wells en Tomáš Halík. Vervolgens zal ik in een reflectie hun bijdrage vaststellen voor dit onderzoeksproject.

3.1 Definitie van betekenisvolle relatie

Een mens is een persoon niet slechts een individu. Persoon zijn betekent in relatie staan. Naast dat we als schepselen in relatie tot onze Schepper staan, staan we als mensen altijd in relatie tot anderen. Bij een baby is dat het meest duidelijk, een baby kan niks beginnen zonder ouders. Bij het ouder worden zijn we steeds zelfstandiger, toch houden we een behoefte aan mensen om ons heen. Mens-zijn is dus in relatie staan, aan elkaar gegeven zijn. De relatie komt tot uiting in onderlinge communicatie: verbale en non-verbale communicatie, maar ook met lichamelijke contact kan worden gecommuniceerd. Een gezin is een voorbeeld waarin betekenisvolle relaties aanwezig zijn. Een gezin leeft dicht bij elkaar, daarin zie je dat communicatie soms heel weinig verbaal hoeft te zijn. Een gebaar, een aanraking kan meer zeggen dan veel woorden.

Relaties ontstaan door onderlinge ontmoetingen waarin wordt gecommuniceerd met elkaar. Dit kan door met elkaar te converseren, te discussiëren, of de dialoog aan te gaan. Noorloos gaat in het boek *Groeien bij de bron* in op praktische aspecten van onderlinge relaties binnen de kerk (Noorloos, 2005). Het is volgens hem moeilijk een relatie goed op te bouwen en in stand te houden, omdat in ieder mens negatieve neigingen zitten die ons belemmeren om te leven in liefde met God, de medemensen en onszelf. De dialoogvorm is volgens Noorloos de beste manier om een betekenisvolle relatie te ontwikkelen. 'Daarom is het van belang die te leren hanteren, elkaar te ontmoeten van hart tot hart.' Veel mensen hebben daar weinig ervaring mee.

Een goede dialoog wordt gekenmerkt door openhartig, aandachtig en zorgvuldig praten en luisteren, hierin is ook ruimte voor moeilijke gevoelens zoals boosheid, verdriet of angst. Het gaat erom om de gevoelens van jezelf en de ander te aanvaarden, niet om ze te veroordelen. De dialoog legt een stevige basis voor conversatie of discussie. Openhartig met God en met elkaar omgaan.' (Noorloos, 2005).

Achter eenvoudige ontmoetingen gaan ingewikkelde interactiepatronen schuil. Je merkt hoe ingewikkeld communiceren is als het misgaat, als de boodschap niet goed wordt geïnterpreteerd. De Ronde noemt vier aspecten die altijd plaatsvinden in onderlinge interactie:

- het inhoudelijke aspect (het gaat om de vraag: welke kwestie is dominant aanwezig in het gesprek);
- het expressieve aspect (de emotie die gecommuniceerd wordt) Hierbij kan angst optreden, omdat elke vorm van communicatie ook wordt beleefd als een beoordelingssituatie: wat vindt de ander ervan, hoe kom ik over?

Storingen in communicatie doen zich voor, wanneer het expressieve aspect tegenstrijdige boodschappen bevat. Dit geldt zowel voor zender als ontvanger. Bij incongruentie tussen expliciete boodschap en impliciete boodschap om opheldering vragen, reageren op impliciete boodschap die expressief is geuit.

- het relationele aspect (de relatie wordt 'gedefinieerd': hoe verhouden de gesprekspartners zich tot elkaar). Ouderpositie, kindpositie of volwassene-positie. Volwassene positie heeft de voorkeur, gelijkwaardigheid en symmetrie.
Storingen doen zich voor als gekozen posities niet op elkaar zijn afgestemd.
- het appellerende aspect (de ander wil iets bereiken met de boodschap). Vaak is het appellerende aspect op een verborgen en onbewuste manier aanwezig in het gesprek: gesprekspartners beïnvloeden elkaar zonder dat ze het beseffen. Wie zo'n appel opmerkt kan kiezen daarop in te gaan of niet (de Ronde, 2010).

Voor een betekenisvolle relatie is het dus van belang dat je open naar elkaar bent, naar elkaar luistert en elkaar aanvaardt, storingen in bovenstaande aspecten dienen zoveel mogelijk vermeden te worden. In communicatie zit altijd wel enige storing, het vraagt dus een hoog communicatieniveau, of een lang traject van elkaar leren kennen.

Tot slot een citaat van Smit, waarin ik de definitie van een betekenisvolle relatie goed vindt uitgedrukt als een pastoraal contact:

Pastoraal contact is een ontmoeting tussen mensen waarin de zin en onzin van het leven aan de orde zijn. Het is een contact dat dieper gaat en waarin levensvragen aan de orde zijn. Een ander kenmerk van een contact is, dat er contact is. Dat wil zeggen dat er een als heilzaam ervaren moment is waarin twee mensen tegen elkaar zeggen: 'Wat goed om op deze manier even met elkaar te praten.' Er kan in pastoraal contact even ongelijkheid bestaan. De ene mens maakt zich een ogenblik dienstbaar voor de andere, ontvangt daarin volmacht om vragen te stellen die de kern raken. (Smit, 2006, p. 70)

3.2 Stefan Paas: De plek van betekenisvolle relaties in de gemeente

Tot dusver heb ik vooral gesproken over de onderlinge relaties tussen mensen, om daarmee aan te duiden dat God niet als eerste ter sprake hoeft te komen in het aangaan van een betekenisvolle relatie. Maar daarmee is niet gezegd dat God niet mee komt in deze relaties. Stefan Paas schrijft hier veel over in zijn boek *Vreemdelingen en Priesters* (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015). Stefan Paas is hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen en hoogleraar missiologie en interculturele theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij was betrokken bij het missionair gemeenteopbouwproject van de gemeente Via Nova in Amsterdam. Hieronder werk ik uit hoe een betekenisvolle relatie een plek krijgt in de gemeente van Christus zoals ik dit vindt bij Paas (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015). Eerst de onderlinge relaties in de gemeente van Christus (meelevende gemeenteleden), vervolgens hoe het avondmaal daarbij als brandpunt naar voren komt en tot slot ook de relaties van de gemeente van Christus naar buiten toe (niet meelevende leden en niet kerkelijken).

3.2.1 Onderlinge relaties in de gemeente van Christus

We kunnen ervaren wat God doet wanneer we Hem ontmoeten waar Hij is: in de gemeenschap van zijn volk. Authentieke relaties zijn belangrijk voor een rijk geloofsleven. In onze huidige maatschappij worden we vaak in een onderlinge concurrentieverhouding geplaatst, werkdruk en efficiëntie doen de rest. In zo'n geformaliseerde wereld raakt God uit beeld, omdat echte relaties schaars worden. Hoe meer we op onszelf komen te staan, hoe mee we eenzaam worden. Juist door de ander worden wij voor God gesteld en door hem aangeraakt. God wordt niet begrepen door metafysische speculaties over de grond van het zijn, maar door gemeenschap met onze medemensen. 'Het is in gemeenschap

dat God niet langer een 'het' is, maar een 'gij' en een 'ik' die ons ontmoet als persoon', zo citeert Paas Roger Scruton (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015).

In de kerk komt die relatie met elkaar in het bijzonder naar voren in de gemeenschap van gelovigen. Dit wordt in het nieuwe testament *koinoonia* genoemd (bijv. Handelingen 2:43, 1 Joh. 1:3). Gemeenschap is precies waar het heil van God over gaat. Paas wijst ons op de gemeenschap die zichtbaar is in de onderlinge verbondenheid van de Drie-eenheid. Gemeenschap begint bij God: Vader, Zoon en Geest zijn onderling verbonden door eeuwige liefde. De Drie-eenheid bestaan of handelen nooit afzonderlijk van elkaar; zij bestaan en handelen altijd in onderlinge afhankelijkheid. Onderlinge relaties zijn fundamenteel voor het christelijk verstaan van wie God is. Als mensen zijn we bestemd om deel te nemen in het leven van de Drie-eenheid (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015).

Mensen zijn relationele wezens en beeld dragers van God. Zij komen tot hun bestemming en dus tot God, wanneer zij tot verheerlijking van God komen en met elkaar verzoend worden. God liefhebben boven alles en onze naaste als onszelf. Die structuur is relationeel, gericht op het stichten en versterken van gemeenschap.

Gered zijn, staat in het NT gelijk aan behoren tot het lichaam van Christus. Dit lichaam staat gelijk aan de gemeenschap van en met Christus. Geloof is persoonlijk, maar dus nooit individueel. Dat maakt dat we de kerk heel serieus moeten nemen (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015).

3.2.2 Avondmaal als brandpunt in de gemeenschap van Christus

De gemeenschap met God en met elkaar komt het sterkst naar voren in de viering van het Heilig Avondmaal. Eucharistie is meer dan alleen de viering van het avondmaal, het is de dienst van Woord, gebed en sacrament waarin de gemeenschap van de kerk met Christus en daardoor met elkaar zichtbaar wordt (1 Kor 10:16-17)) (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015). De gemeente komt bij het avondmaal als gemeenschap bij elkaar om God te verheerlijken en te danken voor wat God in Christus gedaan heeft (eucharistie=dankzegging). Het avondmaal zegt wat de kerk ten diepste is, maar niet tot hoever deze reikt. Alle activiteiten van de kerk worden beschouwd als uitdrukkingen van dezelfde werkelijkheid, die in de zondagse eucharistie wordt gevierd, de gemeenschap met Christus en met elkaar. Het leven van aanbidding en viering zal volgens Paas ook uit stralen buiten de viering om in het alle daagse leven. Paas ziet christenen als priesters die zijn geroepen om hun medepriesters te dienen. De gemeente is dus ook buiten de vieringen om een werkplaats van de Geest (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015).

3.2.3 De uitstraling van de gemeenschap van Christus naar buiten:

Vanuit avondmaal en verkondiging zal de gemeenschap idealiter iets uit moeten stralen, zoals we hierboven zagen. Vanuit de ervaring van wat God in Jezus Christus gedaan heeft volgt dankbaarheid, enthousiasme en het nemen van verantwoordelijkheid. Paas beschrijft een priesterkerk. Als kerk van priesters zijn christenen deel van de wereld en tegelijk zijn ze door de ontmoeting met Christus daarvan vervreemd geraakt. De priesterkerk vertegenwoordigt de wereld voor God en zij vertegenwoordigt God voor de wereld. Zij komt tot God als een lof prijzende, dankzeggende, liturgische gemeenschap en zij beweegt zich in de wereld op een getuigende, geduldige uitnodigende, vriendelijke manier. Als vanzelf komend we dan uit bij het woord Missionair.

'Missionair' betekent gezonden zijn. In één zin: proclamatie van Jezus als Redder, nieuwe gelovigen vormen, dienstbetoon, werken aan gerechtigheid, en zorg voor de schepping. Zending is het ingeschakeld zijn in de realisering van Gods bedoelingen in de wereld, zoals we deze lezen in Jezus' bediening. Het hart van zending ligt in het getuigen van Gods goede nieuws in Jezus Christus. Zending

is ruimer, maar is pas tot zijn doel gekomen als mensen worden uitgenodigd om een respons te geven op het dit evangelie. Zending vindt bij uitstek plaats op de grens van geloof en ongeloof. Het is onvermijdelijk: een missionaire religie zoekt contact met mensen die anders denken en leven.

Dit contact betekent dat je je openstelt voor andere mensen en culturen. Een diepe relatie tussen je 'niet schamen voor het evangelie' (Rom1:16) en oprechte interesse in de ander, diens taal en cultuur. Zoals Jezus zich overgaf zonder zichzelf te verliezen. De ontvankelijkheid van het christendom kun je zien doordat vanaf het eerste begin het christendom ingaat in allerlei culturen. Tegelijk leidt zending tot wederzijds ontvangen en leren van elkaar. In ons geval: kunnen christenen leren van de ervaringen van kerkverlaters? Kunnen we een nieuw zicht krijgen op het evangelie door te luisteren naar mensen die kritiek hebben op de kerk en op het geloof? (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015).

Vanuit de relatie met God streeft de gemeente ernaar oprecht en liefdevol met elkaar om te gaan. Niet alleen onderling als gemeente, maar ook met de naasten om haar heen. Het volgende citaat van Paas spoort de gemeente aan om betekenisvolle relaties aan te gaan:

Het is nodig dat de gemeente actief op zoek gaat naar het verbreden van haar relaties, dat zij zich inzet voor het opbouwen van werkelijke contacten waarin het evangelie gedeeld kan worden. Zonder actieve, pastorale en evangeliserende bemoeienis van de gemeente met haar omgeving heeft het geen zin om te filosoferen over mensen en hun relatie tot het heil van God (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015, pp. 214-215).

Volgens Paas zal een gemeente prioriteit moeten geven aan het faciliteren van diepgaande menselijke relaties en daarmee het vormen, onderhouden en uitbreiden van gemeenschap. Zonder dat is er geen heil (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015, p. 221). Het gaat in deze benadering om een simpele biddende omgang met het Woord te verbinden met luisteren naar vragen en noden uit de omgeving, in het geloof dat God door dit alles heen iets te zeggen heeft en de gemeente leidt tot missionaire experimenten. Dan komen vragen op om over na te denken: Wat is God aan het doen in deze buurt? Hoe betreft Hij ons daarbij? Hoe kunnen wij de vragen, de vreugde en de nood van de buurt als priesters voor God brengen en hoe spreekt Gods verhaal tot de levens van mensen (Paas, Vreemdelingen en Priesters, 2015)?

3.2.4 Missionair kerk-zijn in een dorp

De gemeente van Twijzelerheide heeft als visie: *'Als hervormde gemeente van Twijzelerheide stralen we vanuit de verkondiging van Gods Woord eenheid in Christus uit'*. Dit uitstralen heeft zoals ik hiervoor uitwerkte met de rand van de gemeente en daarbuiten te maken. In deze paragraaf zoek ik bij Paas naar hoe dit er in de praktijk uit ziet. Welke visie heeft Paas hierop? Zijn er aanknopingspunten in de visie van Paas die de hervormde gemeente van Twijzelerheide kunnen helpen?

In een speciale uitgave van het theologische vakblad van *Handelingen* uit 2015 over Missionair kerk-zijn in het dorp levert Paas een sterke reflectie waarvan een aantal punten helpend zijn voor de hervormde gemeente in het dorp Twijzelerheide.

Een eyeopener was dat de kerk voor zending en evangelisatie vaak gericht is op het organiseren van activiteiten, terwijl zending en evangelisatie meer gericht zou moeten zijn op de ontmoetingen en het opbouwen van relaties. Ten diepste zijn niet de activiteiten missionair, maar de mensen die deze uitvoeren. Om als kerk meer missionair aanwezig te zijn moet er dus aandacht zijn voor toerusting van de mensen, aandacht voor het verbinden van de Bijbel met het dagelijks leven, geloofsopbouw en gebed (Paas, Missionair kerk-zijn in het dorp, 2015).

Daarnaast is het belangrijk om te zien naar hoe het Evangelie van Jezus Christus wordt ontvangen in het dorp. Het is een ontdekkingstocht naar de centrale vraag waarom het hier en nu goed nieuws is dat Jezus Christus is gekomen, gestorven en opgestaan. Wat betekent dit betekend voor de missie van de hervormde gemeente van Twijzelerheide? Dit betekent een sterke verbinding van de kerk met haar omgeving, en een diepgaande verworteling met het evangelie zijn noodzakelijk (Paas, Missionair kerk-zijn in het dorp, 2015).

In *Vreemdelingen en Priesters* zet Paas deze visie verder uit. Hij komt uit bij een minderheidskerk in een diasporisch model: sterke betrokkenheid op God en tegelijk midden in de maatschappij. Een aantal kenmerken van de volkskerk-gedachte moeten we daarbij volgens hem blijven waarderen. Elementen die, indien deze bewust worden ingezet, tot steun kunnen zijn in het uitnodigen en uitdagen van mensen tot navolging van Jezus. Hij noemt onder andere:

- Een sterk punt vanuit de hervormde gemeente (volkskerk) is dat zij oog heeft voor verbanden en gemeenschappen. Hier ligt een mogelijkheid om de verbinding te zoeken met vrienden groepen en ze zo mogelijk te ondersteunen bij levens- en geloofsvragen vanuit de meer georganiseerde structuur van de kerk.
- Een ander element van de volkskerk, dat de kerk overal aanwezig en toegankelijk moet zijn sluit hierbij ook aan, mensen die een sterke band hebben met de kerk maken deel uit van de lossere verbanden en gemeenschappen die er zijn en vormen de verbinding.
- De volkskerk heeft haar buitengrens niet te scherp afgebakend, bij sleutelmomenten weten mensen de kerk te vinden via formele banden: bij geboorte, doop, trouwen, ziekte en rouwen. In dit soort betekenisvolle momenten worden levens- en geloofsvragen opnieuw actueel. Op deze momenten kan de kerk betekenisvol aanwezig zijn (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015).

Verder benoemt hij in *Vreemdelingen en Priesters* net als in zijn bijdrage in *Handelingen* de overgang van een cultuur van 'zo hoort het' (verplichting) naar die van 'keuze' (consumptie). Deze overgang heeft grote gevolgen voor kerk en geloof (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015, p. 61). 'Erg terecht is dan ook de vraag die hij stelt: 'Wat betekent de volkskerk nog wanneer minstens één op de tien Nederlanders aanhanger is van een niet-christelijke religie en wanneer pakweg de helft van de Nederlanders bij geen enkele religie wil horen (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015, p. 65)?'

Ook mensen in Twijzelerheide willen misschien helemaal niet bij een religie of kerkgemeenschap horen. Met die situatie moet de kerk leren leven. Paas schetst de kern van de crisis van de kerk pakkend: "Voor het eerst in de geschiedenis moet het Europese christendom leren wat het betekent om zending te bedrijven zonder in vrijwel alle opzichten 'sterker' te zijn dan zijn ontvangende cultuur (Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 2015, p. 57)." Een geloof waar je menselijk gezien niet per se beter van wordt in een tijd waar je vrij wordt gelaten in je keuze van je geloof betekent kortom dat geloven niet meer is dan een optie.

Hoe moet je dan kerk zijn? Een benadering van evangelisatie waarbij mensen worden verzekerd dat ze veroordeeld worden wanneer zij onbekeerd blijven en waarin het Evangelie als oplossing wordt aangeboden is volgens hem niet 'de sleutel op het slot van evangelisatie'. Zoals hiervoor al genoemd beschrijft Paas een priesterkerk. Een gelovige minderheid treedt op voor een meerderheid die dit geloof niet deelt. Een priesterlijke houding zorgt voor nabijheid bij medemensen. Een priesterlijke kerk erkent nederig dat mensen in de wereld het vaak beter doen dan zij. Paas roept op om God te danken voor het goeds dat Hij doet in de wereld door gelovigen en ongelovigen, in plaats van de wereld op haar tekorten te wijzen. Paas pleit ervoor om te evangeliseren in het verlangen naar de volheid van

Christus (Efeziërs 3). Het gaat om de volheid van Christus, niet om de volheid van de kerk. Evangeliseren omdat er in de omgeving een persoon kan zijn die iets toe kan voegen aan het kennen van Christus. Het gaat er bij dit doxologisch perspectief om, om de gehele mensheid (alle rangen en standen) te representeren voor God. Een kerk met mensen uit alle rangen en standen kan ook de volheid van Christus aan de wereld. Het koninkrijk van priesters vraagt zich af of er groepen, generaties en klassen zijn die afwezig of slecht vertegenwoordigd zijn. Of zijn er mensen die eenzaam zijn, die geen mens hebben die hen helpt, die kan danken bidden of spreken namens hen? De evangeliserende dynamiek is een zoektocht om mensen op allerlei manieren in verbinding te brengen met het eucharistisch hart van de kerk. Hier blijft ruimte voor evangelisatie en bekering van mensen, alleen is dit niet geworteld in angst over hun eeuwig lot, maar komt het voort uit een verlangen naar veelkleurige en veelsoortige verheerlijking van God en een rijk getuigenis van Christus. Daarbij kunnen christenen duidelijk maken dat het uitmaakt hoe mensen reageren op het evangelie, dat er een beweging is in de goede richting van het heil, en van het heil af. Het oordeel daarover is niet aan ons, maar aan God.

Paas noemt dit een incarnationele, persoonlijke, getuigende stijl van evangelisatie. Deze gemeenschap van priesters richt tekenen op van gerechtigheid en dienstbaarheid (bezoeken van eenzame mensen, verzoening tussen vijanden, werken aan gerechtigheid), zonder te verwachten dat dit direct een betere wereld zal voortbrengen. Maar ze investeert erin omdat ze gelooft dat liefde en vrede en recht ooit de gewoonste zaken van de wereld zullen zijn. Vanuit een spiritualiteit van tekens en voorproefjes is dit gedrag niets meer of minder dan verheerlijking van God die zijn koninkrijk laat komen. We doen het niet om er succes mee te hebben, we doen het om te laten zien wat de werkelijkheid is waarin we geloven en waarop we hopen.

3.2.5 Conclusie en samenvatting

De mens is er om in relatie te staan. In relatie met God en met elkaar. De gemeenschap met God werkt de gemeenschap met elkaar uit. We zijn met elkaar verbonden als gelovigen. We hebben de opdracht om elkaar lief te hebben en elkaar te dienen. Belangrijke ontdekking is dat de gemeenschap met God het sterkst naar voren komt in de verkondiging van het Woord en de viering van het Heilig Avondmaal. Daar wordt God verheerlijkt en gedankt. Het avondmaal is het teken dat we met God zijn verzoend door het geloof in Hem. Dit samen met de verkondiging roept ook op tot een verzoend leven met elkaar als gemeente onderling. Als dank voor die redding zet de gemeente zich in om het Koninkrijk van God, de verzoening met Hem door te geven. Zending is pas echt tot haar doel gekomen wanneer mensen uitgenodigd zijn een antwoord te geven op het Evangelie in Jezus Christus. Toch is het ook meer dan dat: proclamatie van Jezus als Redder, nieuwe gelovigen vormen, dienstbetoon, werken aan gerechtigheid, en zorg voor de schepping. Daarbij is de kerk slechts een voorsmaak en teken van deze verzoening, en niet het instrument van het uiteindelijk herstel. God werkt dus via de gemeenschap zijn heil uit, via betekenisvolle relaties. De visie van de hervormde gemeente van Twijzelerheide is om vanuit de verkondiging van Gods Woord eenheid in Christus' uit te stralen. Voor de uitwerking van deze visie is het nodig dat de gemeente actief op zoek gaat naar het verbreden van haar relaties, dat zij zich inzet voor het opbouwen van werkelijke contacten waarin het evangelie gedeeld kan worden. Een sterke gedachte daarbij vind ik dat de kerk kan leren van mensen die het evangelie niet hebben aangenomen, of zij die het wel aannemen.

Wat ik in het zoeken van aanknopingspunten in de visie van Paas voor de hervormde gemeente in Twijzelerheide ontdekte is dat niet de activiteiten missionair zijn, maar de mensen die de activiteiten uitvoeren. Mensen en hun relaties zijn de kracht achter het missionair zijn van een gemeente. Daarom

zou er aandacht nodig zijn voor toerusting van mensen, in het uitleven van hun geloof als christenen in de minderheid. Het is ook een ontdekkingstocht naar de centrale vraag naar de betekenis van het goede nieuws van Jezus Christus voor de missie van de hervormde gemeente in Twijzelerheide. Hier is een sterke verbinding met het Evangelie en met de omgeving van Twijzelerheide noodzakelijk. Een aantal sterke elementen van de volkskerk zijn: het oog voor verbanden dat er is, de gedachte aan dat de kerk overal aanwezig en toegankelijk moet zijn, en tevens de gedachte dat binnen de volkskerk de grens is niet strak is afgebakend, dat zorgt dat mensen bij sleutelmomenten de gemeente weten te vinden.

Sterk is de aansluiting die Paas vindt bij christenen in de diaspora tijdens de vroege kerk. Christenen zijn machteloos in die zin dat zij hun identiteit praktisch moeten uitwerken in een omgeving die deze niet noodzakelijk ondersteunt en vaak zelfs tegenwerkt. De kerk als koninkrijk van priesters: de kerk vertegenwoordigd de wereld voor God en zij vertegenwoordigd God voor de wereld. Mensen van de priesterkerk staan sterk in de doxologie: God vereren, biddende omgang met Gods Woord en tegelijk hun ogen en oren openhouden in de buurt waar zij leven.

3.3 Tomáš Halík: Relaties aangaan met de Zacheüsen van onze tijd

Hoe kunnen christenen zich verhouden tot mensen die niets lijken te willen weten van kerk en geloof? Bij deze vraag helpt de rooms-katholieke priester Tomáš Halík de hervormde kerk in Twijzelerheide op weg. Tomáš Halík is priester in Tsjechië, een land dat geseculariseerd en sterk atheïstisch is. In zijn boek *Geduld met God* helpt hij me nadenken over hoe we als kerk moeten omgaan met mensen die sterk twijfelen aan het bestaan van God of afstand hebben tot de kerk. In het boek gebruikt hij de geschiedenis van de ontmoeting tussen Jezus en Zacheüs (Lukas 19) als raamwerk. Hieronder volgen een paar hoofdpunten zijn boek 'geduld met God' (Halík, 2014).

3.3.1 Zacheüsen nabij zijn

Sterk gevonden vind ik het beeld van Zacheüs als iemand op afstand van de menigte en van Jezus. Dit kan zich in verschillende manieren uiten: Zacheüs als twijfelaar en zoeker, Zacheüs als iemand die wel open staat voor God en een geloof in Hem, maar afstand ervaart tot de gemeente om welke reden dan ook, Zacheüs als een atheïst, die uit protest ver bij Jezus en de kerk vandaan wil blijven, Zacheüs die zich wel verzet tegen de kerk en geloof, Zacheüs die zich aan de rand van de kerk bevindt en onverschillig is, niets doet om de schat van het geloof te vergroten. Zacheüs die nooit echt iets van Jezus gehoord heeft en neutraal staat tegenover Hem (Halík, 2014).

Is de kerk in staat de Zacheüsen van onze tijd aan te spreken? Jezus is in de evangeliën vaak op zoek naar mensen op afstand, mensen aan de rand van de maatschappij. Zijn hart is bij randfiguren. Dus mag ons hart daar ook zijn, bij mensen in de grijze zone tussen religieuze zekerheid en atheïsme. Kunnen wij net als Jezus bij Zacheüs een begrijpende nabijheid bieden aan mensen die afstand bewaren tot de menigte van de kerk (Halík, 2014)?

3.3.2 Geen zeker geloof, maar met een geduldig en levend geloof in dialoog met ongelooft

Halík roept daarmee op tot solidariteit met de zoekenden. Dat betekent dat we ons eigen geloof niet moeten opsluiten in een 'fort van zekerheden' om vervolgens van een veilige afstand van onbegrip atheïsme te bestoken met sterke argumenten. We moeten het kamp van de ongelovigen ongewapend en met moed binnentreden, zodat we van ongelovigen begrijpen wat het is om de afwezigheid van God te ervaren (Halík, 2014). Geloof kan ongelooft alleen overwinnen door het te omarmen.

Halík stelt voor atheïsme te zien als een incomplete waarheid in plaats van een leugen. Dan is geduld de sleutel om te komen tot de volledige waarheid. Hij noemt dit een houding van levend geloof. Levend

geloof gaat geduldig voort waar religieus zekeren en atheïsten blijven in leerstellingen, onzekerheden vermijden, of hun zoektocht staken. Levend geloof gaat door, ook door dalen waarin God kan zwijgen (Halík, 2014, p. 31). Dit gaat gepaard met een houding van vertrouwen op God dat Hij je vasthoudt, een openheid naar anderen en ook een houding van nederigheid.

God schiep de mens naar Zijn beeld, dus kunnen we in hen iets van God leren kennen. We zouden zoals Paulus doet het geloof van zekerheden en gewoontes van het verleden moeten durven los te laten om naar anderen te gaan. Dan is er ruimte om te ontdekken dat de Ene levende God, ook de God van anderen is, zoals Halík de franse theoloog Moingt citeert:

Onze openheid naar God en onze naaste is Gods openheid naar ons en de wereld, want God toont zich door Christus (door het Geheim van de Menswording) solidair met ons en wil aanwezig zijn in de wereld door ons getuigenis van liefde. (Halík, 2014, p. 42)

We moeten net als Paulus de moed hebben om bij anderen aan tafel te gaan zitten: aanhangers van andere religies, ongelovigen, twijfelaars, zoekers. Met moed de verbogen kamers en harten van mensen en culturen betreden. Laten we deze mensen onze vriendschap en nabijheid aanbieden, onze overtuiging betreffende onze broederschap laten zien, maar zonder onbesuisd, arrogant of opdringerige bekeringsdrang, zonder snel het vreemde tot het eigene te herleiden. Zoekers naar waarheid, zingeving, rechtvaardigheid, liefde, zoeken misschien helemaal niet naar God. Maar laten we hen toch zien als broeders en zusters, die net als ons een zoektocht ondergaan, ze reizen wellicht langs een andere route, maar komen ze uiteindelijk niet op dezelfde bestemming? Het is niet de bedoeling je eigen traditie op te geven, maar de fixatie daar niet op leggen. Dat we ons openstellen om deze traditie via dialoog in een bredere context met andere ogen leren zien (Halík, 2014).

Het kruis en de opstanding hebben een blijvende waarde. De opstanding moet een provocatie blijven, dwaasheid in de ogen van de wijsheid van deze wereld. In de geschiedenis van de kerk gaat de kracht van het opstandingsverhaal verder, en slijpt ongelof, zondigheid en geslotenheid weg tot de vonk overslaat tussen Gods genade en ons geloof. Het kruis en de opstanding beschrijft Halík als een mysterie, je moet je er in begeven, er aan deelnemen. Het symbool van het kruis daagt ons uit om het vervolg van dit verhaal te gaan vertellen met hoe we leven. Verlossing is Christus' offer aan het kruis en die genadegave aanvaarden door het geloof. Dat geloof is het toelaten van deze gebeurtenis als een transformerende kracht.

3.3.3 Reactie op Zacheüs die zich afzet tegen kerk en geloof geduld bewijzen

Veel Zacheüßen van onze tijd voelen geen grote afstand tot God of tot Christus, maar vooral tot de kerk. Een afstandelijke houding tegenover de kerk, is vaak niet meer dan een smoes en rationalisatie. Mensen zoeken de oorzaak van problemen vaak bij anderen en in uiterlijke omstandigheden, dat komt onder andere tot uiting in de houding tegenover de kerk. De gemeenschap is de basis van de gemeente, daar ontstaan nu eenmaal confrontaties en uitdagingen en die hebben we soms nodig. Bij ons leven in de kerk is een behoorlijke hoeveelheid geduldige trouw, ruimdenkendheid, humor en tolerantie nodig. Het is nodig te leren een ruimte voor de Zacheüßen te scheppen of hen ruimte te geven, ook als zij misschien geen vaste kerkgangers worden. In het algemeen nemen Zacheüßen een plaats in aan de rand van de zichtbare kerk. Maar ook de rand is belangrijk. Geloof heeft kritische vragen nodig uit de wereld, zoals ook rationele wereld spirituele en ethische impulsen nodig heeft uit de wereld van geloof. Als geloof ergens mee kan triomferen over niet-geloof, dan alleen in zoverre zij geduld en oprecht

verlangen toont. Misschien kunnen we mensen die zich afzetten tegen God en geloof geduld bewijzen. Geduld bevat: vertrouwen en trouw (Halík, 2014).

Reacties op bekoeld geloof:

Halík noemt enkele reacties die proberen bekoeld geloof weer nieuw leven in te blazen, die we in de gemeente van Twijzelerheide ook tegen kunnen komen:

- Terug naar de kindertijd, naar de zekerheden van het verleden. Dat kan niet, we leven in een andere tijd, iedere tijd en cultuur heeft zijn eigen zorgen, problemen en schaduwzijden.
- Activisme: nieuwe religieuze bewegingen, die de vragen van het verstand overschreeuwen door emoties los te maken en de suggestieve kracht van massa bijeenkomsten.
- Zuiverheid van geloof te hernieuwen door eigen problemen en twijfels te projecteren op anderen, die kunnen ze dan afwijzen, veroordelen en uitroeien.
- Veel mensen in onze tijd proberen de verantwoordelijkheid voor de zwakte van hun geloof bij de kerk te leggen. Ze worden tot verbitterde critici, krampachtige reformatoren van kerkelijke institutionele structuren, of laten het teleurgesteld voor wat het is. Als iemand moe wordt van de kerk, moet diegene dan ook moe worden van het geloof?

Het kan natuurlijk ook zijn dat mensen blijven leven met een bekoeld geloof, hierop vind ik twee reacties:

- Oppervlakkig en onverschillig mee blijven leven met de kerk, vragen laten rusten, niet de intentie tonen om de schat van het geloof te willen vergroten.
- Berusten in het feit dat God afwezig is en mogelijk niet bestaat, vragen laten rusten en berustend verder leven zonder God te zoeken.

De reacties hebben dus dezelfde oorzaak: een bekoeld geloof. Een bekoeld geloof is wat de mensen met bovenstaande reacties bindt. Daar kan een sleutel liggen tot verzoening met elkaar. Als dieper gepeild wordt, wordt de dieper liggende motivatie gepeild en kan in dialoog gezocht worden naar verdieping.

3.3.4 Weg van verzoening

Wat voor tijd is het nu, waarin de Zacheüßen van vandaag erop wachten te worden aangesproken? Volgens Halík is het tijd om stenen te verzamelen, want er is al genoeg 'met stenen gegooid' (Halík, 2014, p. 92). Onze hele wereld is bezaaid met stenen: Oude conflicten, nooit opgeloste misverstanden, frustraties, wederzijdse teleurstellingen, niet vergeven schuld, dat alles kan hard worden als een steen. Alles kan veranderen in grote keien van vooroordelen en vijandigheid. Het is nu tijd om te stoppen met stenen gooien en ze op te ruimen: het is tijd om elkaar nabij te zijn. Het is een zeer dringende taak. Met de radicale komst van het goede, radicaliseert als vanzelf ook het kwaad. Jezus brengt het mee, niet als wapen, maar zoals het licht schaduw meebrengt, het kan dus een zware taak worden. Jezus brengt verzoening, dat zien we in het verhaal van Zacheüs.

Zacheüs aanvaardt het geschenk van deze verzoening eerst door te vertrouwen: door te aanvaarden dat hij wordt aangesproken. Hij blijft niet steken in zijn afstandelijke en vrijblijvende nieuwsgierigheid. Vervolgens beslist hij om zijn leven te beteren. Door Jezus' nabijheid, is Zacheüs veel dichterbij God en bij zijn burens gekomen. Zijn afdaling uit de vijgenboom werd voltooid doordat met zijn belijdenis en zijn boetedoening de muur van vervreemding (zonde) wegviel.

Jezus had tegen Zacheüs kunnen zeggen: Je geloof heeft je genezen. Dat betekent niet: je hebt jezelf genezen, of ik heb je genezen, maar: we hebben elkaar werkelijk ontmoet en deze ontmoeting heeft geloof voortgebracht, dat een genezende en bevrijdende werking heeft. (Halík, 2014, p. 108)

Als Christenen zouden we ons volgens Halík moeten bewijzen als verzoeningsexperts en dit ook op praktische manieren moeten laten zien.

Erkenning en belijdenis van schuld en een proces van boetedoening horen daarbij. Een voormalig schuldige wordt door dat proces een veel dieper en waarachtiger mens, dan iemand die met de stroom is mee gezwommen en nooit vuile handen maakte of zijn gezicht verloor. (Halík, 2014, p. 114)

Jezus laat het principe zien: zoals God met mij om gaat, zo ga ik met jou om. “Als God geduld met mij heeft, waarom zou ik dan niet de zwakheden van mijn naaste verdragen?” (Halík, 2014, p. 116) Zouden we niet beter hen een correctieve ervaring moeten aanbieden en de manier van handelen moeten laten zien zoals Jezus dat deed? Jezus zegt ons niet dat deze houding zich terugbetaalt. Wie zo handelt moet tot offers bereid zijn, moet zich voorbereiden op een nederlaag en we zullen op zijn allerminst in deze wereld worden beschouwd als dwazen, net als Jezus.

3.3.5 Conclusie en samenvatting

Tomáš Halík heeft me op weg geholpen in de zoektocht naar een houding ten opzichte van mensen die niet meelevend zijn, zij die aan de rand of buiten het kerkelijke leven staan. Het is een bewustwording om deze mensen te zien als Zacheüsen die afstand tot de menigte houden en daar hun reden voor hebben. Dat nodigt uit om in de spiegel te kijken. Zijn we bereid om hen met een open houding te benaderen? Proberen we hen nabij te zijn? Nederig en oprecht nieuwsgierig naar wat hen bezighoudt in hun leven. Letterlijk Jezus in ons laten leven en open staan voor ontmoetingen met mensen die zoekende zijn of niet geloven. Hen een correctieve ervaring bieden, zoals Zacheüs die ervoer, toen Jezus hem bij zijn naam riep en bij hem kwam eten.

Halík verzet zich tegen religieus zekeren en sterk atheïstisch overtuigen, hij roept op om de weg van het zoeken en vragen op te gaan en je geloof te laten rijpen. Deze houding vraagt vertrouwen op en toewijding aan God. Dat is voor Twijzelerheide belangrijk, leerstellingen even opzij zetten, en nabijheid zoeken bij Zacheüsen in plaats van voorschrijven hoe het eigenlijk hoort. Het risico is aanwezig dat je je geloof zoals je dat altijd hebt beleefd verliest en je je verbonden voelt met ongelovigen. Deze houding vraagt dus inderdaad geduld, want als je God als afwezig ervaart is er geduld nodig, het uithouden in deze periode.

Verder vind ik bij Halík een Immanente theologie: ieder mens is een schepsel van God, dus kunnen we in ieder mens een waarheid van God ontdekken. En ieder mens is via de incarnatie (menswording) van Jezus verbonden met de kerk. Het symbool van het kruis daagt ons uit om het vervolg van dit verhaal te gaan vertellen met hoe we leven. De opstanding moet een provocatie blijven, dwaasheid in de ogen van de wijsheid van deze wereld. In de geschiedenis van de kerk gaat de kracht van het opstandingsverhaal verder, tot de vonk overslaat tussen Gods genade en ons geloof. Er blijft spanning tussen geloof en ongeloof en die twee kun je volgens mij moeilijk verenigen. Toch is de poging die Halík doet een goede poging, want hebben de Zacheüsen vandaag weerzin tegen het Evangelie, tegen de menigte, of tegen de manier waarop dat evangelie gebracht wordt? Wat dat betreft is het goed om te zoeken naar verzoening. Deze verzoening is volgens Halík het wegnemen van de ‘stenen’ die zorgen

voor een misverstaan van kerk en geloof. In Twijzelerheide liggen van die 'stenen' die opgeruimd dienen te worden. Het is belangrijk energie en tijd te steken in die weg van verzoening, dat leert ons Samuel Wells in de volgende paragraaf.

3.4 Samuel Wells: Nabij zijn en de waarde van verzoening

De Anglicaanse priester Samuel Wells heeft zich uitvoerig bezig gehouden met de waarde van relaties en het belang van verzoening. Wells is van mening dat God er is om met ons te zijn, dichtbij ons te zijn. De waarde van dit 'being with' vanuit de Drie-eenheid van God werkt hij uit in zijn boek *A Nazareth Manifesto* (Wells, 2015).

3.4.1 Redding uit een ongewenste hoek

Volgens Wells is het centrale menselijke probleem niet is dat we zullen sterven, maar dat we geïsoleerd zijn, of raken van elkaar. Er ontstaat eenzaamheid, het gebrek aan relatie, vervreemding. Wells legt daarom een sterke nadruk op het begrip 'being with' (nabij zijn met) in het leven van Jezus als blijvende oplossing van dit probleem. Dit in relatie tot de andere manieren die er zijn: werken voor (je zet je in voor anderen), werken met (je werkt met een ander, en helpt hem uit de problemen), en zijn voor (met informatie van een afstand oriënteer je je op het welzijn van de ander, zonder echt iets te doen) (Wells, 2015). Jezus laat ook deze andere manieren zien, maar Wells legt uit deze zijn sterk gefundeerd vanuit het 'zijn met'.

Wells legt ook in het uitleggen van het werk van Jezus werk, de soteriologie, een sterke nadruk op de incarnatie van Jezus en Zijn 'zijn met ons'. In Jezus' dood en opstanding grepen de eerste discipelen terug op de gebeurtenissen van de ballingschap in Babel en de bevrijding uit Egypte: God is met zijn volk in hun lijden, God zal bevrijden net als tijdens het lijden in Egypte en van de Ballingschap. In de opstanding zagen zij een herhaling van de bevrijding van tegenkrachten die God bracht, zelfs van de macht van de dood.

Jezus kwam niet alles herstellen zoals het vroeger was, en ook niet om zijn volk te laten ontsnappen naar een andere hemelse werkelijkheid. Jezus kwam om Gods solidariteit met zijn volk te laten zien in de gebroken situatie van die tijd. Van aankondiging van de geboorte van Immanuel tot Zijn vertrek: 'Ik ben met u, tot aan de voleinding der wereld' is Jezus met ons. Als er een woord is wat alle evangeliën samenvat dan is dat het woord 'met'.

Wells ontdekt de kern van het evangelie in de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan. Het slachtoffer in de gelijkenis staat model voor de toestand van Israël op het moment dat Jezus erover vertelt: berooid, beroofd, verlaten. De vraag die Jezus met de gelijkenis stelt is: wie zijn jullie, ben je het slachtoffer in de goot, of ben je de priester en de Leviet, die in vrede denken te leven, omdat er nog een tempel is, en omdat de eigen cultuur veilig is. Hierin was Israël zeer verdeeld. Volgens Jezus is de toestand beklagenswaardig.

Het fundamentele evangelie is dat we falen om ons zelf te redden, en niet in staat zijn om anderen te redden, maar dat Jezus ons wel redt. De gelijkenis gaat niet om wat wij moeten doen, maar over wie wij zijn en over de vraag wie Jezus is. Wij zijn niet de Samaritaan, en ook niet de priester en de Leviet. Wij zijn de man die geslagen, gewond en halfdood op straat ligt. Wij zijn degene die hulp nodig heeft. We verlangen naar relatie, we verlangen naar vergeving, we verlangen naar verzoening, we verlangen naar eeuwig leven. Deze accepteren we graag van mensen van ons eigen volk (priester of Leviet), maar niet van een vreemde.

De gelijkenis vertelt ons dat een vreemde ons redding biedt. Alles in ons biedt weerstand tegen het idee dat deze persoon ons iets te bieden heeft. We zouden de ander wel prima kunnen redden, en hij

zou dankbaar moeten zijn voor onze goedheid. Jezus komt naar ons toe als deze verachtelijke vreemdeling, de Samaritaan. Wij willen superieur zijn, de helpende Samaritaan die het allemaal wel weet ondanks een paar gebreken. Het moment van bekering vindt plaats wanneer wij deze neiging loslaten en Jezus leren omarmen in de gestalte waarin Hij naar ons toe komt.

Met andere woorden, je hebt zelf hard redding nodig, dat moeten we leren inzien. Dan zal onze motivatie om met je naasten te zijn niet voortkomen uit plicht of schuldbesef, maar uit dankbaarheid (Vermeulen, 2016). Slik je trots in en accepteer dat je redding komt van degenen die jij hebt veracht. Jezus wilde ons op een fundamenteel andere manier leren kijken naar God, zichzelf, onszelf en onze (liefde tot de) naaste. Deze manier maakt ons woedend, geschokt, het geeft ons de neiging om weer terug te grijpen op onze superioriteit. Zo'n reactie leed uiteindelijk tot de kruisiging van Jezus.

3.4.2 Verzoening als Gods doel

De gebeurtenissen die tot Jezus kruisiging leiden zijn een harteloos ontmantelen van Gods 'being with'. Jezus wordt achtergelaten zonder al degenen waar hij zo nabij was, discipelen, de autoriteiten, de armen. Zij verlieten of verraadden hem actief. De kern van het kruis is niet dat Jezus lichamelijk leed, de kern is dat Hij werd verlaten. Jezus is in dit moment nog steeds met ons, maar wij zijn niet met Hem. De twee zekerheden dat God in perfecte en eeuwige relatie is met de Drie-eenheid, en dat God altijd aanwezig met ons is in Christus door de Geest, vallen voor een moment weg. De Vader verliest de Zoon voor ons, en de zoon verliest de Vader voor ons.

Is alles dan verloren? Deze diepste angst vindt een antwoord in de opstanding: zonde, lijden, dood en vervreemding hebben niet het laatste woord. 'Met' is hersteld tijdens Pasen, de dag van de hemelvaart (God is met God), en Pinksteren (God is met ons, en stelt ons in staat om met elkaar te zijn), 'met' heeft het laatste woord. Geloven in het werk van verzoening is erkennen wat er gebeurt als God en mensen elkaar ontmoeten, het kruis was het resultaat. Het is het mysterie geloven dat zoals God glorie bracht via het kruis, dat God zo verandering brengt in energieën die tegen elkaar gericht zijn. God verandert die energieën geleidelijk, pijnlijk en wonderlijk, op zo'n manier dat dynamiek en nieuw leven ontstaat. In Efeziërs citeert Paulus wat Christus gedaan heeft in het brengen van verlossing. In vlees heeft hij van beide groepen één gemaakt, Hij heeft de scheidsmuur van onderlinge vijandschap afgebroken (Ef 2:14). Als isolatie het centrale menselijke probleem is, is de oplossing verbinding, verzoening, herstel van relaties (Wells, 2015). Verzoening van relaties, er is volgens Wells niks belangrijkers. Verzoening is het hart van het goddelijke doel en een menselijke opdracht. Beëindiging, oplossen of vertalen van een conflict creëert tijd en ruimte om bewust te worden van anderen. Als we een conflict waarderen als tijd- of energieverspilling, is het niet omdat het conflict zelf onzinnig is, het is omdat we geloven dat dit conflict ons afleidt van conflicten elders die meer belangrijk zijn. De oplossing lijkt volgens hem te liggen in de mens zelf, maar er zijn een aantal menselijke trekken die ons weerhouden van verzoening, zoals we zagen in de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan.

Bij verzoening gaat het om het omzetten van conflicten naar overwinning. Ware vrede is niet de afwezigheid van conflict, maar de transformatie van destructieve spanning in een dynamische creativiteit: Het verdraaien van competitie die uitgaat van gebreken, naar aanvullen van elkaar, dat uitgaat van overvloed. Het ontstaan van dankbaarheid in plaats van wrok (Wells, 2015).

Wells leert me wat dit herstel belemmert: de energie die verloren gaat in behoud van isolatie, in conflicten. Er zijn belemmeringen die ons weerhouden van het komen tot verzoening: Ergernis en ongeduld. De twee manieren van ergernissen die we kennen zijn die van eigen zelfgenoegzaamheid en die van de notie van eigen verlossing:

- Zelfgenoegzaamheid wil zeggen dat we onszelf goed genoeg denken te kennen: we hebben zelf een weg van groei achter de rug, maar de ander heeft nog een lange weg te gaan. De bron van ergernis ligt dus bij de ander;
- Met de notie van eigen verlossing wordt bedoeld dat je jezelf trouw en gelovig ziet, en de ander niet, als degene met wie je in conflict bent ook zo trouw en gelovig was, zou er geen conflict zijn. Een conflict is dus een bron van ergernis, de tegenstander heeft het evangelie niet begrepen, of is gewoon verkeerd (Wells, 2015).

Om deze redenen gaan christenen het conflict in en buiten de kerk in met een bui van ergernis.

Ongeduld komt voort uit de overtuiging dat het conflict verspilling van onze tijd is (Wells, 2015). We willen er dus geen tijd aan spenderen, daarom wordt het conflict groter, uiteindelijk kost het dan juist alleen maar meer tijd, energie en ergernis.

Wells wijst op de Bijbel die vol staat met conflicten: Er is geen OT zonder Egypte en Babel, er is geen Nieuwe testament zonder het kruis. Als je conflict ziet als een spanning, een bron van ergernis en ongeduld, dan mis je in de Bijbel, het evangelie en de kerk (Wells, 2015).

3.4.3 De perfecte relatie

In dagblad Trouw (Huttinga, 2016) verscheen een interview met Samuel Wells waarin hij de ideale relatie omschrijft als de onderlinge relaties van de Drie-eenheid. De praktijk van menselijke relaties wijkt daar van af:

De praktijk wijkt altijd af van het ideaal. Hetzelfde geldt voor menselijke relaties. De Drie-eenheid beschrijft de ideale situatie van hoe personen verschillen en toch één zijn. Hoe verschillen in harmonie kunnen bestaan, zonder jaloezie, zonder uitsluiting. (Huttinga, 2016)

De relaties tussen Vader, Zoon en Geest waarover de christelijke traditie uitvoerig heeft nagedacht, bieden belangrijke aanwijzingen voor ons samenleven als mensen. Ik onderscheid acht woorden die acht manieren aanduiden waarop Gods wezen de standaard zet: aanwezigheid, aandacht, mysterie, vreugde, participatie, vriendschap, genot en glorie. (Huttinga, 2016)

De acht woorden die Wells gebruikt om de perfecte relatie tussen de Drieëenheid te beschrijven worden uitgewerkt zijn boek: *A Nazareth manifesto* (Wells, 2015). Zijn met is vóór alles een omschrijving wat het betekent voor de personen van de Drie-eenheid om eeuwig met elkaar verbonden te zijn dat ze Eén zijn, maar ook dynamisch en creatief verbonden zijn dat Zij ook Drie worden genoemd. Hieronder een uitwerking van hoe deze acht elementen in menselijke relaties tot uiting kunnen komen:

- **Aanwezigheid:** De Drie-eenheid is ten volle aanwezig bij elkaar. Er kan geen 'met' zijn, zonder aanwezigheid. De wederzijdse inwoning van de Drie-eenheid is het model van wat aanwezigheid betekent. Die onderlinge aanwezigheid is altijd tot zegen. Menselijke aanwezigheid kan alles veranderen zonder dat er iets gezegd wordt: een diep gevoel van aantrekking of afstoting, rust of angst, charme of manipulatie. Aanwezigheid gaat uit van een solidariteit van woordeloze verbinding, en is dus de fundament van 'zijn met'.
- **Aandacht:** De laag boven aanwezigheid is aandacht. Aandacht is het bestuderen van een ander, het karakter, de verschijning van de ander. Aandacht is de erkenning dat bij elkaar aanwezig zijn niet alleen een numerieke vermeerdering is, maar mogelijk een verdiepende en

verrijkende, inspirerende onthulling is. Het betekent beschikbaar zijn voor de ander, lichamelijk, geestelijk, praktisch, emotioneel. Het is het tegenovergestelde van trots. Aandacht gaat uit van lijden, dat er geen manier is om iemand goed te begrijpen zonder te worden bedroefd door iemands complexiteit, verschil, imperfectie, of hun verlies, of alle vier. De Drie-eenheid ziet en hoort alles van elkaar, mist daarin niks. Zij absorberen elkaars wijsheid en genade als een osmose. De interactie van de Drie-eenheid is het beeld van uiterste beschikbaarheid, kwetsbare openheid naar de communicatie van de ander: gemeenschap.

- **Mysterie:** Liefdevolle aandacht aan elkaar geven onthult een derde laag van 'zijn met': mysterie. Een probleem is iets waar je buiten staat, waar je omheen kan lopen en wat je kunt oplossen. Een mysterie kun je niet oplossen. Een mysterie is iets waar je binnen moet treden, waar je zelf deel van uitmaakt. De Drie-eenheid is een mysterie, de personen van de Drie-eenheid kunnen elkaar nooit uitputten, of beheersen in hun onderlinge liefde. Dat geeft verwondering en overvloed. Verwondering: ontdekking van het mysterie, en overvloed: God geeft overvloedig, er is geen gebrek aan wat God geeft. Je realiseert je dat de andere persoon deel uitmaakt van een web van relaties en omstandigheden, en dat web vormt het mysterie. Zijn met is de ander zo behandelen, dat door hem volle aanwezigheid en aandacht te geven, hij je alles kan leren.
- **Vreugde:** Alles wat tot dusver is gezegd over 'zijn met' lijkt een lange reis die uithoudingsvermogen, geduld en plicht vraagt. Maar dat zien we niet in de Drie-eenheid. De personen van de Drie-eenheid hebben vreugde in elkaars bestaan, verschil, activiteit en uitdrukking. Het leven van de Drie-eenheid is het gelijkwaardig oproepen van vreugde in elkaar. Zijn met is eschatologisch, omdat 'zijn met' verwacht dat de gemeenschap personen met hun omgeving, met elkaar en met God hun vreugde in elkaar zal zijn, voor altijd. Zijn met wordt gevierd als doel in zichzelf door het gelijk uit te voeren. Vreugde is wederkerig. Behagen in elkaar hebben is gelijktijdig de ander toestaan om te genieten van mij. Een integraal onderdeel van de menselijke bloei is het hebben van wederzijdse vreugde in elkaar, niet noodzakelijk uitbundig, erotisch of voortreffelijk: Maar om waarlijk vreugde te kunnen zijn, moet het verder gaan dan elkaar 'nuttig te gebruiken'. Om echt gelijkwaardig te zijn, moet het iets zijn dat wordt ervaren door beide partijen, niet gelijktijdig, maar op een mooie manier door de herkenning van de verwondering in elkaar.
- **Participatie (deelname):** Het doel van alle dingen is niet om snel en efficiënt tot de bestemming te komen en dan verder gaan naar iets anders, het doel is om wegen te vinden om te zijn met en doen met. Elke actie van de Drie-eenheid is een actie van alle drie de personen in Eén. Deel van het hebben van vreugde in de aanwezigheid en activiteit met anderen is het realiseren dat dit verhaal niet fundamenteel over jezelf gaat. Participatie is niet het vernietigen van jezelf, het ik is onmisbaar, omdat relatie alleen mogelijk is tussen ik en U. Buber: In het begin is relatie, onze harten zijn rusteloos tot ze hun doel vinden in relatie. Het doel van relatie is relatie in zichzelf, dat is contact met het U, dat is, van eeuwig leven. Alle echte leven is ontmoeten. Participatie rust op vertrouwen. Dat moet groeien.
- **Partnerschap:** Partnerschap verkent de natuur van het met iets verder dan participatie, en merkt schakeringen en aanvullingen op. De Drie-eenheid bestaat in drie personen die geheel met elkaar zijn, elke actie van de ene is deels ook een actie van alle drie, en geen actie van een kan tegen de actie van een ander ingaan. De personen van de Drie-eenheid vullen elkaar aan in hun verschillen. Partnerschap is de erkenning dat elke partij verschillende en vitale kwaliteiten met zich mee brengt. Partnerschap is een ontwikkeling van participatie, zoals

aandacht een ontwikkeling is van presentie met elkaar. Partnerschap brengt de dynamiek aandacht voort: meer dan alleen het opmerken en registreren van verschillen, meer dan het tolereren van verschillen of het waarderen ervan, verheugt het zich in verschillen en zet deze aan het werk. Participatie zegt: het maakt niet uit wat het is, wat er toe doet is dat we het samen doen. Partnerschap zegt: Als jij jouw deel doet en ik het mijne, kunnen we samen iets moois neerzetten. Belangrijk hierin is dat er vaak wordt aangenomen dat een slachtoffer zelf niks kan doen. Daarentegen gaat partnerschap er van uit dat door aanwezigheid, aandacht, genot, erachter komt dat het slachtoffer veel dingen kan doen, en blijft in de buurt om meer dingen te ontdekken die het slachtoffer kan doen voor degene die hem probeert te helpen.

- **Genot:** Ergens van genieten is ergens in rusten met tevredenheid voor datgene in zichzelf. De personen van de Drie-eenheid genieten van elkaar, zonder te denken in termen van gebruiken. De drie-heid van de Drie-eenheid is hier belangrijk: Genot is altijd een open en uitnodigende activiteit. Het is niet het bezitterige, jaloerse exclusieve absorptie van twee wezens, het ene in de ander, maar een deelname in een genot dat al is begonnen. Genieten van de rechtstreekse relatie tot God. Een vreugdevolle ontmoeting met Gods goede schepping is ook het genieten van God.

Genieten van elkaar is een deelnemen in Gods genieten van de ander, niet een vervanging van God door die ander. Genot is geen consumeren, gebruiken. Het resultaat van genot is altijd meer, altijd overvloed en nooit minder, nooit schaarste.

De gelijkenis van de schapen en de bokken is een groot voorbeeld van genot. De zes werken van barmhartigheid: voeden, laven, verwelkomen, kleden, zieken bezoeken en gevangenen bezoeken lijken 'werken voor' activiteiten. Maar ze vergen face to face ontmoetingen met de persoon die in nood is, en een nederig erkennen dat iemand niet verwacht de problemen op te lossen, maar dat het 'bij degene zijn' het meer dan waard is; degene kan jouw redder zijn, hij/zij kan Jezus zijn. De gelijkenis is een uitnodiging tot aanwezigheid, aandacht en vreugde, niet om door jouw hulp het probleem structureel op te lossen, maar om gewoon present te zijn met personen in nood die de maatschappij verbannen heeft, in de verwachting een openbaring in hen te vinden. Degene die je bezoekt is misschien van geen enkel nut voor jou denk je, maar dat betekent niet dat je je niet in elkaar kunt verheugen.

Zoals Jezus door de incarnatie onze menselijkheid deelt en geniet van onze levendigheid, terwijl hij tegelijk nooit onze toestand of onze verdorvenheid negeert. God geniet van ons in Christus.

- **Heerlijkheid, glorie:** God die met God is en God die met ons is, dat is wat we bedoelen met de term heerlijkheid. Het hart van het geloof in de Bijbel is niet dat God bestaat als geest en waarheid, maar dat God present is in liefde, rechtvaardigheid en genade, in zoeken, vormen en herstellen van relaties. Heerlijkheid is niet alleen de macht die degenen in nood bevrijdt, maar kwam ook tot uiting en getuige in degene die zelf in nood zijn.

Christus werk op aarde is de verheerlijking van de Vader, maar ook de verheerlijking van de Zoon door het werk van de Vader. In Joh 17:5 en 24, bevestigt Jezus dat heerlijkheid fundamenteel bestaat in de personen van de Drie-eenheid, die met elkaar zijn. Maar hij impliceert dat deze heerlijkheid ook kan bestaan in de aanwezigheid van mensen, zoals het gebeurt in zijn eigen lijden.

In vers 24 verbindt Jezus de notie van 'zijn' met de ultieme openbaring van heerlijkheid. Heerlijkheid gaat vooraf aan de wereld: Het is de doxologische kern van de intergoddelijke relatie. Zijn met was het doel van God voor de schepping. Heerlijkheid wordt dus het thema

dat de relaties van de personen van de Drie-eenheid verbindt met het doel van God in het scheppen van de wereld. De aanwezigheid van God onder mensen en de notie van 'zijn met'. De verslagen van Jezus' opstanding en hemelvaart laten de heerlijkheid zien in het evangelie. Het verhaal van de Emmaüsgangers is een aanwijzing van wat het betekent voor de opgestane Heer om bij ons te zijn. In Zijn 'zijn' bij ons, daagt Jezus onze praktijken uit. Hij vraagt om ons getuigenis, accepteert onze breekbaarheid en traceert zijn opdracht door de Schriften. Hij loopt met ons op onze weg naar het verstaan, neemt, zegent, breekt en deelt brood met ons, en inspireert ons te vertellen van wat we hebben gehoord en gezien. In Jezus laatste woorden in Mattheüs somt hij zijn belofte op dat 'zijn met' is niet gelimiteerd tot zijn aardse incarnatie: Onthoudt dit, ik ben met jullie tot het einde der tijden. Aan het einde hoeft Jezus niet te kiezen tussen zijn met de mensheid en zijn met God.

3.4.4 Conclusie en samenvatting

Wells helpt me op weg als het gaat om de onderlinge relatie in de kerk en daarbuiten. In de relatie zelf kun je verrast worden, in degene die je ontmoet kun je iets van Jezus ontdekken en ook jij kan onverwacht iets van Jezus laten zien aan de ander. De wederkerigheid blijkt hieruit. Gods doel was om Zichzelf met de mens te verzoenen, maar ook om de mensen onderling te verzoenen met elkaar. Het menselijk probleem is dat we geïsoleerd raken van elkaar en in conflict. Ondanks dat we onszelf prima denken te redden zullen we vroeg of laat ervaren, we zijn voor verlossing ten diepste afhankelijk van God. Deze verlossing heeft God ons gegeven door in Jezus menswording ons tot het uiterste nabij te blijven, terwijl wij mensen Hem kruisigden en dachten geen redding van Hem nodig te hebben.

Door verzoening te zien als opdracht, kan een conflict worden omgezet van destructieve spanning in een dynamische creativiteit. Wat de zaken voor mij op spanning zet is dat Wells in zijn voorbeelden van hoe wij nabij met anderen kunnen zijn niet specifiek iets zegt over getuigen van het evangelie, maar zijn betoog opbouwt: hoe God nabij is met God in de Drie-eenheid, hoe God nabij is met ons door Jezus en vervolgens hoe wij elkaar nabij kunnen zijn door voorgaande voorbeelden na te volgen. Wells neemt de Drie-eenheid als uitgangspunt van perfecte relatie, de praktijk van de kerk is de plek waar christenen dat uit proberen te leven. En vanuit dat geleefde geloof staan christenen ook in de wereld. Wat Wells doet is het uitwerken van hoe we het Evangelie moeten leven, een ethiek. Wells gebruikt goed practises van onderlinge relaties, waarin niet per se het christelijke getuigenis wordt benadrukt, maar waarin wel de acht elementen herkend worden die er zijn in de perfecte onderlinge relatie tussen de Drie-eenheid. Impliciet geeft hij daarmee aan dat de Geest van Christus ook buiten de kerk werkt. De Heilige Geest maakt Jezus ook present buiten de kerk in relaties die we tegen kunnen komen. Wells noemt dit een getuigen naar de kerk toe. Met andere woorden de kerk vindt haar verlossing dus niet alleen binnen, maar ook buiten haarzelf.

3.5 Tussenreflectie op theorie bij deelvraag 1

Aan het begin heb ik de vraag gesteld: Waarom zouden betrokken gemeenteleden (praktisch)theologisch gezien betekenisvolle relaties moeten aangaan met randleden en buitenkerkelijken, en wat betekent het aangaan van een betekenisvolle relatie (praktisch)theologisch gezien? In de bestudering van theologen Paas, Halík en Wells, kom ik tot de volgende kenmerken die daarvoor belangrijk zijn: mensen betrekken bij de verzoening, verzoenende houding als manier van leven, verdieping van relaties en verzoening van conflicten. Deze werk ik hieronder uit.

3.5.1 Mensen betrekken bij de verzoening

De gemeente rondom Christus werkt vanuit de gemeenschap met God, gemeenschap met elkaar en met de wereld om ons heen uit. Sterk kernpunt van de gemeenschap met Christus is de viering van het avondmaal en de verkondiging van Zijn Woord. Daar gebeurt iets met christenen: verzoening tussen God en mensen door het offer van Jezus Christus. Als dank voor die redding zet de gemeente zich in voor het Koninkrijk van God, dankbaar, enthousiast en verantwoordelijk, met een sterke behoefte om dat door te geven. Zending is: proclamatie van Jezus als Redder, nieuwe gelovigen vormen, dienstbetoon, werken aan gerechtigheid, en zorg voor de schepping. Zending is erop gericht om deze verzoening tussen God en mensen verder door te geven. De inzet is duidelijk bij onderlinge relaties. Relaties maken of er gemeenschap wordt ervaren met elkaar in de gemeente en ook naar buiten.

3.5.2 Verzoenende houding als manier van leven

Overeenkomst tussen Paas en Wells is de bescheiden rol van mensen. God is niet afhankelijk van de inzet van de kerk, de kerk is wel afhankelijk van God. Als er mooie dingen gebeuren, is dat een voorsmaak en teken van wat eens gebeuren gaat. Dit komt overeen met Wells sterke inzet op de afhankelijkheid van God. Christenen gaan relaties met niet-christenen aan omdat zij geraakt zijn door het evangelie, daarmee op een ander denkspoor gezet zijn en als getuigen geroepen zijn om daarvan te delen met de wereld. Vanuit dat evangelie leven zij, ze proberen het voorbeeld dat God gaf na te volgen. In elke relatie proberen zij iets uit te stralen van de perfecte relatie van de Drie-eenheid. Dit geeft een meer ontspannen houding in plaats van overactief handelen alsof de wereld van ons afhangt. Deze ontspanning komt ook terug bij Halík, als hij spreekt over geduld hebben met God en met mensen. Daarbij wil ik wel de opmerking maken dat je ook moet rekeninghouden met de houding van de mensen waarmee je spreekt. Blijkt in het contact dat ze echt zoekende zijn, of zijn ze juist felle tegenstanders van het evangelie? De randvoorwaarden van Jezus zijn dat mensen openstaan voor vrede (Lukas 10:6), het Evangelie waard zijn en naar de discipelen willen luisteren (Mattheüs 10:13). In het dorp Twijzelerheide kom je elkaar telkens weer tegen, je kan elkaar moeilijk uit de weg gaan en dat is ook niet de houding die christenen past. Een nederige houding past daarbij, niet elkaar uit de weg gaan of afschrijven, maar telkens opnieuw bereid zijn in relatie te staan. Een houding van verzoening past wat dat betreft bij de tijd die we nog hebben, niet de ergernis en het ongeduld voeden, maar geduld hebben met mensen. En mensen door de correctieve ervaring zoals Zacheüs die ervaart, overtuigen om meer geduld met God te hebben.

3.5.3 Verdieping van relaties binnen en buiten de gemeente

De uitwerking van de gemeenschap in de gemeente zoals ik die heb uitgewerkt in paragraaf 3.2 is een ideaalbeeld, de vraag is of gemeenteleden deze diepe verbondenheid ook ervaren. Als dat zo is, zou iemand moeilijk kunnen zwijgen over de relaties die hij/zij heeft met de broeders en zusters in de gemeente. Verdieping van de onderlinge gemeenschap binnen de kerk zal volgens mij ook iets uitstralen naar buiten.

Om iets van de gemeenschap die er is in Christus uit te stralen is er aandacht nodig voor toerusting van mensen, zodat mensen hun geloof uit zullen leven op de plek waar zij staan. Toerusting zou niet heel hoog ingezet hoeven te worden, het stimuleren van de verdieping van onderlinge relaties door onderlinge ontmoeting, en met elkaar over het geloof leren spreken. Welke uitdagingen geeft geloven ons in het dagelijkse leven? En wat houdt het goede nieuws van Jezus Christus in voor mij en voor de gemeente van Twijzelerheide? Heeft het evangelie ook voor het dorp iets te zeggen of doen?

Vanuit het delen van geloof en de moeilijkheden en uitdagingen daarvan, komen vragen en twijfels boven. Onder meelevende leden kunnen twijfelaars zijn onder een masker van zekerheden,

Zacheüßen die de kerkgang wel hebben volgehouden. Halík roept op tot een open, nederige en oprecht nieuwsgierige houding ten opzichte van ongelovigen, zoekenden, mensen aan de rand of buiten de kerk. Probeer hen nabij te zijn. Met hen de weg van het zoeken betreden vraagt om vertrouwen op God en dat je je geloofswaarden even opzij moet zetten. Het gemiddelde gemeentelid in Twijzelerheide vindt dit moeilijk en hecht aan geloofszekerheden. Dat moet je niet forceren.

Deze houding moet er ook naar elkaar toe zijn in de gemeente. Binnen zal het een veilige ruimte moeten zijn waar geoefend wordt, waar mensen zich kwetsbaar naar elkaar kunnen en mogen opstellen. Het onderling gesprek tussen meelevende gemeenteleden zal een verdieping aanbrengen in de onderlinge relatie, maar ook inzicht bieden in verschillende geloofsbelevingen die er zijn. Dan kan ook in de gemeente de kracht van onderlinge relaties worden ontdekt, zoals Wells die van de Drie-eenheid als perfect omschrijft. In de relatie kun je verrast worden, in degene die je ontmoet kun je iets van Jezus ontdekken en ook jij kan onverwacht iets van Jezus laten zien aan de ander. De wederkerigheid blijkt hieruit. Onverwacht ervaar je verwondering in de onderlinge relatie. In elkaars nabijheid (being with), ontdek en leer je met en van elkaar. Wells neemt de Drie-eenheid als uitgangspunt van perfecte relatie, de praktijk van de kerk is de plek waar christenen dat uit proberen te leven, vanuit dat geleefde geloof staan christenen ook in de wereld. Dit onderlinge gesprek zal al een verrijking zijn voor het geloofsleven, maar ook voor de onderlinge relaties binnen de gemeente.

Als er binnen de gemeente niet de geloofszekerheid van vaste leerstellingen is, zal buiten de gemeente niet zo zwart wit de ongeloofs-zekerheid zijn die er soms zo wordt gevreesd. En vanuit de oefening van binnen in de gemeente is de stap om dit te beoefenen naar buiten minder groot.

3.5.4 Verzoening van conflicten

De verzoening die Halík benoemt is het wegnemen van de 'stenen' die zorgen voor een misverstaan van kerk en geloof, vooronderstellingen en pijn uit het verleden opruimen. In Twijzelerheide liggen van die stenen die opgeruimd dienen te worden. Mogelijk houden die stenen Zacheüßen buiten de gemeente. Verzoening blijkt sterk uit de viering van het avondmaal. Daar gedenken we de verzoening die tot stand werd gebracht tussen God en mensen. Vanuit deze ervaring zouden christenen verzoeningsexperts moeten zijn. Halík en Wells roepen beide op tot verzoening. Wells werkt dit verder uit, bij hem is verzoening de oplossing voor het centrale menselijke probleem dat we van elkaar geïsoleerd raken.

Wells legt bloot waar conflicten vaak op stuk lopen. We willen ons niet inzetten voor verzoening, dat gaat tegen onszelf in. We ergeren ons aan de ander en denken het zelf bij het rechte eind te hebben. Daarnaast zien we een conflict als verspilling van onze energie en tijd. De tijd die je er aan besteed is vervolgens te weinig en dan belanden we in een vicieuze cirkel. Jezus heeft dat beoogd, en verzoening is het goddelijke doel en een menselijke opdracht. Ware vrede is niet de afwezigheid van conflict, maar de transformatie van destructieve spanning in een dynamische creativiteit. Verdraaien van competitie die uitgaat van gebreken, naar aanvullen van elkaar, dat uitgaat van overvloed. Het ontstaan van dankbaarheid in plaats van wrok. Het voorbeeld hiervoor zien we in de onderlinge relatie van de Drie-eenheid, welke Wells omschrijft in acht elementen: aanwezigheid, aandacht, mysterie, vreugde, participatie, vriendschap, genot en glorie. Verzoening als doel van God, en voor de mensen onderling, dat mag tijd en energie kosten, we moeten proberen met Gods hulp onze ergernis opzij te zetten. En dat kan want God heeft ons door Jezus Zijn Geest gegeven. Hij is met ons.

4 Bevorderende factoren voor onderlinge verbondenheid in de gemeente

Nu ik een aantal theologen aan het woord heb gelaten over relaties binnen en buiten de gemeente en daar een conclusie van heb gegeven, is het tijd om ook een aantal actuele onderzoeken te bestuderen. Ik ga op zoek naar recente publicaties over onderlinge verbondenheid, zowel in het dorpsleven als in de gemeente. In de aanleiding van het onderzoek zijn al een aantal bevorderende factoren genoemd die me kunnen helpen in dit hoofdstuk, deze neem ik hier opnieuw over. Daarnaast kan de sociologie ons helpen zoeken naar oorzaken en oplossingen als het gaat om de onderlinge binding in het dorpsleven. Maar ook recente onderzoeken gericht op de binding van jongvolwassenen met de kerkelijke gemeente helpen me op weg. Met deze verkenning zoek ik antwoord op deelvraag 2: Welke factoren zijn volgens recente onderzoeken bevorderend om de verbondenheid van (jong)volwassenen 18-50 jaar met de gemeente te bevorderen?

4.1 Sociale binding op het platteland

De hervormde gemeente van Twijzelerheide zoekt naar factoren die volwassenen van 18 tot 50 jaar opnieuw stimuleren tot de binding aan de gemeente. Twijzelerheide is een dorp op het platteland, vandaar dat het onderzoek 'de dorps doe democratie' dat de SCP heeft gedaan naar binding die mensen hebben met het dorp me op weg kan helpen (SCP, 2016). Er wordt gekeken naar sociale contacten, sociale oriëntatie (vrienden en bekenden in het dorp), culturele binding, functionele binding en landschappelijke binding. Voor dit onderzoek is interessant hoe de sociale contacten en sociale oriëntatie van dorpsbewoners is.

4.1.1 Verschillende typen dorpsbewoners geeft verschillende gradaties van binding

In het genoemde SCP onderzoek worden verschillende dorpsbewoners onderscheiden, ik neem hieronder de beschrijving over van het SCP: Traditioneel gebonden, Sociaal gebonden, sociale rustzoekers, goede bekenden, rustzoekers, ongebonden en rustmijders (SCP, 2016):

- *'Traditioneel gebonden' bewoners (12% van bewoners van Friesland) hebben meestal meer contacten in het dorp dan erbuiten. Deze gemiddeld oudere, lageropgeleide bewoners hebben daarbij een relatief sterke culturele en landschappelijke binding. Onder hen zijn veel dorpsautochtonen en kerkelijke bewoners.*
- *'Sociaal gebonden' bewoners (7%) hebben eenzelfde sterke sociale binding en zijn vaak in het dorp geboren en getogen. Anders dan 'traditioneel gebonden' bewoners ervaren zij weinig landschappelijke, culturele en functionele binding en zijn ze overwegend jong.*
- *'Sociale rustzoekers' (25%) hebben ook veel contacten in het dorp, maar minstens evenveel contacten buiten het dorp. Verder hebben zij een sterke landschappelijke binding, vaak een middelbare leeftijd (34% is 45 – 59 jaar) en een lange geschiedenis in het dorp.*
- *'Goede bekenden' (21%) hebben eveneens veel contacten in het dorp, zonder sociaal gezien sterk op het dorp georiënteerd te zijn. Deze groep heeft geen sterke landschappelijke binding. Iets vaker dan gemiddeld zijn zij vrouw en ouder van thuiswonende kinderen. Ook de leeftijdsgroep 45 – 59 jaar is hier sterk vertegenwoordigd met 31%.*
- *'Rustzoekers' (24%) hebben weinig contacten in het dorp, maar de landschappelijke binding van deze groep is sterk. Onder deze groep zijn veel nieuwe bewoners, hoger opgeleiden en bewoners van middelbare leeftijd (34% is 45 – 59 jaar).*
- *'Ongebonden' bewoners (9%) hebben eveneens weinig contacten in het dorp. Ze wonen relatief kort in het dorp, zijn relatief vaak alleenstaand en hebben vaak een laag inkomen.*
- *'Rustmijders' (2%) vormen een kleine groep. Het zijn vooral jonge bewoners die 'het landschap' en 'rust en ruimte' niet positief waarderen (SCP, 2016)*

Een aantal zaken valt op als ik het onderzoek bestudeer en het vergelijk met de situatie in Twijzelerheide. Sociale rustzoekers en rustzoekers zijn samen goed voor 49% van de Friese plattelandsbevolking, verwacht wordt dat in het als gesloten dorpsgemeenschap getypeerde Twijzelerheide de verhouding anders zal zijn. Twijzelerheide kent meer traditioneel gebonden en sociaal gebonden bewoners en minder rustzoekers die van buiten komen.

Uit het SCP onderzoek blijkt dat traditioneel gebonden bewoners zijn het sterkst vertegenwoordigd onder ouderen (de leeftijdsgroepen 45 tot 59, 60 tot 74 en 75+), een groot deel van de kerkbezoekers in Twijzelerheide.

Verder blijkt dat de leeftijdsgroep tussen 15 en 29 goed vertegenwoordigd is bij de groepen: Sociaal gebonden (39%), Rustmijders (53%), goede bekenden (21%) en bij ongebonden dorpsbewoners (23%). Dit zijn groepen die volgens hetzelfde onderzoek verhoudingsgewijs minder betrokken zijn op de geloofsgemeenschappen.

De groep van 30-44 jaar is gelijkmatig verdeeld over alle typen dorpsbewoners, van elke groep maakt zij ongeveer 20% uit (SCP, 2016).

4.1.2 Onderlinge relaties in het dorp:

Uit hetzelfde onderzoek van SCP blijkt dat 94% van de ondervraagde mensen 6 of meer mensen kent uit het dorp waarin ze wonen. Er wordt gevonden dat maar liefst 71% aangeeft dat 6 of meer dorpsbewoners bij hen over de vloer komen. Er zijn dus veel onderlinge contacten in een doorsnee dorp in Nederland, dat is een positief teken als het gaat om onderlinge relaties.

Het onderzoek vroeg ook of mensen dorpsgenoten om hulp kunnen vragen als zij dat nodig hebben, 45% van de bewoners reageerde hierop positief. En op de vraag of men wel eens iets persoonlijks bespreekt met 6 of meer dorpsbewoners reageerde 36% positief (SCP, 2016).

Ook kwam in het onderzoek naar voren dat traditioneel gebonden en sociaal gebonden bewoners een grotere sociale oriëntatie op het dorp hebben, dat betekent dat zij meer kennissen en vrienden binnen het dorp hebben dan daarbuiten. Zij zijn dus meer sociaal afhankelijk van het dorp en hebben daar dus ook hechtere relaties. Deze twee groepen bewoners, zetten zich ook meer in voor initiatieven die de onderlinge ontmoeting stimuleren. De activiteit van andere dorpsbewoners in vrijwilligerswerk hangt sterk af van de beleving van de leefbaarheid binnen een dorp:

Als dorpsbewoners positiever zijn over de leefbaarheid, dan participeren ze meer in vrijwilligerswerk. Zijn ze minder positief, dan verleggen ze hun activiteiten naar andere activiteiten of contexten. Traditioneel gebonden dorpsbewoners zijn hierop een uitzondering zij zijn meer plichtsgetrouw en besteden ook tijd aan activiteiten als zij minder positief zijn (SCP, 2016).

Dat is goed om te weten, want dit geldt ook voor de kerk, als leden die minder behoefte hebben betrokken te zijn, positiever zijn over het klimaat in de kerk, zullen zij zich eerder inzetten en meedoen met de activiteiten die er zijn.

Onderzoek van Motivaction in 2011 leverde het resultaat op dat de PKN met de manier van communiceren van het evangelie vooral bepaalde groepen mensen bereikt. Motivaction kent acht mentality milieus. Van die milieus worden vooral de traditionele burgerij en de postmaterialisten aangesproken. Als tip om ook moderne en postmoderne milieu meer aan te spreken met het evangelie geeft motivaction (Kerk mag minder bescheiden zijn, 2011):

Verbind de boodschap van het evangelie met hier en nu in plaats van met ver weg en straks. Heb aandacht voor vragen in het dagelijks leven van mensen en de gevoelens die deze met zich meebrengen. Wees als kerk minder bescheiden; de ingetogen stijl sluit niet aan bij de meerderheid van de Nederlanders. Geef een duidelijk verhaal en wees trots waar je voor staat. De troost, de kracht en de richting die geloven biedt zijn bij velen onbekend. Sluit als kerk aan bij wat mensen werkelijk raakt (Kerk mag minder bescheiden zijn, 2011).

Verwacht wordt dat het mentality milieu van Traditionele burgerij van Motivaction een sterke overlap heeft met wat in het onderzoek van SCP de traditioneel gebonden dorpsbewoner wordt genoemd.

4.1.3 Conclusie en samenvatting

Bovenstaande gegevens zeggen iets over trends in onderlinge verbindingen in de dorpsgemeenschap in algemene zin. Sommige mensen hebben minder behoefte om in grote mate betrokken te zijn op andere mensen, een meer oppervlakkige binding is voor hen voldoende. Door de mobiliteit zijn sociale contacten buiten het dorp gemakkelijk te onderhouden en kiest men ook bewust voor contacten die men wil verdiepen buiten het dorp zoals relaties via hobby's en sportverenigingen of vrienden van vroeger. Daarnaast is men functioneel minder aangewezen op het dorp: werkgelegenheid en winkels zijn veelal buiten het dorp. Dat heeft als gevolg dat er ook minder vanzelfsprekend onderlinge ontmoetingen zijn. Mensen moeten dus zelf kiezen om betrokken te zijn bij de dorpsgemeenschap. Ondanks dat kennen mensen elkaar vaak nog wel in het dorp en komen bij elkaar over de vloer. En ze vragen zo nodig om hulp bij elkaar. Er is dus wel onderlinge verbinding.

Mensen zijn bereid zich in te zetten als zij positiever zijn over de leefbaarheid in hun omgeving, dan zien zij meer het nut van de bijdrage die ze kunnen leveren. Ergens kan die positieve leefbaarheid dus ook gestimuleerd worden, is hier een rol voor de kerk weggelegd?

Opgemerkt wordt dat traditionele dorpsbewoners plichtsgetrouw zijn en zich ook inzetten als zij het nut of de relevantie ervan niet inzien. Daarmee vraag ik me af of mensen (traditionele dorpsbewoners) de kerk zien als iets wat verplicht in stand moet worden gehouden? En zijn ze daarmee net als de overige groepen eigenlijk ook van mening dat de kerk gezien minder relevant voor hen is? Voordeel van de traditioneel gebonden bewoners is dat zij betrokken zijn bij de kerk en daarnaast ook erg betrokken zijn in andere verbanden van het dorp, deze bewoners hebben veel netwerken in het dorp, dat is een kans voor de kerk.

Voor de groep mensen die betrokken is bij de kerk is het van belang om het advies van Motivaction ter harte te nemen: trots zijn op de troost, kracht en richting die het geloven biedt in het leven door alle situaties heen, dan zal er meer van de relevantie die gelovigen zien in het evangelie uitstralen uit de gemeenschap. De gemeenschap wordt dan meer uitnodigend en uitdagend.

4.2 Binding van jongvolwassenen met de kerk

In deze paragraaf behandel ik een aantal recent uitgevoerde onderzoeken die vooral gericht zijn op de binding van jongvolwassenen met de kerk, deze onderzoeken betreffen vooral de leeftijdsgroep tussen de 18 en 35 jaar. De doelgroep die in Twijzelerheide gemist wordt is groter, maar de gegevens van onderstaande onderzoeken kunnen me zeker helpen in Twijzelerheide. Van een niet gepubliceerd onderzoek door de CHE naar kerkverlating van de Sint-Jansgemeente in Gouda vond ik een aantal motieven van kerkverlaters en kerkschuivers. Aansluitend daaraan heb ik samen met een groep van de CHE voor deze Sint-Jansgemeente in Gouda een visierapport (niet gepubliceerd) geschreven over de betrokkenheid van jongvolwassenen tot de kerkenraad, daaruit neem ik een aantal trends en aanbevelingen over welke relevant zijn voor de hervormde gemeente in Twijzelerheide. Voor dit

visierapport is een breed scala aan recente literatuur en publicaties gebruikt als bron, de bronvermelding uit het visierapport neem ik hier over. In een afstudeeronderzoek naar de betrokkenheid van jonge gezinnen binnen de hervormde gemeente Kootwijk/ Kootwijkerbroek vond ik tevens een aantal aanbevelingen die de hervormde gemeente in Twijzelerheide kunnen helpen.

4.2.1 Kerverlaters en kerkschuivers in Gouda

Uit onderzoek naar motieven voor kerkverlaters en kerkschuivers in Gouda komen de volgende belangrijke motieven naar voren:

- dat de kerkdienst niet als stimulerend wordt ervaren voor hun geloof;
- dat de prediking niet aanspreekt;
- buiten de kerk kun je ook geloven;
- een gebrek aan relevantie van hetgeen dat in de kerk geleerd wordt voor de praktijk van het dagelijks leven, jongvolwassenen zouden hier invloed op willen hebben;
- er wordt te weinig aandacht besteed aan de sociale aspecten, het omgaan met elkaar en de zorg voor elkaar, praktisch maken van het geloof;
- het ervaren van een afstand tussen de kerkenraad en de jongvolwassenen, jongvolwassenen gaan met geloofsvragen eerder naar familie en vrienden dan naar de gemeenteleden en het bestuur daarvan;
- het niet ervaren van Gods aanwezigheid in hun persoonlijke leven;
- het hebben van andere prioriteiten (Burggraaf, Klop, Mouthaan, & Sligtenhorst, 2015).

4.2.2 Betrokkenheid tussen jongvolwassenen en kerkenraad

Het visierapport over de betrokkenheid van jongvolwassenen tot de kerkenraad geeft de situatie weer en geeft aanbevelingen (Davelaar-van 't Ooster, Feddema, Van Dijk-Hakkert, Kraal, & Veenstra-Bakker, 2016): De kerk vervult niet meer de integrerende en centrale functie zoals dat in vroeger tijden was. Individualisering brengt verzwakte bindingen van de mens met de kerk met zich mee. De mens wordt onafhankelijker en trekt zich steeds minder aan van verbanden en groepen (Hendriks J. , Verlangen en vertrouwen: het hart van gemeenteopbouw, 2008), maar oriënteert zich wel steeds meer op keuzes die anderen maken. Hierdoor ontstaan nieuwe standaarden en levensstijlen. Deze zijn doorgaans minder duurzaam dan de traditionele instituties. De kerkelijke cultuur in een gezin heeft dus niet zoveel invloed op jongvolwassenen gehad dat zij deze aangeleerde cultuur zelf voortzetten (Dekker & Stoffels, 2001).

Godsdienst wordt relevant als het ruimte biedt voor persoonlijke zingeving en troost. Het gaat jongvolwassenen om echt zijn in een uitdagende omgeving. Hier wordt een duidelijke identiteit gevraagd. Netwerken zijn hierin leidend (Heijden, 2015). Over alles wat hen bezighoudt willen jongvolwassenen graag in een gelijkwaardig dialoog gaan (Heijden, 2015). Jongvolwassenen zijn bereid om zelf verantwoordelijkheid te dragen. Wil een gemeente dus aansluiting houden dan zal zij jongvolwassenen moeten betrekken bij de gemeente en hen ruimte en verantwoordelijkheid geven. Zo niet, dan zoeken zij andere plekken waar zij deze ruimte en verantwoordelijkheid wel krijgen.

Relevantie in preken en activiteiten wordt in dit rapport meerdere malen aangehaald als vorm en element welke jongvolwassenen aanspreken. Jongvolwassenen willen God ervaren (Heijden, 2015). Er wordt voorgesteld jongvolwassenen in doelgroepen rondom bepaalde thema's of activiteiten samen te brengen. Geen langlopende trajecten, maar korte. Hierbij wordt geadviseerd gebruik te maken van hun eigen creativiteit, netwerken en kennis, zodat ze zelf deels de verantwoordelijkheid dragen. Om

jongvolwassenen bij de gemeente betrokken te houden is de sleutel: hun hart en cultuur begrijpen en waarderen (Keller, 2014).

De sociologische trend is dat jongvolwassenen anders in het leven staan. In een andere tijd zijn opgegroeid dan de oudere generaties. De verzwakte bindingen van mensen met elkaar zorgt voor partiële identificatie. Per groep moet en wil men zich identificeren. Mensen kiezen zelf of en in welke mate ze zich verbinden aan een kerkgenootschap (Lagemaat, T. van de, 2013). Terwijl in de volkskerk er nog de onuitgesproken verwachting is dat men mee gaat doen. Waarom zouden mensen participeren in de kerk? Worden er eisen gesteld aan het lidmaatschap van de kerk? Weten participerende leden wat de verwachtingen van de randleden zijn?

4.2.3 Betrokkenheid jonge gezinnen aan de kerk in Kootwijk

De literatuurstudie binnen het afstudeeronderzoek naar betrokkenheid van jonge gezinnen aan de hervormde gemeente in Kootwijk concludeert dat jongvolwassenen bezig zijn met het zoeken naar een eigen authenticiteit en autonomie. Het zoeken en vormen van een zelfbeeld en een Godsbeeld is nog volop in beweging. Dit zou de gemeente kunnen begeleiden: zoek een activiteit die aansluit bij de levensfasen van verschillende jongvolwassenen.

Het onderzoek doet de volgende aanbevelingen:

- Het bieden van mogelijkheden tot verbinden met leeftijdsgenoten en het bevorderen van de onderlinge gemeenschap. Zorgdragen voor momenten van ontmoeting en gemeenschap.
- Investeren in verstaanbaarheid en relevantie van de prediking, laat het aansluiten bij de praktijk van jongvolwassenen.
- Investeren in de jongvolwassenen, wat hebben zij nodig, luisteren naar hen, dus wederzijds gesprek aangaan. Relatie aangaan met hen. En activiteiten aanpassen op hun behoeften (Van Halum, De Kwant, & Lakerveld, 2016).

4.2.4 Conclusie en samenvatting

De redenen die worden genoemd door kerkverlaters en kerkschuivers hebben allen betrekking op de inspiratie die niet meer zo ervaren wordt. Deze jongvolwassenen ervaren niet de aanwezigheid van God in hun leven en dus ook niet de relatie met Hem. Het bespreken van de aspecten van geloof en vragen wordt vooral besproken met familie en vrienden, die binding is er dan niet in de gemeente zelf. Dat zou meer gefaciliteerd kunnen worden vanuit de gemeente.

De verdieping die het visierapport geeft op de onderlinge betrokkenheid geeft trends van individualisering en verzwakte bindingen. Dit houdt in dat jongvolwassenen zich niet gemakkelijk laten binden door een instituut die zegt dat ze elke zondag in de kerk moeten zitten 'zo hoort het'. Maar wel als ze het nut ervan inzien, persoonlijke zingeving en troost. Op betekenisvolle momenten in het leven komt daar behoefte aan (huwelijk, samenwonen, zoeken van een baan, geboorte, ziekte, overlijden). De binding met de kerk is er bijna niet meer, dus zoeken zij dat in de relaties en netwerken waar ze toe behoren, familie, vrienden, sport, muziek. Zoek verbinding met hen, zoek de mensen op waar ze zijn. Jongvolwassenen zoeken daarin naar echtheid.

Het voorstel om verschillende categoriale groepen samen te stellen is in de dorpskerk van Twijzelerheide lastig vanwege het geringe aantal mensen, er zou dan moeten worden gezocht naar thema's die het gehele dorp bezighouden.

Jongvolwassenen kunnen best worden uitgedaagd en zelfs worden ingezet in de kerk, wanneer zij verantwoordelijkheid dragen, gaan zij ook nadenken: waarom doe ik dit? Sta ik erachter? Dat vraagt commitment en brengt verdieping in hun geloof en brengt hen tot de keuze of ze blijven of niet. Daarnaast willen ze een eigen bewegingsvrijheid, als het instituut telkens creatieve initiatieven afremt,

worden ze ontmoedigt om zich in te zetten en betrokken te blijven. Belangrijke opmerking is om de cultuur en het hart van de mensen in de omgeving leren te begrijpen en waarderen, van daaruit kan de behoefte die er is gefaciliteerd worden. Luisteren wat er speelt is wat dat betreft een belangrijke factor om tot verstaan te komen van de omgeving. In een tijd van vrije keuze voor geloof of ongeloof zullen mensen moeten worden uitgedaagd vanuit een behoefte die er al ergens in hun hart en cultuur is. Het onderzoek vanuit Kootwijk bevestigt dit: probeer gemeenschappen te vormen waarin mensen worden uitgedaagd om vanuit de roep van verstaanbare en relevante prediking vorm te geven aan hun leven in de praktijk. Kort gezegd een gemeenschap waarin geleerd en geoefend kan worden, een plek waar het gesprek met elkaar over God en hoe je tegen Hem overstaat mogelijk is. Op die plek wordt een zelfbeeld en Godsbeeld gevormd. Daar wordt de bodem van je geloofsleven gelegd. Kortom een oefenruimte.

4.3 Organische groepen en tussenplaatsen

In de voorgaande paragraaf sloot ik af met het woord oefenruimte. Eigenlijk past dat bij de mensen die al commitment hebben: we willen bij Jezus horen. Maar hoe zit het met de mensen van buiten hoe krijgen zij een plek in deze oefenplaatsen? Dit houdt in dat er verbinding zou moeten zijn met mensen aan de rand en mensen buiten de kerk. In veel literatuur over gemeenteopbouw komt dit gegeven ook naar voren, veel schrijvers halen de woorden van de Friese theoloog Oepke Noordmans aan: De toekomst van de kerk kan wel eens meer afhangen van de schare dan van de gemeente. Het gaat om het scheppen van ruimte voor alle belanghebbenden om mee te doen, ook gasten en buitenstaanders (Hendriks J. , 2013). Ik vind deze uitspraak bij Hendriks, maar deze past ook perfect bij de uitwerking van Halík en Wells.

Ook Sake Stoppels zoekt naar hoe het leren in de gemeente weer een plek krijgt, bij hem ontdekte ik ook de waarde die een oefenruimte kan hebben. Niet het hameren op bijwonen van erediensten, maar de onderlinge geloofscommunicatie en het vormen van netwerken stimuleren (Stoppels, Oefenruimte; Gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen, 2013).

Op de jeugdwerkersconferentie innov8 in Lunteren ontdekte ik de vondst van Harmen van Wijnen, dat deze netwerken al aanwezig zijn. Van Wijnen spreekt van organische groepen die al aanwezig zijn: *Being together as a basic given* (Van Wijnen, 2017). De groepen ontstaan spontaan en door affectie, niet zozeer mechanisch door ze contractueel bij elkaar te plaatsen. Ondanks dat de individualisering en kerkverlating doordringt in de dorpsgemeenschap, zijn en blijven er veel sociale groepen, vriendengroepen en netwerkgroepen. In een interview met het RD breekt hij een lans voor meer losse vormen van kerk-zijn (Van Der Zwaag, 2016). Oudere jongeren en adolescenten laten zich volgens hem moeilijk binden door kerkelijke activiteiten: 'De kerk weet geen raad met de oudere groep jongeren. Het is tijd om andere vormen van kerk-zijn te erkennen, buiten het gevestigde instituut.' De kerk doet volgens hem aan jongerenverlating. Van Wijnen pleit ervoor om de vrienden en netwerkgroepen te beschouwen als vormen van kerk-zijn waarin de Geest ook werkt. Hij heeft het dan over jongeren die bezig zijn met levensvragen en geloof, wat hij noemt 'neo-tribes'. Deze tijd vraagt volgens mij ook in Twijzelerheide vormen van kerk-zijn die zijn afgestemd om informele organische gemeenschappen, waaraan individuen hun identiteit ontleenen. Als deze vorm van kerk-zijn wordt erkend, kan deze losse structuur worden verbonden met de georganiseerde vorm van kerk-zijn. Verbindend bezig zijn met deze groepen zou dan ook de uitdaging van de hervormde gemeente in Twijzelerheide zijn.

4.4 Tussenreflectie op deelvraag 2

Aan het begin van dit hoofdstuk stelde ik de vraag: Welke factoren zijn volgens recente onderzoeken bevorderend om de verbondenheid van (jong)volwassenen 18-50 jaar met de gemeente te bevorderen?

De onderzoeken van het SCP geven inzicht in de motivaties achter de verbondenheid met het maatschappelijk leven in een dorp waaronder ook de kerk valt. De geraadpleegde onderzoeken over de betrokkenheid van jongvolwassenen bij de kerk lieten bevorderende factoren zien voor de jongvolwassenen in algemene zin. En een artikel over het onderzoek van Harmen van Wijnen, vulde het inzicht in organische groepen die er zijn in een dorp aan en verscherpt de aanbevelingen daarin.

De uitkomsten van sociologische onderzoeken van het SCP geven weer dat de verbondenheid van mensen met de omgeving waarin zij leven verschillend kan zijn. Men is in het dorp door de ontstane mobiliteit ook niet per se op elkaar aangewezen voor onderlinge relaties. Men kiest zijn sociale contacten meer bewust: hobby's, sport of vrienden van vroeger. Factoren welke bevorderend zijn voor de onderlinge verbondenheid, die ik hier vind:

- Hoe leefbaarder de omgeving wordt ervaren des te meer willen andere mensen zich ook inzetten. Een positief klimaat werkt stimulerend voor mensen.
- Traditioneel gebonden bewoners zijn overal betrokken, zowel op de kerk als binnen andere verbanden van de gemeenschap. Zij zijn de verbinders van de verschillende netwerken in het dorp.
- Trots uitstralen van de kracht die de kerk en geloof in zich heeft: troost, kracht en richting bieden in het leven door alle situaties heen.

Vanuit de verschillende onderzoeken die in dit onderzoek bestudeerd zijn kom ik tot een bundeling van de volgende aanbevelingen die bevorderend zijn voor de binding van volwassenen in de groep 18-50 jaar met de gemeente:

- Investeren in verstaanbaarheid en relevantie van de prediking en activiteiten, laat het aansluiten bij de praktijk van jongvolwassenen;
- Investeren in de jongvolwassenen, wat hebben zij nodig, luisteren naar hen, dus wederzijds gesprek aangaan. Relatie aangaan met hen. Dit is de sleutel: hun hart en cultuur begrijpen en waarderen en daar iets mee doen;
- Aansluiten en meelopen tijdens betekenisvolle momenten in het leven (huwelijk/samenwonen, geboorte, ziekte, overlijden, verliezen van werk, zoeken van baan);
- Zoek de groep jongvolwassenen op waar ze zijn, leg verbinding met de netwerken en maak er deel van uit. Probeer hen niet direct in de kerk te krijgen, maar beschouw de groepen die er zijn als beginnende vormen van kerk-zijn. Faciliteer hen in levensvragen die ze hebben op de plek waar zij zijn;
- Daag (jong)volwassenen uit om mee te doen, verantwoordelijkheid en ruimte geven laat jongvolwassenen gebruik te maken van hun eigen creativiteit, netwerken en kennis, zodat ze zelf deels de verantwoordelijkheid dragen;
- Werken met doelgroepen rondom bepaalde thema's of activiteiten. Geen langlopende trajecten, maar korte;
- Het bieden van mogelijkheden tot verbinden met leeftijdsgenoten en het bevorderen van de onderlinge gemeenschap. Zorgdragen voor momenten van ontmoeting en gemeenschap.

5 Resultaten uitgevoerde Interviews

5.1 Inleiding interviews

De bestudeerde theorie en de onderzoekspraktijk geven enig inzicht in wat ik kan verwachten in de praktijk van de gemeente in Twijzelerheide. Het onderzoek tot nu toe heeft me geholpen bij het opstellen van de interviews. Het wordt tijd om de mensen uit Twijzelerheide zelf te vragen naar de onderlinge relaties tussen meelevende leden en niet-meelevenden. Dit is gedaan middels individuele interviews. Met de gehouden interviews worden deelvragen 3 en 4 beantwoord. Eerst blik ik kort terug op de hoofdvraag van het onderzoek:

Op welke wijze kan de kerkenraad van de hervormde gemeente van Twijzelerheide het aangaan van betekenisvolle relaties tussen betrokken leden en randleden (18-50 jaar) stimuleren om te zorgen dat de verbondenheid tussen betrokken leden en randleden wordt bevorderd?

Het inzicht van de definitie van een betekenisvolle relatie en de plek daarvan in gemeente en dorp me in het interview om te peilen wat respondenten bespreken in relaties en hoe diep deze relaties gaan.

De theologische omschrijving van de roeping van de gemeente om onderlinge relaties te onderhouden (gemeenschap) en deze uit te breiden (zending), kan ik gebruiken in de interviews met meelevende leden om te peilen of zij dit zo ervaren en ook uitleven. De inzichten over een open houding en verzoening van conflicten laten zien dat er ook remmende factoren kunnen zijn voor de onderlinge binding, dit kan ik onderzoeken bij zowel meelevende als niet-meelevende leden.

De sterke punten van de volkskerk en de verschillende gradaties van onderlinge binding op het platteland helpen me om te peilen hoe de respondenten in het dorpsleven staan. Deze helpen ook te ontdekken hoe de verbanden die er zijn tussen meelevende en niet meelevend gemeenteleden zich openbaren. In antwoord op advies van onderzoeksbureau Motivaction om trots te zijn op de waarden, kan in de interviews worden gepeild of mensen trots zijn op de onderlinge relaties in de gemeente. Tot slot kan aan niet meelevende leden gevraagd worden in hoeverre zij zich uitgedaagd voelen om mee te doen in de kerk. Zo heeft de literatuurstudie dus bijgedragen aan de opzet van de interviews. De theorie bepaalt ook de structuur van de interviewopzet.

5.2 Onderzoekopzet interviews

De deelvragen die ik met het uitvoeren van de interviews beantwoord zijn deelvraag 3 en 4. Deelvraag 3 is van toepassing op meelevende gemeenteleden en deelvraag 4 op niet meelevende gemeenteleden.

Deelvraag 3: Welke factoren hebben een stimulerend effect voor betrokken leden om betekenisvolle relaties aan te gaan met niet meelevende mensen?

Deelvraag 4: Welke factoren hebben een stimulerend effect voor niet of minder meelevende leden om betekenisvolle relaties aan te gaan met betrokken leden van de hervormde gemeente?

Hierbij heb ik gekozen voor een gerichte steekproef, met typerende gevallen: meelevende gemeenteleden en niet-meelevende gemeenteleden. Voor beide typerende gevallen heb ik een interview opgesteld en voor het selecteren van de typerende gevallen heb ik de kerkenraad geraadpleegd, zij hebben vanuit de ledenlijst een selectie gemaakt van meelevende en niet-meelevende gemeenteleden. Vanuit deze selectie heb ik steekproefsgewijs mensen benaderd voor een interview.

De interviewopzet is een half gestructureerd interview, want ik wil weten waar mensen staan in de dorpsgemeenschap, in de gemeente en daarnaast hoe ze relaties binnen en buiten de gemeente ervaren.

Er is gekozen voor een individuele benadering omdat de betekenis en ervaring van iemands positie in de kerkelijke gemeente wordt gevraagd. Daarin is het face to face interviewen belangrijk, omdat ik dan beter contact heb met de mensen en non-verbale informatie van de geïnterviewde heb. Er wordt gevraagd naar de mening en het gevoel van de mensen.

Daarnaast wordt gevraagd naar relaties die mensen hebben, hoe deze zijn ontstaan en hoe deze relaties worden ervaren. Sociale wenselijkheid speelt één op één een minder grote rol. Daarbij komt dat in één op één gesprekken privéonderwerpen en pijnpunten ongeremd kunnen worden besproken. In het onderzoek maak ik gebruik van zowel directe dataverzameling, voor de feiten: leeftijd, beroep, positie ten opzichte van de dorpsgemeenschap, positie ten opzichte van de kerkelijke gemeente, relaties in het dorp die ik wil verzamelen. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van indirecte dataverzameling, omdat ik vraag naar een mening, gevoel over relaties en over de positie in de gemeente. Daarbij heb ik gebruik gemaakt van stellingen en een schema.

Het interview begint met een korte introductie en een definitieverklaring van betekenisvolle relaties. Daarna volgen een aantal feitelijke en inleidende vragen naar naam, leeftijd, opleidingsniveau en naar de vraag naar de geschiedenis en binding in het dorp. Vervolgens wordt het kernthema betekenisvolle relaties bevraagd en wordt gevraagd te reageren op een stelling. Tot slot wordt nog een meer reflecterende doelvraag gesteld en de vraag naar wat de kerkenraad/gemeente zou kunnen betekenen in de komende jaren.

Na een proefinterview zijn de is de interviewopzet vastgesteld. De interviews duurden gemiddeld een half uur. De reflecterende doelvraag bleek voor de geïnterviewden te moeilijk, en is slechts in een aantal gevallen beantwoord. Zie in bijlage 1 voor de interviewschema's.

5.3 Meelevende gemeenteleden

Het aantal meelevende leden binnen Twijzelerheide/Zwagerbosch beneden de vijftig jaar die werden aangedragen door de kerkenraad was klein, dit bedroegen ca. 3 gezinnen. Twee van deze gezinnen weigerden deel te nemen aan een interview. Daarom is besloten om ook leden boven de 50 jaar te benaderen voor een interview. Uiteindelijk zijn vijf interviews uitgevoerd met zes meelevende leden (waarvan één interview met een echtpaar), van de leeftijden: 2x 58 jaar, 2x 52 jaar, 41 jaar, en 33 jaar. Vier waren vrouwen, twee mannen.

Van de geïnterviewde meelevende leden zijn twee te typeren als traditioneel gebonden en één als sociaal gebonden bewoner, deze drie zijn boven de vijftig jaar. Daarnaast zijn drie van de geïnterviewde leden te typeren als goede bekenden. De traditioneel gebonden en sociaal gebonden leden zijn sociaal sterker georiënteerd op Twijzelerheide.

5.3.1 Aangaan of onderhouden relaties met niet-meelevend leden:

Van de geïnterviewde meelevende leden worden er als relaties in het dorp vooral familie, burens, vrienden en kennissen genoemd, hieronder worden ook relaties met niet-meelevende mensen genoemd of met mensen die elders kerken. Als het gaat om betekenisvolle relaties worden zowel relaties binnen als buiten het dorp besproken dit kunnen burens zijn, familie, vrienden, kennissen en ook collega's. In vier van de vijf interviews kwam een relatie met niet-meelevende mensen naar voren.

Met de stelling: 'Het is nodig dat ik een relatie onderhoud of aanga met niet-meelevende leden of buitenkerkelijken', waren vier meelevende leden het eens en was één het oneens.

Allen staan open voor nieuwe relaties als het op hun pad komt, ook degene die het oneens is met de stelling. De geïnterviewden zoeken niet bewust naar nieuwe relaties. Twee van hen spreken uit dat ze geloof en het uitleven daarvan als drijfveer zien in de relaties die ze tegenkomen of verdiepen. Allen zouden het geloof niet willen opdringen en zien het vooral als helpend als mensen zelf nieuwsgierig worden naar het christelijk geloof. Eén van de geïnterviewden reageerde als volgt:

Eens, maar niet met het doel om te evangeliseren. Meer vanuit bestaande contacten. Geloof dus niet als startpunt, maar vanuit bestaande relatie geloof ter sprake brengen. Als mensen aangeven er niet over te willen praten, zal ik niet verder pushen. Het helpt als de mensen waar je contact mee hebt zelf met vragen komen. Als het op je weg komt ga ik nieuwe contacten niet uit de weg, maar anders vind ik het niet nodig. Dat is niet onze roeping, we hoeven niet op pad te gaan als Jehovagetuige. Maar we staan wel open voor contacten. (Fragment uit interview ML2)

Hieronder een fragmenten uit een interview waaruit het delen van geloof als een belangrijke drijfveer naar voren komt:

Anders gelovigen zijn niks minder dan ons. Iedereen kan leren en accepteren. Daar zou ik wel mee in relatie gaan. Dat mensen weten dat er een God is, is van belang. En dat mensen de waarde van geloof ontdekken en de vreugde die het geeft, maar als ze dat niet willen, moet je je erbij neerleggen, ik push niet. (Fragment uit interview ML5)

5.3.2 Stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties van meelevende leden

- **Ontstaan van relaties tijdens jeugdijaren:** in de jeugdijaren van vele meelevende gemeenteleden zijn veel betekenisvolle relaties ontstaan die er nu nog zijn, dit zijn langdurige relaties: vrienden en vriendinnen van basisschool of voortgezet onderwijs, een hechte jeugdvereniging van de kerk;

Je zat met elkaar op de jeugdvereniging, met een aantal jongens onder elkaar. En op een gegeven moment trek je meer met elkaar op. Je zoekt elkaar zondags op. En op een gegeven moment is het echt zo'n vriendenclubje geworden. Dat is wel uit de kerk ontstaan. Maar ook vanuit de lagere school. (Fragment uit interview ML4)

Eén vriendin is al sinds de kleuterschool. De anderen van de lagere school of van de Mavo. (Fragment uit interview ML4)

We hadden een hele mooie club in de hervormde kerk van Twijzelerheide. Zo'n 20 leden leeftijd vanaf een jaar of 15 al. Zo groot is de club daarna nooit meer geweest. Aanhang is daarbij gekomen. Is erg waardevol geweest. Nu als we weer een reünie hebben is het weer erg eigen. Wel bijzonder. (Fragment uit interview ML3)

- **Het delen van interesses:** Hobby's zoals muziek, sport of dezelfde vakantiebestemming is in veel gevallen ook aanleiding om betekenisvolle relaties aan te gaan of te onderhouden;

En haar man is bij de vrijwillige brandweer, en daar zijn het veel christenen. Dus die zitten bij een mannengroep en zo wordt hij daar ook wel weer in opgenomen. (Fragment uit interview ML1)

- **Via de kinderen:** Als kinderen van dezelfde leeftijd op dezelfde school of sportvereniging zitten is dit ook een stimulans voor de ouders om met elkaar op te trekken en een betekenisvolle relatie aan te gaan;

Eerst ging het niet over geloof, pas later. Eerst via de kinderen. Maar wel nieuwsgierig: 'wat doen jullie 's zondags?' Wij gaan naar de kerk. Zij gingen naar de Jumbo. Ik zei, zo ben ik niet opgevoed. Dat is voor jullie, maar dat zou ik niet zo doen. En toen wilden zij ook wel eens mee naar de kerk, maar zij vonden onze kerk te strak. Heel streng. Dus ik een keer naar hen (Baptistengemeente), dat is een hele andere happening daar. (Fragment uit interview ML5)

En mede door contact met ds. Bos denk ik, kwamen het gezin van mijn dochter wel eens bij ons in de kerk. Toen speelde hun dochter wel eens met de kinderen van ds. Bos. En toen op een gegeven moment zijn ze een aantal keren naar de PKN geweest in de Westereen, toen had ze zoiets van 'wat mis ik eigenlijk wat'. En haar dochter vindt het mooi. En nu gaan ze geregeld naar de kerk daar, vast 3 van de 4 zondagen gaan ze daar naartoe. (Fragment uit interview ML1)

- **Nieuwsgierigheid naar geloof:** Als niet-meelevende mensen nieuwsgierig zijn naar het geloof is het voor meelevende leden een stimulans om contact aan te gaan. Meelevende leden zoeken ook eerder contact met mensen die positief tegenover geloof staan dan felle tegenstanders;

Ja als iemand echt een tegenstander is, heb ik daar liever geen contact mee. Die confrontatie vind ik moeilijk, ga ik het liefst uit de weg. Ik weet van mezelf dat ik daar niet heel sterk in ben. Maar als iemand ervoor open staat, dan is het gemakkelijker om er over te beginnen. (Fragment uit interview ML4)

- **Een formele rol of functie binnen de kerk:** Dit geeft mensen een verantwoordelijkheid en taak om relaties te onderhouden: onderlinge relaties in de kerkenraad, relaties in de gemeente door bezoekerwerk (pastoraal/diaconaal), Bijbelstudiegroepen (leiden of deelnemen), als taakgroep de relatie onderling (koster/schoonmaker/tuinonderhoud).

Nog een vrouw die ken ik ook wel goed van mijn tijd als wijkassistent. Die bel ik af en toe op als ik op mijn kleinkinderen moet passen. Dan nodig ik haar uit. Op die manier houd ik dan wat lijntjes aan. (Fragment uit interview ML1)

Toen ik in de kerkenraad zat deden we huisbezoek. Dan krijg je een heel ander contact met mensen. Ik ben er al 15 jaar uit. Maar dat verwatert dan wel weer, maar als je dat doet, krijg je een heel ander contact. Ik mis het huisbezoek hier. Je had het daar over dingen, misschien eerst oer koetjes en kalfjes. Maar het had toch een impact. Zoals met een

ouderling die hier kwam, hij was eerst rustig en iets zenuwachtig, maar je hebt contact. En het contact is er nog steeds.(Fragment uit interview ML2)

In een interview vertelt iemand hoe Ds. Dee ervoor zorgde dat haar vader meelevend kerklid werd door een huisbezoek van ds. Dee:

En mijn vader, mijn vader! Die is ook door ds. Dee naar de kerk gegaan, terwijl hij daarvoor nooit in de kerk kwam. Wel gelovig opgevoed, maar hij kwam er nooit. Mijn moeder ging altijd alleen. Nu gaat hij nog steeds, door dominee Dee. Dus dat is wel belangrijk. (Fragment uit interview ML3)

- **Een christelijke levenshouding:** Meelevende leden zien een christelijke levenshouding als stimulans om nabij te zijn bij mensen en relaties aan te gaan of te onderhouden. Soms vraagt dit om een geloofsstap, durf. Een christelijke levenshouding kan ook nederig zijn, het niet beter willen weten dan niet-gelovigen.

Gewoon even vragen aan iemand: Hoe gaat het met jou? En daar dan even op doorvragen. Elk mens wil aandacht. En dat moeten we ook uit ons geloof doen.(Fragment uit interview ML1)

Afgelopen zomer had ik het met een buurvrouw. Daar heb ik niet heel veel contact mee. Maar ze was ziek en we hadden peren over. Ik denk die breng ik naar buurvrouw. Ik had er een kaartje op gezet: 'lekker opeten', zonder afzender. Ze is ook alleen, haar man is overleden. Ze vond het zo mooi, dat voel je gewoon. Dat kan nooit meer stuk. Dat durfde ik anders nooit, maar ik dacht: 'gewoon doen!' (Fragment uit interview ML3)

Je hoeft je niks te verbeelden. Mensen hebben elkaar nodig. Vanuit je geloof mag je geen onderscheid maken. En dat doe je wel. Je gaat met de ene wel om en met de andere niet. Dat zou niet moeten. Je zou geen onderscheid moeten maken.(Fragment uit interview ML1)

- **Vanuit het eigen beroep:** Het beroep van mensen brengt mee dat er betekenisvolle relaties ontstaan met klanten/cliënten en collega's. Iemand met een eigen onderneming in het dorp heeft relaties met klanten in en buiten het dorp. Een bouwvakker die jarenlang met dezelfde collega werkt heeft daarmee een goede verstandhouding.

Eén geïnterviewde heeft een bakkerij in het dorp, dit zorgt voor vele contacten. De bakker staat midden in het dorp. Hij is bewogen met zijn klanten zo blijkt uit het volgende fragment:

Oh ja, dan nemen we daar tijd voor, en dan staan we ook wel eens te janken met mensen in de bakkerij als het heftig wordt. (Interviewfragment)

- **Drijfveer om geloof te delen:**

Zij zit wel eens ergens mee, dan wijs ik haar op de Bijbel. Daar staat zoveel in waar je wat aan kan hebben. (Fragment uit interview ML3)

In relaties mag je ook durf tonen, bijvoorbeeld zeggen dat je voor iemand bidt:
Dat diegene later zei: dat vond ik zo mooi, voelde ik me niks, werd er ook nog voor me gebeden. (Fragment uit interview ML1)

- **Nog een lijntje met de kerk:** een aantal niet-meelevenden heeft nog een band met kerk en of geloof: Al zijn ze niet meer lid, ze voelen zich nog hervormd, oppervlakkig geloven ze, maar ze willen niet gevoed worden.

Een paar fragmenten van een geïnterviewde over haar kennissen:
Ze vertelt wel dat ze hervormd is en dat ze dat ten diepste gebleven is, maar niet dat ze daar verder iets mee wil doen. (Fragment uit interview ML1)

Ze willen wel geloven, maar niet gevoed worden door naar de kerk te gaan. Dat wil er bij hen niet in. Geloven, dan is het goed. Ze bidden wel en hebben ook de kinderen naar een christelijke school gehad. (Fragment uit interview ML1)

5.3.3 Negatieve associaties van meelevende leden over de gemeente

Een aantal meelevende leden spreekt hun ongenoegen uit over hoe er in de gemeente met elkaar is omgegaan in de afgelopen jaren. Het gevolg hiervan is dat mensen een negatief beeld van de kerk hebben, of emotioneel zijn geraakt door wat mensen in de gemeente elkaar hebben aangedaan. Oorzaken die worden genoemd zijn: Misbruik van machtsposities in de gemeente, een dominee die niet fijngevoelig heeft gehandeld, de gemeente die niet mee gaat met de tijd, dat veel contact vanuit de kerk vooral gaat om het inzamelen van geld.

We hebben een hele heftige tijd gehad met de hervormde gemeente, dat doet zeer. Hoe ze onder elkaar doen, daar kan ik me niet bij. (Fragment uit interview ML2)

De samenwerking (met de gereformeerde kerk) heeft bijna op nul gestaan, het is nu weer wat positiever. Het is heel jammer dat dat niet helemaal kan. Het komt ook door degenen die altijd vooraan gestaan hebben. Zij hielden dat tegen. Ik heb in het verleden wel eens geopperd dat we veel meer samen moeten werken. (Fragment uit interview ML2)

De KR moet veel meer open met de dingen omgaan. Niet opsluiten in de kerkenraad, maar ook besluiten delen met de gemeente. Meer het gesprek zoeken met de gemeente. Er worden veel dingen besloten, maar wij horen nooit wat. Het is altijd zo'n gesloten circuit. We zijn wel lid, maar we horen nooit wat. (Fragment uit interview ML2)

'Dan ga ik wel eens naar een andere kerk zodat ik het goed kan beleven', zeggen ze, 'Want als ik daar naar de kerk ga, zijn er zoveel mensen die me wat aangedaan hebben, dat weerhoudt mij ervan om daar te zitten.' (Fragment uit interview ML1)

We lopen hier gewoon jaren achter. We hadden het er vorige week nog over. Net of gaan we terug in de tijd. Al gaan we er iets op vooruit met de nieuwe bundel. (Fragment uit interview ML4)

Ik weet nog toen we hier net kwamen wonen. Toen was het verschrikkelijk, bij elk kerkblaadje zat een envelop en moesten we telkens geld schuiven. Terwijl we van de

gereformeerde kerk een leuk welkomstkaartje kregen, dat was een gezellig praatje. Terwijl het eerste wat we van de hervormde kerk kregen een envelop van de vrijwillige bijdrage was. Dat is wel een beeld dat je krijgt. (Fragment uit interview ML4)

Dan vraagt ze mij: 'ga jij nog elke zondag twee keer naar de kerk? Verschrikkelijk, dat zou ik niet meer kunnen...' (Fragment uit interview ML1)

Nee, moeten vind ik zo'n raar woord. Wij moesten vroeger. Dat is zo raar 'moeten'. Mijn man zei altijd: 'poepen en pissen moeten we, het andere mag', maar met mijn dochter vind ik dat lastig, ik zou zo graag willen dat ze 's zondags mee ging naar de kerk. Maar ze wil niet. Zo nu en dan moet ze. (Fragment uit interview ML5)

5.3.4 Tips voor de kerkenraad van meelevende leden:

- Een meer open houding aannemen, zowel richting de samenleving als een stuk transparantie richting de gemeente;
- Prediking aan laten sluiten bij levenspraktijk;
- Mensen weer thuis opzoeken, ook jonge gezinnen en onderlinge ontmoetingen organiseren;
- De gemeenteleden betrekken in het beleid, dat houdt in hen mee laten denken, activiteiten van het winterseizoen afstemmen met beleidsdoelen en het leren en toerusten in de gemeente daarop afstemmen.

5.4 Niet-meelevende gemeenteleden

Vanuit het ledenbestand van de hervormde gemeente is vanuit de ledenlijst een selectie gemaakt van een aantal leden welke de kerkenraad aanmerkt als niet-meelevende leden. Omdat het onderzoek gericht is op de groep onder de 50 jaar is een selectie gemaakt van leden die tussen de 18 en 50 jaar zijn en zelfstandig wonen. De geïnterviewden betreffen hier 4 mannen, van 26, 33, 42 en 48 jaar en één vrouw van 30 jaar. Alle geïnterviewden wonen samen met een partner, al dan niet getrouwd. Van twee van hen is de partner niet lid van de gemeente. Twee van de geïnterviewden die op de ledenlijst van september 2016 staan, hadden zich reeds uitgeschreven toen ik hen benaderde voor een interview. Ondanks dat waren zij bereid geïnterviewd te worden.

Van de niet-meelevende leden zijn twee te typeren als traditioneel gebonden bewoners, één als sociaal gebonden en twee als sociale rustzoekers. Vier van hen wonen al sinds hun geboorte in Twijzelerheide of Zwagerbosch, en één sinds 12 jaar.

De relaties in het dorp die niet-meelevende leden noemen zijn die met burens, familie, vrienden, kennissen. Allen hebben zij wel een relatie met een meelevend lid van de hervormde gemeente. Als het gaat om betekenisvolle relaties komen in de gesprekken vooral de relaties met familie, vrienden, collega's en cliënten naar voren. Alle noemen dat de relaties die zij hebben met meelevende leden van de hervormde gemeente goed. Wat opvalt is dat vooral veel van de niet-meelevenden vrienden hebben in Twijzelerheide.

5.4.1 Positie van niet-meelevenden ten opzichte van de hervormde gemeente

Aan al de geïnterviewden werd gevraagd wat hun positie was ten opzichte van de hervormde gemeente. Zij moesten daarbij kiezen tussen: meelevend, belangstellend en deels meelevend, belangstellend maar weinig meelevend, niet meelevend en ook geen belangstelling, en afkerend. Eén van de geïnterviewden beschouwt zichzelf als meelevend, twee als belangstellend maar weinig

meelevend, één positioneert zichzelf tussen belangstellend maar weinig meelevend en Niet meelevend en geen belangstelling in en één is niet meelevend en ook geen belangstelling.

Dat vind ik moeilijk. Qua geloof is er niks veranderd. Maar qua positie ten opzichte van de hervormde gemeente wel. Als ze me vragen, help ik nog wel zo nu en dan. Ik was meelevend, maar waar ik nu sta. Ik denk belangstellend, maar weinig meelevend. Ik kom er eigenlijk nooit meer. (Fragment uit interview NML4)

Daarna werd hun gevraagd om te reageren op de stelling: Ik voel me uitgenodigd en uitgedaagd om mee te doen met de gemeenschap van gelovigen.

De drie niet-meelevenden die zich nog enigszins meelevend voelen al is het weinig, zijn het met deze stelling eens. De twee die zich niet meelevend voelen, zijn het hiermee oneens.

Waarom een aantal van de enigszins meelelevenden zich toch uitgenodigd of uitgedaagd voelen:

- De uitnodiging klinkt elke week van de kansel, maar ook de uitnodigingen om deel te nemen aan de activiteiten binnen de gemeente;
- Eén iemand is het eens met de stelling, ook als het slecht gaat, maar vindt het moeilijk om wat er in het verleden gebeurd is, dat heeft veel energie en ergernis gekost, dat zou hij niet opnieuw willen;
- Een ander hoort via haar familie nog wel eens wat van de kerk, dat vindt ze interessant. Verder heeft ze goede ervaringen met een predikant die betrokken was toen ze ziek was, dat vond ze uitnodigend en uitdagend.

Redenen waarom men zich niet uitgedaagd of uitgenodigd voelen:

- Twijfels bij het geloof door gebeurtenissen in je leven en daarom ook uit laten schrijven zodat hij mensen die langskwamen van de kerk niet behoefde teleur te stellen en hij hen niet meer tot last zou zijn;

Ik zou niet meegaan naar de kerk als ze me nu uitnodigen, want het is nu mijn keuze die ik gemaakt heb. En ik heb er lang genoeg over na gedacht. Na zoveel jaar heb ik uiteindelijk de stekker er uitgetrokken zeg maar. (Fragment uit interview NML1)

- Weinig binding ervaren met de gemeenschap: daardoor weinig behoefte om de kerk te bezoeken, met een collega ervaar je meer binding.
- Na de uitschrijving heeft MM daarna niks van de gemeente gehoord. Niet dat MM dat verwachtte, maar toch, ze hadden op hun minst een telefoontje kunne plegen wat er aan de hand is.

Nee ook niet, maar nu we het er toch zo over hebben, er had op z'n minst een telefoontje achteraan gekund van: 'wat is er aan de hand? Waarom hebben jullie je uitgeschreven?' (Fragment uit interview NML5)

5.4.2 Stimulerende factoren voor een betekenisvolle relatie met meelevende leden

Vanuit de interviews met niet-meelevenden komen de volgende stimulerende factoren naar voren:

- **School of sport van de kinderen:** Daar ontstaat een band met ouders van klasgenoten, sommige van hen zijn betrokken bij de gereformeerde kerk in het dorp.

Via school en andere ouders krijgt een geïnterviewde wel eens een uitnodiging van de kinderkerk welke vanuit de gereformeerde kerk wordt georganiseerd: *Ik breng de kinderen wel eens naar de kinderkerk een keer in de zoveel tijd, knutselen, daarna nog in de kerk, dat vinden ze ook heel leuk hoor. Ze krijgen het wel wat mee.* (Fragment uit interview NML5)

- **Familie:** Via ouders die meer betrokken zijn bij de hervormde gemeente;

Mijn ouders gaan wel heen, daar hoor ik nog wel eens iets van en dat vind ik wel interessant hoor.. (Fragment uit interview NML5)

- **Vrienden:** contacten via vrienden met ouders die betrokken zijn bij de gemeente, of vrienden van reeds overleden ouders waar nog zo nu en dan contact mee is;

Dat zijn meer de ouders van vrienden waar ik vroeger bij was die ik nog ken. Als ik die tegenkom dan heb ik wel een praatje. Maar het is niet zo dat we bij elkaar op de koffie komen.(Fragment uit interview NML2)

Maar als mensen waar ik vroeger iets mee had komen, zoals B en G, daar kan ik heel gezellig mee praten. Via hen ben ik ook aan je nummer gekomen. Maar dat is ook omdat ik daar vroeger ook veel kwam, en omdat zij veel contact met mijn moeder hadden. Maar voor de rest nee, heb ik ook niet meer iets van iemand vernomen ook.(Fragment uit interview NML2)

- **Vanuit werk:** iets voor elkaar kunnen betekenen, vooral geloof uitleven, maar ook gesprekken met cliënten in zorgcentra kunnen inspirerend zijn voor het verzorgende personeel.

Het is ook wel zo dat een bewoner die vertelde dat haar man overleed dat ze het niet meer zag zitten. 'hoe moet ik het hebben?' En opeens, zoals zij het vertelde zag ze Jezus die haar zei: 'je moet doorzetten, het komt goed, treur niet.' En ze vertelde: 'dat heeft mij de ogen open gedaan, en ik ging door.' Dat vind ik gewoon interessant zo iets. En dat is niet een keer dat ze zo iets vertelt, maar vaker, dus dat is gewoon waar. (Fragment uit interview NML5)

Op it wurk prate we ek oer fan alles en nog wat. Du bist de hiele dei meiïnoar oan it wurk, dus dan komt alles wol fan alles wol oan bod. Dus dan hast altyd wol ergens wêrst dy úterje kinst. (Fragment uit interview NML3)

- **Levenshouding van betrokken gemeenteleden of predikant:** zij zijn een luisterend oor en zien naar hun naaste om, respecteren van een andere mening;

Mijn vader is gestorven toen ik tien jaar oud was, en X is altijd wat mijn tweede vader geworden. Daar kwam ik altijd en die was er ook altijd voor mij. Ik ben bij hem opgegroeid grotendeels. Daar is een hele hechte band ontstaan.(Fragment uit interview)

Ik heb de ziekte van pfeiffer gehad, ik denk dat ik wel zes kaarten heb gekregen in een maand tijd van ds. Dubbeldam. Dus daarin was hij heel betrokken. Maar daar moet je tegen kunnen, de een vindt dat te veel, de ander vindt dat goed. (Fragment uit interview NML5)

- **Sterke loyaliteit aan de gemeente:** Bij een van de geïnterviewden merk ik een sterke binding en loyaliteit aan de gemeente ondanks een mindere mate van betrokkenheid bij de gemeente.

Ik denk dat er teveel gebeurt is, dat ik die negatieve energie niet weer zo wil. Na wat ik allemaal meegemaakt heb... Het kan wel zijn dat ik als het er straks weer wat anders voor staat dan wel weer heel betrokken ben. (Fragment uit interview NML4)

Privé heb ik meer een band met de gereformeerden. Met mensen van mijn generatie heb ik meer een band met hen en minder met de hervormden. (Fragment uit interview NML4)

Maar lid worden van de gereformeerde kerk gaat hem toch te ver:

Ja, maar ik wil mijn eigen kerk niet voorbij fietsen, nee. (Fragment uit interview NML4)

- **Eerdere betrokkenheid** bij de gemeente, goede contacten overgehouden, jeugdperiode in de kerk als positief ervaren.

Eén van de geïnterviewde niet-meelevenden vertelt over zijn geschiedenis met de gemeente. Waarin veel positieve ervaringen naar boven komen: in het bestuur van het jeugdwerk, goede samenwerking met de gereformeerde kerk.

5.4.3 Niet-meelevenden over partijvorming/conflict

Bij de meelevenenden waren er reacties over onenigheid in de gemeente, dit kwam ook naar voren in twee interviews met niet-meelevenden ouder dan 40: bij één impliciet en bij een andere nadrukkelijk. Bij de interviews met de jongere niet-meelevenden kwam dit niet naar voren.

In onderstaande reactie van een geïnterviewde vind ik dit impliciet naar voren komen:

Wij zijn wel bij meelevend, maar het is niet zo dat ik me overal druk over maak. Die zijn er ook wel, omdat ze overal inzitten, maken ze zich ook meer druk. Dat heb ik niet. Ik ben wel meelevend, maar ik maak me niet overal druk over. (Fragment uit interview NML3)

Bij het interview met iemand anders kwam de ervaren partijvorming en conflicten heftiger naar voren. Deze geïnterviewde beschrijft een soort van strijd die hij ervoer tussen de hervormde gemeente en de gereformeerde kerk bij het gezamenlijk organiseren van het jeugdwerk:

Er is een strijd gaande tussen hervormd en gereformeerd. Ze willen allemaal wel met elkaar, maar toch is er een strijd. Bepaalde machtsposities. De hervormden zeggen de gereformeerden flikken ons dit allemaal, en andersom wordt ook beweerd. En dat gaat maar door. (Fragment uit interview NML4)

Ook toen deze geïnterviewde minder betrokken raakte bij de gemeente ervoer hij nog de strijd. De houding van de KR in die tijd werd als arrogant en bureaucratisch ervaren. Als er plannen waren en energie was om vooruit te gaan, werd dat afgeremd. Elke verandering werd tegengehouden.

Samengevat worden de volgende belemmeringen gevonden in de gemeente:

- Strijd ervaren tussen hervormd en gereformeerd;
- Machtsposities en –strijd in de kerkenraad ervaren;
- Niet willen veranderen;

- Visieverschil over al dan niet samenwerken met de gereformeerden;

5.4.4 Remmende factoren voor betekenisvolle relaties met meelevende leden of de kerk

In de gesprekken met niet-meelevenden komen een aantal remmende factoren naar voren. Hieronder een opsomming met bijpassende citaten waarin dit naar voren komt:

- **Gebrek aan binding ervaren** binnen de hervormde gemeente: groot leeftijdsverschil, geen klik met andere mensen of met de predikant;

Ds. Dubbeldam, dat was niet een van mijn favorieten. Daar heb ik sowieso geen klik mee gehad. Dat was zeker geen motiverende factor. Dat was meer een afkerende factor voor mij. (Fragment uit interview NML2)

Nee, het leeftijdsverschil was heel groot. Dat weet jij ook. Dat verschil is er altijd geweest, toen ook al... En met de gemeenschap was het wel hoi en doe als je ze tegenkomt, maar ik heb nooit in die zin een binding gehad. (Fragment uit interview NML2)

Een ander zou met een collega eerder dingen kunnen bespreken dan met iemand uit de kerk:

In de kerk zit je wel naast elkaar, maar ga je niet alles vertellen, die mensen zie je anders ook niet. (Fragment uit interview NML3)

- **Mensen die pushen** om bij de kerk betrokken te blijven;

Van mijn moeder moesten we wel drie keer mee naar de kerk, dus hier en daarna 's avonds nog ergens anders en dat was verplicht. Toen na verloop van tijd kwam de boodschap niet meer binnen, het voelt niet meer goed, je ligt als het ware gewoon te slapen, dat is ook asociaal. Dan moet je zeggen, ik laat het even voor wat het is nu. (Fragment uit interview NML1)

- **Druk leven, kerk heeft geen prioriteit.**

Maar door het drukke leven is het zo gekomen, het ene weekend werk ik, het andere weekend werkt mijn parnter, of beiden in hetzelfde weekend. Het is niet dat je niet gelooft, maar het is wel de vrije tijd die je dan hebt met de kinderen... (Fragment uit interview NML5)

- **Verschil in geloofsbeleving;**

Mijn partner is van huis uit katholiek, dus die heeft er sowieso niet heel veel mee. Laten we het daar maar op houden. Hij gelooft wel, maar dat is ook zo van: 'het is goed'. (Fragment uit interview)

Nee, nee, zoals ik zei, wij geloven op onze eigen manier. (Fragment uit interview NML5)

Het geloof voor één van de geïnterviewden vooral te maken hoe hij met mensen omgaat:

In je doen en laten, daar heeft het mee te maken. Het heeft met respect en omgang met mensen te maken. In die zin heeft geloof te maken met hoe je omgaat met mensen om je heen. Daar zit veel in. Uh, ja in die zin dat ik geloof dat er wat is, maar niet in die zin dat ik daar met anderen over moet praten ofzo. (Fragment uit interview NML2)

Ja, mijn vrouw is niet christelijk opgevoed, maar die hecht wel waarde aan de zelfde waarden en normen en omgangsvormen met elkaar. En wat wil je dat je kinderen doen? We hebben ze wel gewoon naar de christelijke basisschool bijvoorbeeld, daar hechten we wel waarde aan, dat ze dat soort dingen meekrijgen. (Fragment uit interview NML2)

- **De kerk wordt te streng ervaren:** verschil zondag en maandag is groot, mensen zouden meer in de gemeenschap mogen staan, eventuele belijdenis voelt als test voor de KR;

Waarom kan ik door de week wel met iemand opschieten, maar zondags niet? Als het om de kerk gaat, waarom moet je denken dan opeens anders zijn? In je privéleven of werk ben je vooruitstrevend, maar als het om het kerkenwerk gaat trappen ze op de rem. (Fragment uit interview NML4)

Ik denk dat als je de mensen in Twijzelerheide zou vragen te kiezen voor een kerk, gelovig of ongelovig, dat ze dan zouden kiezen voor de gereformeerde kerk. Omdat hun predikant toen wat meer in de gemeenschap stond. Hij kwam bij het voetbalveld en dronk een glaasje bier. Voor de mensen in de kerk zou het niet verkeerd zijn ook wat in die gedachte te gaan zitten. Dat ze de oogkleppen afdoen zeg maar. (Fragment uit interview NML2)

Ik denk dat toen de kerk wat zwaarder was dan ik was, maar goed, de kerk staat in eigen dorp en de mensen ken je allemaal goed, dus dan stap je daar overheen. Dan denk je: Met elkaar kom je verder dan alleen. Dus toen hebben die predikant een tijdje gehad en dat boterde niet altijd. Maar goed, we gingen ook niet voor de dominee naar de kerk. (Fragment uit interview NML4)

Belijdenis doen is een drempel, niet voor de Heere, maar voor de mensen, één van de geïnterviewden heeft een aantal malen belijdeniscatechese gedaan, maar deed geen openbare belijdenis:

Ik kreeg altijd het idee dat ik een bepaalde test af moest leggen voor de kerkenraad, je krijgt nog net geen voldoende, maar je moet er wel doorheen, me mag geen een keer missen. (Fragment uit interview NML4)

5.4.5 Pastorale moeite van niet meeleven

In verschillende gesprekken komen zaken naar voren die een behoorlijke impact hebben op de levens van mensen. Hieronder noem ik een aantal zaken die naar voren kwam in de gesprekken:

- **Ervaren van twijfel**, daardoor voelen mensen zich niet thuis in de kerk en bij geloof;

...maar er is mijn leven heel veel gebeurd, en dan krijg je je twijfels er heel erg bij. Ik zal niet zeggen dat ik nooit weer kom, maar momenteel niet. (Fragment uit interview NML1)

- **Langdurige ziekte**, dit versterkt mogelijk de moeite met het geloof in God;
- **Jong moeten missen van ouder**, dit heeft een flinke impact op het leven;

Ja, mijn vader is gestorven toen ik tien jaar oud was (Fragment uit een interview)

Ja, er is heel veel gebeurd in de tijd dat mijn vader is overleden, maar daar wil ik het nu ook niet over hebben. Er zijn veel dingen gebeurd die ik mijn familie heel kwalijk genomen heb.

Zij had dat toen niet zo in de gaten had, maar nu pas achter gekomen is. (Fragment uit een interview)

Ja, mijn vader is overleden toen hij 47 was, toen was ik 16. En mijn moeder is ook nog niet lang geleden overleden. Dus beide ouders waren nog jong... (Fragment uit een interview)

- **Conflict in familie**, dit geeft onderlinge afstand, maar ook moeite met de manier van uitleven van geloof onder elkaar en dus afstand tot het geloof;

Iemand vertelt dat hij een tijd lang geen contact heeft gehad met zijn moeder omdat ze hem de deur wees toen hij nog langer weigerde naar de kerk te gaan.

- **Angst voor de dood**, nadenken over de zin van het leven en angsten in het leven;

Tuurlijk heb ik het er wel eens over, dat is meer de dood enzo, daar heb ik het wel eens over met de mensen. Als ik daar aan denk zou ik erg bang zijn, als je denkt 'ik ga nu dood'. (Fragment uit interview NML5)

- **Pastorale ontactisch handelen**, in de pastorale arbeid in de gemeente hebben mensen pijn ervaren;

Nadat X zijn vader is overleden komt hij praktisch niet meer in de kerk. De begeleiding vooraf aan de begrafenis was goed en waardevol. Maar de preek deed was pijnlijk en teleurstellend:

De preek was teleurstellend in de zin van: Doordat wij zondig zijn, was mijn vader ziek. Zo vertelde hij dat in z'n preek. Dat heeft me erg veel pijn gedaan...

... dat is even de druppel geweest, en dan denk ik, als wij als gemeente er zo instaan. Dan kan ik daar niet meer achter staan. (Fragmenten uit een interview)

- **Mensen beschadigd door machtsposities**, door gezagsposities te misbruiken zijn mensen teleurgesteld geraakt en pijn gedaan in de gemeente.

Als ik er af en toe ben is dat wel goed, maar er is teveel kapotgegaan. De gemeente is wel weer aan het opbouwen, maar de laatste jaren is er teveel kapotgegaan, te veel machtsposities, mensen kapotgemaakt, mensen beschadigd, dominee beschadigd, daar voel ik me niet helemaal meer thuis. (Fragmenten uit een interview)

5.5 Conclusie en samenvatting meelevend en niet meelevend

In dit hoofdstuk heb ik antwoord gegeven op deelvraag 3 en 4 van mijn onderzoek.

Deelvraag 3: Welke factoren hebben een stimulerend effect voor betrokken leden om betekenisvolle relaties aan te gaan met niet meelevende mensen?

Deelvraag 4: Welke factoren hebben een stimulerend effect voor niet of minder meelevende leden om betekenisvolle relaties aan te gaan met betrokken leden van de hervormde gemeente?

Als ik deze vragen bij elkaar voeg en met elkaar vergelijk zijn er een aantal zaken waar ik conclusies over kan trekken, dit zijn:

- De sociale oriëntatie van meelevende leden ten opzichte van niet-meelevende leden;
- Stimulerende factoren voor de onderlinge binding van beide groepen;
- Remmende factoren die ik aantref in onderlinge binding;
- De partijvorming in de gemeente die wordt ervaren;

- Pastorale vraag die er is bij niet-meelevenden;

5.5.1 Sociale oriëntatie op Twijzelerheide en op de hervormde gemeente

Bij zowel de meelevende gemeenteleden als bij de niet-meelevende gemeenteleden zijn er traditioneel gebonden dorpsbewoners. Hier kan niet direct een relatie gelegd worden dat traditioneel gebonden of sociaal gebonden dorpsbewoners ook automatisch meelevende gemeenteleden zijn.

Een aantal zaken vallen wel op:

- Niet-meelevende mensen lijken sociaal gezien sterker op het dorp te zijn georiënteerd dan meelevende leden, zie tabel 5-1;
- Autochtone dorpsbewoners lijken minder betrokken te zijn op de hervormde gemeente: Vier van de vijf niet-meelevende mensen wonen al hun hele leven in Twijzelerheide, tegenover één van de vijf meelevende leden;
- Autochtone dorpsbewoners die ook betrokken zijn (geweest) bij de gemeente hebben een uitgebreid netwerk, ze weten veel van wat er zich afgespeeld heeft in en buiten de gemeente;
- Niet-meelevende mensen zijn bereidwilliger om deel te nemen aan een interview dan meelevende leden. Bij het benaderen van meelevende leden weigerden twee van de benaderde mensen om deel te nemen. Van de niet-meelevende mensen waren er twee die de afspraak voor een interview uitstelden en niet afstelden, dus wel de tijd wilden nemen.

Sociale oriëntatie	Meelevende leden	Niet-meelevende mensen
Binnen het dorp	1	2
Buiten het dorp	2	1
Even veel binnen als buiten het dorp	2	2

Tabel 5-1 Sociale oriëntatie van geïnterviewden

5.5.2 Stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties

Betekenisvolle relaties ontstaan op vele plaatsen in de samenleving. Op basis met gesprekken met vertegenwoordigers van beide groepen vind ik de volgende 'stimulerende factoren' voor het ontstaan van betekenisvolle relaties:

- Vrienden/kennissen: de oorsprong van betekenisvolle vriendschappen ligt veelal bij school, via de jeugdgroep van de kerk;
- Beroep:
 - Eigen bedrijf en bedrijvigheid in het dorp zorgt voor relaties met mensen in het dorp (klanten, werknemers, vrijwilligers);
 - Beroep in de zorg, relatie collega's en cliënten;
 - Werk in de bouw: vaste maat als collega;
 - Werk op kantoor: vooral met collega's en met klanten vaak op afstand;
- Nevenfuncties in de gemeenschap: Via nevenfuncties ontstaan goede betekenisvolle relaties.
 - Interkerkelijk (bijv. plattelandsvrouwen);
 - Bestuursfunctie via bedrijfssector of politiek;
 - Dorpsverenigingen: middenstand, feestcommissie, EHBO;
- Via kinderen die dezelfde leeftijd hebben en bij elkaar in de klas zitten;
- Buren: het bij elkaar op de buurt wonen draagt bij aan het ontstaan van een betekenisvolle relatie;
- Het delen van interesses en hobby's;
- Familie: Over het algemeen beschouwd iedereen zijn/haar familie als een betekenisvolle relatie.

Dit zijn directe contacten en relaties. Er spreekt vooral uit dat mensen in de relaties elkaar vaak ontmoeten in een vast patroon en dat er een continuïteit in zit. Dit patroon is vaak van buiten ontstaan en wordt dan vrijwillig voortgezet. Regelmatige ontmoetingen op school monden uit in het regelmatig afspreken. Een collega wordt een keer thuis uitgenodigd.

Als ik meer kijk naar bevorderende factoren tussen meelevende leden en niet-meelevenden komen nog de volgende factoren naar voren:

- Nieuwsgierigheid naar geloof: het helpt als niet-meelevenden levensvragen hebben of vragen over het geloof. Als meelevenden dat weten, zijn ze meer open in de relatie.
- Een formele rol of functie binnen de kerk: Rol in de kerk: ambt, wijk-assistent, deelname aan Bijbelstudie, kerkgang: Geeft uitdaging en commitment, maakt mensen deel van een groep en betreft niet-meelevenden door ze te bezoeken of uit te nodigen, daarnaast ervaren meelevende leden dat ze geestelijk gevoed worden door hun betrokkenheid bij de gemeente. De activiteit van de gemeente draagt ook bij aan het vormen van groepen, zoals in het jeugdwerk;
- Een christelijke levenshouding: Vanuit het omzien naar elkaar, ontstaan contacten en relaties;
- Drijfveer om geloof te delen;
- Nog een lijntje met de kerk, sterke loyaliteit aan de gemeente.

Bovenstaande factoren getuigen van een open houding, een wil om de ander te ontmoeten, maar tegelijk ook een commitment. Zowel houding en commitment kunnen van beide groepen komen: meelevende en niet-meelevenden.

5.5.3 Remmende factoren

Remmende factoren die werden gevonden waren de volgende:

- Gebrek aan binding ervaren;
- Druk leven, kerk heeft geen prioriteit en geloven is persoonlijk;
- Er is pastoraal ontactisch gehandeld, dit heeft mensen geraakt: Sommige mensen voelen zich teveel gepusht, anderen voelen zich niet begrepen of missen medeleven vanuit de gemeente;
- Verschil in geloofsbeleving: Een aantal niet-meelevenden heeft een niet-kerkelijk opgevoede partner, een partner die is opgevoed in een andere traditie. Daarnaast vinden een aantal niet-meelevenden dat ze geloof goed kunnen uitleven zonder naar de kerk te gaan;
- Post en contact vanuit de gemeente is om geld binnen te halen;
- Ervaren de kerk 'te strak', te veel 'moeten' en ouderwets.

Bovenstaande factoren remmen onderlinge ontmoeting af, het zijn negatieve ontmoetingen en ervaringen die een meer gesloten houding veroorzaken.

5.5.4 Partijvorming en conflict in de gemeente

Een aantal geïnterviewden uit ongenoegen over de onderlinge omgang in de gemeente. Deze is volgens hen niet christelijk te noemen. Dit is de mogelijke oorzaak dat een aantal benaderde meelevende gemeenteleden weigerden om deel te nemen aan het interview. Door zowel meelevende als een niet meelevend lid wordt partijvorming ervaren:

- Strijd tussen hervormd en gereformeerd;
- Machtsposities en onderlinge machtsstrijd in gemeente en kerkenraad;
- Niet open communiceren over besluiten van de kerkenraad;
- Visie verschil over samenwerking met gereformeerde kerk.

5.5.5 Pastoraat onder niet-meelevenden

Meelevenden adviseerden de kerkenraad om de mensen op te zoeken, de onderlinge ontmoeting te stimuleren. Wat me opviel bij het interviewen van niet-meelevende leden was dat er bij de gesprekken toch pastorale situaties en levensvragen naar voren kwamen. Situaties waar geloof troost en houvast kan bieden, de hervormde gemeente zou dit kunnen faciliteren. Een opsomming van de situaties die ik tegenkwam:

- Ervaart twijfels en voelt zich momenteel niet thuis bij geloof;
- Langdurig ziekzijn;
- Jong moeten missen van ouder;
- Conflict in familie;
- Angst voor de dood;
- Pastorale ontactisch handelen;
- Mensen beschadigd door misbruiken van machtsposities.

5.5.6 Conclusie vanuit de praktijk

In deze laatste paragraaf over het uitgevoerde praktijkonderzoek onder meelevende en niet-meelevenden van de hervormde gemeente van Twijzelerheide vond ik een aantal conclusies over verschillende zaken:

- Niet-meelevenden hebben zijn sociaal gezien sterk georiënteerd op Twijzelerheide, terwijl ze een minder hechte band hebben met meelevende leden van de hervormde gemeente;
- Betekenisvolle relaties ontstaan vooral in tijdens de jeugdjaren, maar kunnen over de gehele breedte van het maatschappelijk leven ontstaan.
- De wisselwerking tussen meelevende leden en verdieping van de relatie ontstaat vooral als meelevende leden een christelijke levenswandel hebben, en als niet-meelevenden nieuwsgierig zijn naar geloof.
- Vanuit een rol in de gemeente ontstaat commitment om zich in te zetten voor deze relaties: huisbezoek brengen, ontmoetingen stimuleren en organiseren;
- Niet-meelevenden waren open en eerlijk over hun geloof en relatie met de gemeente, er heerste niet een sterk vooroordeel, maar er werd wel eerlijk benoemd wat remmende factoren zijn geweest om minder betrokken te zijn;
- Meelevende gemeenteleden weten veel negatieve associaties te noemen die zichzelf of buitenstaanders kunnen hebben, welke remmend zijn voor de onderlinge relaties, dit getuigt van een stuk zelfkennis;
- Er wordt duidelijk partijvorming ervaren in de gemeente, dit leeft vooral onder de mensen boven de 40 jaar;
- Tot slot komen in de interviews met niet-meelevende gemeenteleden pastorale vragen naar boven. Er is nog wel nieuwsgierigheid en de deur naar de gemeente lijkt daarmee nog op een kier te staan.

6 Conclusie en aanbevelingen voor de praktijk

Nu ik de eerste vier deelvragen heb behandeld kan ik met de antwoorden op alle vragen ook de laatste deelvraag 5 beantwoorden: Hoe verhouden de resultaten uit het literatuuronderzoek zich tot de uitkomsten van het praktijkonderzoek? Welke aanbevelingen kunnen er vanuit praktijk en theorie gedaan worden aan de hervormde gemeente van Twijzelerheide om het aangaan van betekenisvolle

relaties tussen betrokken gemeenteleden (18-50 jaar) en randleden te stimuleren? Met deze laatste deelvraag wordt ook de hoofdvraag beantwoord. De uitkomsten van het praktijkonderzoek verbind ik met de vondsten in het literatuuronderzoek.

6.1 Sociale cohesie onder niet-meelevende leden in Twijzelerheide

Niet-meelevenden zijn sociaal gezien sterk georiënteerd op Twijzelerheide, terwijl ze een minder hechte band hebben met meelevende leden van de hervormde gemeente.

De sociale binding is er vooral in vriendengroepen en bestaande netwerken (bijvoorbeeld: een vriendengroep die gevormd is op de basisschool, het meedoen met de voetbalvereniging, deelnemen in de EHBO-vereniging, jeugd die elkaar ontmoet in de keet). De hervormde gemeente heeft oog heeft voor verbanden en gemeenschappen, die eigenschap moet worden ingezet. Hier helpt het inzicht van Paas om de relaties met de omgeving te zoeken om zo te verstaan waar God voor gedankt en gebeden kan worden in de omgeving, en te verstaan wat God aan het doen is in de omgeving. Ook de waarde die Wells toekent aan relaties als doel van mensen moedigt de gemeente hierbij aan: ga een relatie aan omdat deze goed is in zichzelf, en omdat je hierin iets van God kan ontdekken (redding buiten onszelf), maar ook iets van God kan uitstralen. De aanbeveling die hieruit volgt:

- **Zoek naar het faciliteren van informele organische gemeenschappen.** Hieraan ontleen individuen hun identiteit. Erken lossere vormen van kerk-zijn en verbind deze losse structuur met de georganiseerde vorm van kerk-zijn. Help mensen waar mogelijk bij levens- en geloofsvragen vanuit de georganiseerde structuur van de kerk, geef de predikant daar ruimte voor. Een voorbeeld kan zijn om een groepje ouders te verzamelen rondom het thema geloofsopvoeding, of via een meelevende jongvolwassene in contact te komen met een vriendengroep waar vragen leven rondom geloof en wetenschap en hier een losse avond over verzorgen.

Om de sociale cohesie te stimuleren neem ik ook aanbevelingen over uit hoofdstuk 4, deze aanbevelingen werken bevorderend voor de binding van jongvolwassenen in de huidige tijd en sluiten aan bij het gebrek aan binding dat wordt ervaren door de groep niet-meelevenden, deze aanbevelingen kunnen ook buiten het kerkgebouw plaatsvinden:

- **Daag (jong)volwassenen uit om mee te doen,** door hen verantwoordelijkheid en ruimte te geven. Laat jongvolwassenen gebruik te maken van hun eigen creativiteit, netwerken en kennis.
- **Werken met doelgroepen rondom bepaalde thema's of activiteiten.** Geen langlopende trajecten, maar korte, bijvoorbeeld zoals ik al noemde: geloofsopvoeding.
- **Zorgdragen voor momenten van ontmoeting en gemeenschap.** Het bieden van mogelijkheden tot verbinden met leeftijdsgenoten en het bevorderen van de onderlinge gemeenschap.

6.2 Stimulerende factoren voor betekenisvolle relaties

Betekenisvolle relaties ontstaan vooral in tijdens de jeugdjaren, maar kunnen over de gehele breedte van het maatschappelijk leven ontstaan. Ze ontstaan doordat mensen elkaar vaker ontmoeten.

De wisselwerking tussen meelevende leden en verdieping van de relatie ontstaat vooral als meelevende leden een positief ervaren christelijke levenswandel hebben, en als niet-meelevenden nieuwsgierig zijn naar geloof. Vanuit een rol in de gemeente ontstaat commitment om zich in te zetten voor deze relaties: huisbezoek brengen, ontmoetingen stimuleren en organiseren.

In het brandpunt van gemeentezijn: avondmaal en woordverkondiging. Daar gebeurt de verzoening van de relatie tussen God en mensen door het offer van Jezus Christus. Als dank voor die redding zet de gemeente zich dankbaar, enthousiast en verantwoordelijk in om iets van dit koninkrijk van God door te geven. Vanuit het evangelie van verzoening leven zij, ze proberen het voorbeeld dat God gaf na te volgen. In elke relatie proberen zij iets uit te stralen van de perfecte relatie van de Drie-eenheid. Daarbij past een nederige houding, geduld met niet-meelevenden en vooral in gesprek blijven met elkaar. Van daaruit staat de gemeente iets te doen:

- **Verdieping van de onderlinge gemeenschap.** Door binnen de kerk de onderlinge gemeenschap te verdiepen, zal hiervan ook iets uitstralen naar buiten. Daarnaast kunnen gemeenteleden door verdieping te zoeken in bestaande relaties buiten de gemeente iets delen van het gemeenteleven, zo kunnen gemeenteleden het evangelie ter sprake brengen.
- **Toerusting.** Meelevende kerkleden moeten worden geoefend in hun geloof om beter in staat te zijn om hun geloof handen en voeten te geven in het leven van alle dag. Toerusting hoeft niet hoog ingezet te worden. Onderlinge ontmoeting, met daaraan gekoppeld het delen van het geleefd geloof en de uitdagingen die dat geeft in het dagelijkse leven is al een start. Vanuit de uitdagingen zullen vragen komen, vooral de vraag van wat het goede nieuws van Jezus Christus inhoudt voor de hervormde gemeente van Twijzelerheide.
- **Een open en nederige houding naar de omgeving.** Dit zorgt er in de hervormde gemeente van Twijzelerheide voor dat men geduld heeft met mensen, zoals Halík dat beschrijft. Mensen niet buitensluiten, maar met hen durven optrekken en het met hen uithouden helpt in de onderlinge verbinding. Onderling in de gemeente moet dit geoefend worden. In de gemeente zal het een veilige ruimte moeten zijn, waar mensen zich kwetsbaar naar elkaar kunnen en mogen opstellen. Dan wordt de kracht van onderlinge relaties ontdekt zoals Wells die omschrijft. En vanuit de oefening van binnen in de gemeente is de stap om dit te beoefenen naar buiten minder groot.

6.3 Antwoord op remmende factoren en pastorale vragen

Paas liet zien dat de kerk als missionaire gemeenschap een lerende gemeenschap is, van feedback moet zij leren. In het onderzoek kwam feedback van meelevende en van niet-meelevenden. Niet-meelevenden waren open en eerlijk over hun geloof en relatie met de gemeente, er heerste niet een sterk vooroordeel, maar er werd wel eerlijk benoemd wat remmende factoren zijn geweest om minder betrokken te zijn. Ook komen in de interviews met niet-meelevende gemeenteleden pastorale situaties en vragen naar boven. Er is nog wel nieuwsgierigheid en de deur naar de gemeente lijkt daarmee nog op een kier te staan.

Meelevende gemeenteleden weten veel negatieve associaties te noemen die zichzelf of buitenstaanders kunnen hebben. Deze zijn remmend zijn de onderlinge relaties, dit getuigt van een stuk zelfkennis.

Met bovenstaande feedback moet de gemeente iets, een paar aanbevelingen:

- **Investeren in de jongvolwassenen.** Wat heeft de groep jongvolwassenen die gemist wordt nodig? Zoek hen op en ga een relatie met hen aan, luister naar hen. De sleutel is hun hart en cultuur begrijpen, deze waarderen en daar iets mee doen;
- **Aansluiten en meelopen tijdens betekenisvolle momenten in het leven.** In de momenten die er voor mensen toe doen, kun je hen nabij zijn en helpen troost en kracht en wijsheid te vinden,

of de vreugde en dankbaarheid te uiten. Dit kan bij huwelijk/ samenwonen, geboorte, ziekte, overlijden, verliezen van werk, zoeken van baan;

- **Investeren in verstaanbaarheid en relevantie van de prediking en activiteiten**, laat deze aansluiten bij de praktijk van jongvolwassenen.

6.4 Verzoening van partijvorming en conflict

Er wordt duidelijk partijvorming ervaren in de gemeente, dit leeft vooral onder de mensen boven de 40 jaar. Jezus heeft verzoening beoogd, en verzoening is het goddelijke doel en een menselijke opdracht. Verdraaien van competitie welke uitgaat van gebreken, naar aanvullen van elkaar, dat uitgaat van overvloed. Het ontstaan van dankbaarheid in plaats van wrok. Het voorbeeld hiervoor zien we in de onderlinge relatie van de Drie-eenheid, welke Wells omschrijft in acht elementen: aanwezigheid, aandacht, mysterie, vreugde, participatie, vriendschap, genot en glorie. De eenheid in de gemeenschap hangt nauw samen met de viering van het Heilig Avondmaal. Verbind het zoeken naar verzoening met de viering van het Heilig Avondmaal in de gemeente. Als christelijke gemeente moet worden gestreefd naar eenheid. Een paar concrete aanbevelingen:

- **Schenk aandacht aan de partijvorming in de gemeente.** Besteed hieraan aandacht in het pastoraat. Dat heeft hierin een belangrijke functie, mensen kunnen hun verhaal doen en tot inzichten komen die tot verzoening leiden. Breng verschillende partijen in gesprek met elkaar, investeer hierin de tijd en energie die nodig is, ook al lijkt dit tevergeefs. Een voortslepend conflict is funest voor het imago van de gemeente en van gelovigen die bij deze gemeente horen.
- **Blijf in gesprek met de gereformeerde kerk en zoek samenwerking waar mogelijk.** Beide zijn zij de gemeente van Christus. Christelijke jongeren en volwassenen leven samen in het dorp, gaan naar dezelfde school, maar bezoeken verschillende kerken. Als verzoening de menselijke opdracht is, zullen gemeentes ook de eenheid moeten zoeken in deze hoofdzaak.

7 Bibliografie

- (2011, januari 27). Opgeroepen op december 2, 2016, van PKN Missionair:
<https://www.protestantsekerk.nl/actueel/nieuws/kerk-mag-minder-bescheiden-zijn-3>
- Brouwer, R. (2007). *Levend lichaam, hoofdstuk continuïteit*. Kampen: Kok.
- Burggraaf, C., Klop, A., Mouthaan, H., & Sligtenhorst, C. (2015). *Bijeen, bij Eén; Kerkverlating jongvolwassenen St. Jansgemeente Gouda*. Ede: CHE.
- Davelaar-van 't Ooster, W., Feddema, W., Van Dijk-Hakkert, D., Kraal, L., & Veenstra-Bakker, I. (2016). *Kontakt, vormen of elementen van gemeente-zijn die betrokkenheid tussen jongvolwassenen en kerkenraad van St. Jansgemeente bevorderen*. Ede: CHE, visierapport.
- De Bosatlas van Fryslân*. (2009). Groningen: Noordhof Atlas Productions.
- de Ronde, M. (2010). Verstaan en helpen verstaan; het pastorale bezoek. In D. H. van der Meulen, & D. H. van der Meulen (Red.), *Liefdevol oog en open oor; handboek pastoraat* (pp. 115-122). Amsterdam: Boekencentrum.
- Dekker, D. G., & Stoffels, D. H. (2001). Godsdienst en de modernisering van de samenleving. In D. G. Dekker, & D. H. Stoffels, *Godsdienst en Samenleving* (pp. 99-118). Kampen: Kok.
- Dekker, W. (2011). *Marginaal en missionair; kleine theologie voor een krimpende kerk* (Vijfde druk 2012 ed.). Zoetermeer: Boekencentrum.
- Dekker, W. (2015). *Tegendraads en bij de tijd; verder in het spoor van Bonhoeffer*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- den Hertog, D. G., & Noordegraaf, D. A. (2009). *Dienen en delen*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Fries Sociaal Planbureau*. (2016, december 10). Opgehaald van <https://www.friessociaalplanbureau.nl/iframe/bevolking>
- Halík, T. (2014). *Geduld met God*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Heijden, S. v. (2015). Vijf principes voor jong en verbonden zijn. *Onderweg*, 4.
- Hendriks, J. (2008). *Verlangen en vertrouwen, het hart van gemeenteopbouw*. Kampen: Kok.
- Hendriks, J. (2008). *Verlangen en vertrouwen: het hart van gemeenteopbouw*. Kampen: Kok.
- Hendriks, J. (2013). *Goede wijn*. Kampen: Kok.
- Hoek, J. (2008). *Geroepen in een nieuwe eeuw; geheim en missie van de gemeente*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Huttinga, W. (2016, oktober 3). Leven vanuit wat goed is. *Trouw*, pp. 6, 7.
- Keller, T. (2014). *Centrumkerk*. Franeker: Uitgeverij van Wijnen.
- Lagemaat, T. van de. (2013). De Stille evolutie. In T. v. Lagemaat, *De stille evolutie, individualisering in de Gereformeerde Bond* (p. 114). Barneveld: BDU media.
- Marktplaats perskamer*. (2017, februari 28). Opgehaald van <http://marktplaatsperskamer.nl/2013/11/twijzelerheide-nederlandse-handelshoofdstad-2013/>
- Matsinger, C. (2013). *Heilig Vuur; jongeren leren geloven, hopen en liefhebben*. Amsterdam: Buiten en Schipperheijn Motief.
- Noorloos, M. (2005). *Groeien bij de Bron; kansen voor het christelijk en kerkelijk leven*. Kampen: Kok.
- Paas, S. (2015). Missionair kerk-zijn in het dorp. *Handelingen; tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap*, 42(2).
- Paas, S. (2015). *Vreemdelingen en Priesters*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- SCP. (2008). *Overgebleven dorpsleven; sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland*. Den Haag: SCP.
- SCP. (2016). *De dorpse doe-democratie; lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Smit, J. (2006). *Tot de kern komen; de kunst van het pastorale gesprek*. Kampen: Kok.
- Stoppels, S. (2009). *Voor de verandering*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Stoppels, S. (2013). *Oefenruimte; Gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Stoppels, S., & De Roest, H. (2015). Missionair kerk-zijn in het dorp. *Handelingen*, 42(2).
- Twijzelerheide, K. h. (2016). *Beleidsplan 2016-2021*. Twijzelerheide: Hervormde gemeente Twijzelerheide.
- van den Brink, D. G., & van der Kooi, d. C. (2013). *Christelijke dogmatiek*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Van Der Zwaag, K. (2016, September 14). Harmen van Wijnen: Spreek niet van kerk-, maar van jongerenverlating. *Reformatorisch Dagblad*.
- Van Halum, P.-J., De Kwant, A., & Lakerveld, M. (2016). *Trouwen en dan Bouwen*. Ede: CHE, GPW.
- Van Wijnen, H. (2017). Faith in smallgroups of adolescents. Being together as a basic given. Lunteren: Innov8.
- Vermeulen, W. (2016, September). Samuel Wells. Kennismaking met een boeiend theoloog. *Kontekstueel*, 6-9.
- Wells, S. (2015). *A Nazareth Manifesto; Being With God*. Chisester, West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.

Bijlage 1 interviewopzet van meelevende leden en niet-meelevenden

Interview meelevende leden.

Introductie:

Dit interview heeft als doelstelling om in beeld te brengen wat meelevende gemeenteleden positief waarderen in niet-meelevende gemeenteleden, en andersom: wat niet-meelevende leden positief waarderen aan de meelevende leden. Vanuit een evaluatie van deze onderlinge waardering worden aan de kerkenraad aanbevelingen gedaan om betekenisvolle relaties tussen betrokken gemeenteleden met de randleden bevorderen. Vandaar dat in dit interview wordt gevraagd naar de betekenisvolle relaties die u hebt met niet-meelevende leden.

Betekenisvolle relatie betekent hier dat u een relatie hebt die belangrijk voor u is. Een relatie waarin u onderling ervaringen, gevoelens en uw mening kan delen: openhartig, aandachtig en zorgvuldig praten en luisteren.

Inleidende vragen

1. Wat is uw naam?
2. Wat is uw leeftijd?
3. Opleidingsniveau?
4. Woont u al lang in Twijzelerheide/Zwagerbosch?
5. Kunt u me vertellen hoe uw binding is met het dorp Twijzelerheide/Zwagerbosch?
 - a. Bent u gehecht aan de omgeving van het dorp?
 - b. Bent u gehecht aan relaties binnen het dorp?
6. Waar heeft u meer relaties, in het eigen dorp of daarbuiten?
7. Komen er mensen uit het dorp bij u over de vloer, of andersom?
8. Kunt u mij vertellen hoe uw contacten met niet-meelevende mensen van de hervormde gemeente van Twijzelerheide zijn?
9. Wat waardeert u aan de relaties met niet-meelevende gemeenteleden of niet-kerkleden?

Het bevragen van kernthema of thema's

10. Kunt u mij van een voorbeeld vertellen van een betekenisvolle relatie die u hebt met een niet-mee-levend persoon van de hervormde gemeente?
 - a. Wat zorgde ervoor dat u die relatie/ontmoeting waardevol vond?
 - b. Hoe is de relatie tot stand gekomen?
 - c. Wat is het centrale thema waarom de relatie bestaat?
 - d. Welke ervaringen, gevoelens of meningen komen ter sprake? Deelde u of de ander iets van het geloof?
 - e. Hoe verhouden u en de persoon zich tot elkaar?
 - f. Welk belang heeft u in de relatie? Welk belang de ander?
11. Stelling: Het is nodig dat ik relaties aanga en onderhoud met niet-meelevende leden of buitenkerkelijken.
 - a. Eens of oneens? Waarom?
 - b. Hoe zou u dat aanpakken?
 - c. Moet geloof dan perse ter sprake komen?

Afsluitende vragen

12. Stelt u zich voor, u gaat met personen uit drie gezinnen van niet-meelevende gemeenteleden een betekenisvolle relatie aan?
 - a. Wat vindt u daarin dan van belang?
 - b. Welk verschil hebt u dan gemaakt voor deze mensen?

c. Wat zorgt er dan voor dat deze relaties betekenisvol zijn?

13. Kunt u aangeven wat deze gemeente nodig heeft om goede relaties aan te gaan met niet-meelevende mensen? Wat is de komende jaren dan belangrijk?

Heeft u nog iets op te merken over het interview, of heeft u nog vragen?

Wijs erop dat je altijd bereikbaar bent per mail: wiebefeddema@hotmail.com

Wenst u een exemplaar een samenvatting van de uitkomsten te krijgen als ik klaar ben?

Interviewopzet niet-meelevenden

Introductie:

Dit interview heeft als doelstelling om in beeld te brengen wat meelevende gemeenteleden positief waarderen in minder-meelevende gemeenteleden, en andersom: wat minder-meelevende leden positief waarderen aan de meelevende leden. Vanuit een evaluatie van deze onderlinge waardering worden aan de kerkenraad aanbevelingen gedaan om betekenisvolle relaties tussen betrokken gemeenteleden met de randleden bevorderen. Vandaar dat in dit interview wordt gevraagd naar de betekenisvolle relaties die u hebt met meelevende leden.

Betekenisvolle relatie betekent hier dat u een relatie hebt die belangrijk voor u is. Een relatie waarin u onderling ervaringen, gevoelens en uw mening kan delen: openhartig, aandachtig en zorgvuldig praten en luisteren.

Inleidende vragen

1. Wat is uw naam?
2. Wat is uw leeftijd?
3. Opleidingsniveau?
4. Woont u al lang in Twijzelerheide/Zwagerbosch?
5. Kunt u me vertellen hoe uw binding is met het dorp Twijzelerheide/Zwagerbosch?
 - a. Bent u gehecht aan relaties binnen het dorp?
 - b. Bent u gehecht aan de omgeving van het dorp?
6. Waar heeft u meer relaties, in het eigen dorp of daarbuiten?
7. Komen er mensen uit het dorp bij u over de vloer, of andersom?
8. Als u de volgende afbeelding (Bijlage 1) bekijkt, waar zou uw positie dan zijn binnen de gemeente? Kunt u daar over vertellen?
 - a. Kunt u mij vertellen hoe uw contacten met meelevende leden van de hervormde gemeente van Twijzelerheide zijn?
9. Wat waardeert u aan de relaties met meelevende gemeenteleden?

Het bevragen van kernthema of thema's

10. Kunt u mij van een voorbeeld vertellen van een betekenisvolle relatie die u hebt met een meelevend persoon van de hervormde gemeente?
 - a. Wat zorgde ervoor dat u die relatie/ontmoeting waardevol vond?
 - b. Hoe is de relatie tot stand gekomen?
 - c. Wat is het centrale thema waarom de relatie bestaat?
 - d. Welke ervaringen, gevoelens of meningen komen ter sprake? Deelde u of de ander iets van het geloof?
 - e. Hoe verhouden u en de persoon zich tot elkaar?
 - f. Welk belang heeft u in de relatie? Welk belang de ander?

Als er remmende factoren ter sprake komen:

11. Welke ervaring heeft u geremd relaties aan te gaan of te onderhouden binnen de gemeente? Kunt u daarover vertellen?
 - a. Wat maakte dat u op dat moment weerstand ervoer?
 - b. Als u over de situatie nadenkt, welk verlangen zit daar dan onder?
12. Stelling: Als lid van de kerk voel ik me uitgenodigd en uitgedaagd om deel uit te maken van een gemeenschap van gelovigen.
 - a. Eens of oneens? Waarom?
 - b. Spelen mensen daarin een rol?

c. Welke rol heeft geloof in de relatie tot de kerk?

Afsluitende vragen

13. Kun je aangeven wat deze gemeente nodig heeft om dichterbij u te kunnen staan? Wat is de komende jaren dan belangrijk?

Heeft u nog iets op te merken over het interview, of heeft u nog vragen?

Wijs erop dat je altijd bereikbaar bent per mail: wiebefeddema@hotmail.com

Wenst u een exemplaar een samenvatting van de uitkomsten te krijgen als ik klaar ben?

Schema positie t.o.v. hervormde gemeente Twijzelerheide:

Wat is uw positie in de hervormde gemeente?

Bijlage 2 Bevindingen uitkomsten interviewrondes

Algemeen over betekenisvolle relaties

Betekenisvolle relaties vanuit:

- Beroep:
 - Eigen bedrijf en bedrijvigheid in het dorp zorgt voor relaties met mensen in het dorp (klanten, werknemers, vrijwilligers);
 - Beroep in de zorg, relatie collega's en cliënten;
 - Werk in de bouw: vaste maat als collega;
 - Werk op kantoor: vooral met collega's en met klanten vaak op afstand;
- Rol in de kerk: ambt, wijkassistent, deelname aan Bijbelstudie, kerkgang: Geeft uitdaging en commitment, maakt mensen deel van een groep:
 - Commitment;
 - Ontmoeting: huisbezoek of in de groep;
 - Geeft voeding aan geloof, deelnemers aan Bijbelstudie hebben verwachting van leiding;
 - Elkaar herkennen in het dorp;
 - Jeugdwerk draagt bij aan het vormen van groepen;
- Nevenfuncties in de gemeenschap:
 - Interkerkelijk (plattelandsvrouwen);
 - Middenstandsvereniging;
 - Bestuursfunctie via bedrijfssector of politiek;
- Vrienden/kennissen:
 - Ontstaan via school;
 - Ontstaan via jeugdgroep van de kerk;
 - Ontstaan via kinderen die bij elkaar in de klas zitten;
 - Via hobby's en sport;
 - Buren;
 - Lange geschiedenis in het dorp zorgt voor een wijdverbreid netwerk.
- Familie:
 - Over het algemeen beschouwd iedereen zijn/haar familie als een betekenisvolle relatie;

In vriendschappen:

- Openheid;
- Vertrouwen;
- Kwetsbaarheid;
- Oprecht en eerlijk (ook confrontatie);
- Geloof delen, maar soms ook vrijblijvend (men weet het van elkaar en het blijft onbesproken);

Meelevende leden:

Meelevenden over Niet meelewenden:

- Al zijn ze niet meer lid, ze voelen zich nog hervormd;
- Oppervlakkig geloven ze, maar ze willen niet gevoed worden;
- Ze hebben wel levensvragen;
- Ze bidden nog wel en hebben de kinderen nog naar een christelijke school;
- Niet kerkelijke partner;
- Ervoeren de Kerkenraad of de dominee als afwezig;
- Hebben het handelen van KR of dominee als niet tactvol ervaren;
- Ervaren de kerk 'te strak', te veel 'moeten'.

Meelevenden over partijvorming/conflict:

- Heftige tijd achter de rug;
- Alles wilden ze tegenhouden;
- Ze zijn achterbaks met elkaar omgegaan;
- Vinden het jammer dat gemeenteleden niet betrokken worden in besluitvorming van KR;
- Niet-christelijk met elkaar omgegaan;
- Actieve leden zijn afgehaakt;
- Spanning: samenwerken met gereformeerde kerk of niet;
- Vernieuwen of niet?

Negatieve associaties bij de gemeente:

- Ouderwets, ze lopen zoveel jaar achter;
- Post en contact vanuit de gemeente is om geld binnen te halen;
- Collecteren langs de deur wordt als last ervaren;

Manier van benaderen NM volgens ML:

- Nederig, we zijn niet beter;
- Luisterend oor bieden;
- Vanuit de relatie kun je beter je geloof delen, er moet al een binding zijn voor dat ter sprake komt;
- Moeite met benaderen, hoe ga ik ermee om als ze me klem praten?
- Het helpt als ze nieuwsgierig zijn naar geloof;
- Ze moeten een mooie dienst beleven;
- Niet pushen;
- Manier van leven als getuigenis;
- Drijfveer om geloof te willen delen: getuigen, maar niet pushen;

Pastorale moeite:

- Is verschil alleen dat niet-gelovigen op zondag grasmaaien?
- Moeite met de spanning tussen plicht en vrijheid;
- Wat moeten we doen als eigen kinderen niet meer mee willen?

Niet meelevende leden:

Niet-Meelevenden over Meelevenden:

- Goede band, kan alles met die persoon delen;
- Nog goede contacten met een aantal leden;
- Ik kan met iedereen nog wel door één deur;
- Van m'n ouders hoor ik nog wel eens wat over de kerk, dat vind ik interessant;
- Zou problemen eerder bespreken met goede collega dan in de kerk;
- Sommige mensen pushen te veel, het moet toch een eigen keuze zijn;
- Ik verwacht wederzijds respect;
- Groot leeftijdsverschil;
- Mogen wel meer in de gemeenschap staan, de oogkleppen mogen wel eens af;
- Er is bij sommige mensen een groot verschil tussen zondag en maandag;
- De kerk is 'zwaarder' dan ik.

Niet-meelevende voelt zich nog uitgenodigd/uitgedaagd omdat:

- Als ze iets zouden aanbieden specifiek voor mijn doelgroep, twijfel ik.
- Ik zeg niet dat ik nooit meer betrokken zou zijn bij de gemeente, maar nu is niet de tijd;
- M'n eigen kerk voorbij fietsen gaat me te ver;
- Pastorale betrokkenheid van predikant was positief bij ziekte;
- Positief over eigen jeugdperiode in de kerk;
- Mooie en goede tijd van samenwerking gekend met de gereformeerde kerk;
- De gemeente is weer aan het opbouwen;

Negatieve associaties bij de gemeente:

- Geen of weinig binding ervaren;
- Geen klik met predikant ervaren;
- Eventuele belijdenis voelt als test voor de KR;

Meelevenden over partijvorming/conflict:

- Strijd ervaren tussen hervormd en gereformeerd;
- Machtsposities en –strijd in de kerkenraad ervaren;
- Niet willen veranderen;
- Visieverschil over al dan niet samenwerken met de gereformeerden;
- Oplopende frustraties ervaren;

Pastorale moeite:

- Ervaart twijfels;
- Voelt zich momenteel niet thuis bij geloof;
- Langdurig ziek;
- Jong moeten missen van ouder;
- Conflict in familie;
- Angst voor de dood;
- Pastorale ontactisch handelen;
- Te veel kapot gegaan door machtsposities, mensen beschadigd;
- Bij uitschrijven uit de kerk, niks meer gehoord van de kerk;
- Pas ik nog wel bij deze gemeente?
- Kan geloven meer vrijblijvend zonder kerk?

Geloven:

- Ervaren van twijfels;
- Ik geloof zo ook, zonder kerk, iedereen gelooft op z'n eigen manier;
- Geloof is niks verandert, positie tot de kerk wel;
- Geloven heeft te maken met je doen en laten, respect en omgang;
- Geloof zit in normen en waarden en onderlinge omgang met elkaar;
- Geloof kun je ook uitdragen buiten de kerk;
- Gaat om de strekking van het Bijbelverhaal, niet om de schriftlezing opzich;
- Moeite om over geloof te praten, en ook om het te delen;
- Partner komt uit andere geloofstraditie;
- Niet christelijk opgevoede partner;
- Getuigenissen van cliënten zijn interessant;